

T.C.
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

**I. DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI PROPAGANDASI ÖRNEĞİ:
CİHAN-I İSLAM DERGİSİ**

Büşra MÜJDECİ

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2018

**I. DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI PROPAGANDASI ÖRNEĞİ: CİHAN-I
İSLAM DERGİSİ**

Büşra MÜJDECİ

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

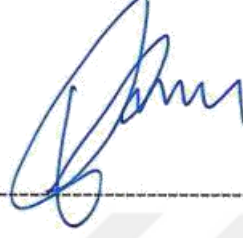
Prof. Dr. Mehmet ÇANLI

Çorum 2018

KABUL VE ONAY

Büşra Müjdeci tarafından hazırlanan “I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Propagandası Örneği: Cihan-ı İslam Dergisi” başlıklı bu çalışma, 01/08/18 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Necmi Uyanık (Başkan)

İmza

Prof. Dr. Mehmet Çanlı

İmza

Dr. Öğr. Üyesi. Gökhan Kaya

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

(Unvan.Adı Soyadı)

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerine göre ilk olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (.01/08/2018)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Büşra...MÜS. DECI

İmzası

Büşra...MÜS. DECI

ÖZET

MÜJDECİ, Büşra, “*I.Dünya Savaş’ında Osmanlı Propagandası Örneği: Cihan-ı İslam Dergisi*”, Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2018.

“I.Dünya Savaş’ında Osmanlı Propagandası Örneği: Cihan-ı İslam Dergisi” konulu bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde Türk Basın Tarihinin ilk eserlerine ve Türk dergiciliğinin tarihsel süreci hakkında bilgi verilmiştir. Birinci Bölümde, Cihan-ı İslam Dergisini çıkartan Cemiyet-i Hayriye-i İslâmiye tanıtılarak, cemiyetin dergiyi çıkarma nedenlerine ve kuruluş amacına değinilmiştir. Bu bölümde Cihan-ı İslam dergisi fiziksel olarak tanıtılmış, dergi içindeki haber ve makale başlıkları yayınlandığı dillere göre sınıflandırılmıştır. Çalışmanın İkinci Bölümünde ise, propaganda kavramı ve çeşitleri açıklanmıştır. Aynı zamanda bu bölümde Cihan-ı İslam dergisi, Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı’na katılmadan önceki sayıları ve Osmanlı savaşa katıldıktan sonraki sayıları olmak üzere iki ayrı alt bölümde incelenmiştir. Yine gazetede propaganda amaçlı yayınlanmış makale ve haberlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Cihan-ı İslam Dergisi, Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye, I. Dünya Savaşı, Osmanlı Basını.

ABSTRACT

MUJDECİ, Busra, “*An Intance of the Ottoman Propaganda in World War I: The Cihan Islam Journal*”, Thesis of the Master Degree, Çorum, 2018.

“This study describing “An Intance of the Ottoman Propaganda in World War I: The Cihan Islam Journal”, consist of the two parts. At the prologue of that study there is some information about the history of Turkish pres early works and historical process of Turkish journalism. In the first part, Cemiyet-i Hayriye-i Islamiye that have published The Cihan Islam Journal, has been introduced and it has been mentioned causes of publishing The Cihan Islam Journal and aim of Cemiyet-i Hayriye-i Islamiye’s enterprise. In that part The Cihan Islam has been introduced physically, news headlines and article titles in the journal have been categorized as their publication languages. As for the second part of the study, concept and kinds of propaganda have been clarified. At the same time in the second part The Cihan Islam Journal has been examined as the number of people in Ottoman Empire before it’s attendance World War I. and again in that part it has been given place to articles and news that have published fort he purpose of propaganda in the journal.

Keywords: Propaganda, The Cihan Islam Journal, Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye, World War I, Ottoman Press.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

CEMİYETİ-İ HAYRE-İ İSLAMİYE VE CİHAN-I İSLAM DERGİSİ

1. Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye.....	19
2. Cihân-ı İslâm Dergisi.....	21
3. Cihân-ı İslâm Dergisinin Fiziksel Tanıtımı.....	23

II. BÖLÜM

CİHAN-I İSLAM DERGİSİ VE PROPAGANDA

1. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girmeden Önceki Dönemde Cihân-ı İslâm Dergisinde Propaganda İçerikli Çıkan Haberler.....	48
1.1.Hilafet ve İslam'ın Birleştiriciliği ile İlgili Dergide Çıkan Propaganda İçerikli Haber Örnekleri.....	52
2.Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşı Döneminde Cihân-ı İslâm Dergisinde Propaganda İçerikli Çıkan Haberler.....	55
2.1. İngiliz Sömürgesindeki Müslümanlarla İlgili Çıkan Haberler.....	58
2.2. Rus Sömürgesindeki Müslümanlarla İlgili Çıkan Haberler.....	64
2.3. İtalyan Sömürgesindeki Müslümanlarla İlgili Çıkan Haberler.....	66
SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA.....	71
EKLER.....	79

KISALTMALAR

C : Cilt

CİD : Cihan-ı İslam Dergisi

R : Rumî

S : Sayı

s : Sayfa

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşına girme arifesinde İslam dünyasında yaşayan Müslümanları etkilemek amacıyla propaganda ve karşı propaganda yöntemlerine başvurmuştur. Bunlardan bir tanesi de 1914 tarihinde çıkarılmış olan Cihan-ı İslam Dergisidir. “I. Dünya Savaşında Propaganda ve Karşı propaganda örneği olarak Cihan-ı İslam Dergisi” adlı bu çalışmada, derginin tanıtımı ve içeriğinde çıkan haber ve yorumların tahlili yapılmıştır. Dergi, dört dilde yayınlanmıştır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda derginin, toplam elli iki sayı çıkarıldığı tespit edilmiştir. Bu elli iki sayıdan yirmi beş sayısına ulaşılabilmiştir.

Dergi hakkında yok denecek kadar az çalışma yapılmıştır. Öncelikle derginin nüshaları tespit edilerek, kaba tasnifi yapılmış daha sonra Türkçe, Arapça, Farsça ve Urduca nüshalarında çıkan haber ve makalelerin başlıkları belirtilmiştir. Çalışmada bu haber başlıklarından sadece Osmanlı Türkçesi olan kısmı incelenerek konu sınırlandırılması yapılmıştır.

Çalışmanın giriş kısmında Tanzimat’tan I. Dünya Savaşı’na kadar olan süreçte, Osmanlı basınında dergiciliğinin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Birinci Bölümde, Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye ve Cihan-ı İslam Dergisinin genel ve fiziksel tanıtımı yapılmıştır. İkinci Bölümde ise; Cihan-ı İslam Dergisi ve propaganda konusu üzerinde durularak, bu başlık altında propaganda hakkında genel bilgi verilmiş, dergide çıkan haber ve makaleler propaganda açısından değerlendirilmiştir.

Haber başlıkları incelenirken, derginin savaş öncesi nüshaları ayrı başlıkta ele alınmış, bu nüshalarında hilafet ve İslam dininin birleştiriciliği üzerinde durularak, Müslümanlara birlik olma çağrısı yapılmıştır. Savaş dönemi nüshalarında ise, özellikle cephede bire bir savaşılan devletlere karşı propaganda yapılmıştır. Dergide yayınlanan bazı Türkçe haber başlıkları özetlenerek yapılan propaganda açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmam esnasında başından sonuna kadar benden desteğini ve katkısını eksik etmeyen başta sayın Prof. Dr. Mehmet ÇANLI hocama ve aileme teşekkür ederim.

Büşra MÜJDECİ

GİRİŞ

Osmanlı döneminde yayınlanan gazete, dergi, jurnal, mecmua, mevkute, risale ve ceride gibi eserlere basın adı verilmiştir.¹ İlk basın araçları olan Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval ve Tasfir-i Efkar gibi yayınlar gazete olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı'da ilk gazetelerin çıkmasının ardından belli görüş ve düşünceleri aktarmak, bir konuda ayrıntılı ve derinlemesine analizler yapmak amacıyla ilk dergiler de yayınlanmışlardır. Bazı süreli yayınlar, dergi niteliği taşımalarına rağmen gazete olarak da adlandırılmıştır. Dergi ve gazete ayrımının yapılabilmesi için derginin tanımını belirtmek gerekmektedir.

Çalışma konusu olarak ele alınan “Cihân-ı İslâm Dergisi” bir haftalık dergidir. Dergi olmasından dolayı da, burada derginin tanımı ve Osmanlı'da dergilerin tarihsel süreci üzerinde durulacaktır. Düzenli aralıklarla yayın yapan, farklı ilgi alanlarına yönelik haber, makale, deneme, inceleme, araştırma ve eleştiri yazıları ya da belli bir konuya ait derlemeleri içeren süreli yayımlara dergi denilmektedir.² Bir süreli yayının dergi sayılabilmesi için beş temel özelliği barındırması gerekir:³

1. Belirli bir yayım periyodunun olması
2. İçeriğinde belirli konular hakkında birden fazla metinlerin bulunması
3. Okurlar tarafından talep edilerek bir ücret karşılığında satın alınması.
4. Herhangi bir süreli yayından bağımsız olarak çıkması.
5. Ciltli olması.

Osmanlı'da basın araçlarının ortaya çıkması ve gelişmeleri Batıya göre farklı gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın gazete ve dergi gibi süreli yayınlarla tanışmasında, Fransa önemli rol oynamıştır. Dergi ve gazete yayımları Fransız modeline göre hazırlanmıştır.⁴ Ancak Batı'da özel girişimle gerçekleşen basın faaliyetleri Osmanlı'da devletin himayesinde gerçekleşmiştir.

Dergicilik ve gazetecilikte temel amaç, halka haber ulaştırmak ve halkı bilgilendirmektir. Ancak aralarındaki temel fark, yayın aralıklarının farklı olmasıdır.

---

¹Alim Kahraman, “Matbuat”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.28, Ankara, 2003, s.122

²“Dergi” **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık, C.10, İstanbul, 1994, s. 44- 45

³Aslı Yapar, “Türk Dergiciliğinin Sorunları”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 10, İstanbul, 2000, s.65-69.

⁴Özgür Gönenç, “Türk Basınında Fransız Modeli ve Etkileri”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 20, İstanbul, 2005, s.98.

Gazeteler günlük olarak yayınlanırken dergiler daha uzun aralıklarla yayınlanmaktadır ve bu durum, iki yayın aracının olayları ele alış biçimini etkilemiştir.⁵

Osmanlı'da ilk dergi, 26 Mart 1849'da yayınlanan Veka-yi Tıbbiye adlı dergidir. Dergi, 2-4 sayfa aralıklarında çıkmıştır ve yayınlanan yazıları imzasızdır. Altı yüz abonesi bulunan Veka-yi Tıbbiye Dergisi, üç yıl yayımlandıktan sonra kapanmıştır.⁶

1862 yılında Mecmua-ı Fünûn Dergisi yayınlanmıştır. Münif Paşa'nın kurduğu dergi, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Derneği'nin yayın organı olarak çıkarılmıştır. İçeriğinde yayınlanan makaleler, Batı düşüncesini halka öğretmek amacıyla kaleme alınmıştır. Dergi, Batılılaşmayı savunmuştur ve halkın tanımadığı kurumları, kavramları halka tanıtmayı, bilgilendirmeyi vazife edinmiştir. Batılı kavramların ve terimlerin Türkçe karşılıklarının bulunması için büyük çaba sarf etmiştir. Bu özellikleri bakımından Mecmua-ı Fünûn Dergisi, ansiklopedik bilgiler içermektedir.⁷ Dergide pozitif ilimlerden bahsedilmiş, edebiyat, felsefe konularına yer verilmiştir.⁸

İlk resimli dergi olma özelliği taşıyan Mir'at Dergisi ise, 1863 yılında Mustafa Refik tarafından yayınlanmıştır. İçeriğinde tarihî bilgiler, biyografiler, hikâyeler yer almaktadır. Dergi yalnızca üç sayı çıkabilmiştir.⁹ 1863 yılında Mecmua-ı İber-i İntibah Dergisi, Cemiyet-i Kitabet tarafından çıkartılmıştır. Dergi, sekiz sayı yayımlandıktan sonra kapanmış, 1865 yılında "Mecmua-ı İbretnüma" adıyla tekrar yayınlanmıştır.¹⁰

İlk askeri dergi olan Ceride-i Askeriye Dergisi, Harbiye Nezareti tarafından 1864 yılında yayınlanmıştır.¹¹ Dergide bilimsel içerikli yazıların yanında haberler ve askeri bilgiler ve haritalarla da yer almıştır.¹² 1865 yılında yayın hayatına başlayan

⁵ Aslı Yapar Gönenç, **Türkiye'de ve Fransa'da Dergicilik ve Kadın Dergileri**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2006 s.10.

⁶ Bülent Varlık, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.112.

⁷ Zafer Toprak, "**Fikir Dergiciliğinin Yüzyılı**", **Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849- 1984)**, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1984 s.14.

⁸ Orhan Koloğlu, **Osmanlı Dönemi Basının İçeriği**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010 s.179.

⁹ Nur Şen, "Tanzimat Devri Periyodikleri ve Dergicilik", **Gazi Türkiyat Dergisi**, Sayı 5, Ankara, Güz 2005 s.391.

¹⁰ Varlık, s.114.

¹¹ Hasan Refik Ertuğ, "**Türk Basını Nasıl Doğdu ve Gelişti?**" **Yeni Türkiye**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1959 s.180.

¹² Ayten Tunah, "Ceride-i Askeriyenin Tarih Araştırmalarındaki Yeri", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.23, Sayı 36, Ankara, 2005, s.197-198.

Takvim-i Ticaret Dergisi ise ülkede iktisadi ve ticari sorunları konu almış önemli bir dergi olma özelliği taşımaktadır.¹³

1867 yılında yayınlanmış olan Tuhfetü'l-Tıb Dergisi o dönemde tıp alanında yayın yapan önemli bir dergi olmuştur. On beş günde bir yayımlanan derginin çıkış amacı, modern tıp ve çeşitli hastalıklar hakkında okuyucuları bilgilendirmek, hastalıkların iyileşmesinde gerekli tedavi yöntemlerini göstermek olarak açıklanmıştır. Dergideki yazıların içeriği daha çok kadın ve çocuk hastalıkları ile ilgilidir.¹⁴

Osmanlı Devleti'nde ilk çocuk dergisi olma özelliği taşıyan "Mümeyyiz", 1869 yılında Terakki Gazetesi'nin haftalık eki olarak yayınlanmıştır.¹⁵ Eğitim ve terbiye amacını taşıyan dergide, küçük hikâyeler, eğitici yazılar, çeşitli okullardan haberler ve okuyucu mektuplarına yer verilmiştir.¹⁶ Osmanlı Devleti'nde yayınlanan ilk kadın dergisi ise Terakki Gazetesi'nin eki olarak 1869 senesinde çıkan "Terakki-i Muhadderat"tır. Kadınları eğitmeyi amaçlayan dergi, içerik olarak okuyucu mektupları ve diğer yayınlardan yapılan alıntılardan oluşmaktadır. 1860'lı yıllarda çıkan diğer önemli dergilerden bazıları ise "Ayine-i Vatan, Muhip, Mecmua-ı Ma'arif"tir.¹⁷

1860'lı yıllarda gazete ve dergiler halkı eğiten bir araç olarak görülmüştür.¹⁷ Gazete ve Dergiler sayesinde halka hem okuma zevki kazanmış hem de o dönemlerde sadece yüksek zümreden kimselerin ilgilendiği edebiyat, halka indirgenmiştir.¹⁸ Ayrıca süreli yayınların gelişmesi, gazete, dergi ve kitapların uygun fiyatlara elde edilmesi, çok çeşitli fikirlerin halk tarafından öğrenilmesini mümkün kılmıştır.¹⁹

Osmanlı'da dergicilik 1870'li yıllarda önemli bir gelişme göstermiştir. 1870 yılında Teodor Kasap tarafından yayınlanan "Diyojen", ilk siyasi mizah dergisidir.²⁰ Derginin çıkış amacı, halkın ve devletin amaç ve taleplerini dile getirmek, etik

¹³ Hülya Baykal, **Türk Basın Tarihi 1831- 1923**, Afa Matbaacılık, İstanbul, 1990 s.67.

¹⁴ Ayten Altıntaş, "Basılı Tıp Yayınları Alanının Öncülerinden Biri: 'Tuhfetü'l-Tıb', **Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı:10, Haziran İstanbul, 2001 s.21-26.

¹⁵ Selim Nüzhet, **Türk Gazeteciliği**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931 s.51-52.

¹⁶ Orhan Okay, "Mümeyyiz", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.31, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.139; Yavuz Bayram, "Türk Edebiyatının İlk Çocuk Dergisi: Mümeyyiz", **Hece Yayınları**, Sayı 104-105, 2005, Ankara, s. 2.

¹⁷ Orhan Koloğlu, **Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010 s.154-161.

¹⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, **On dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergah Yayınları, 20. baskı, İstanbul, 2012, s.251-252.

¹⁹ Kemal Karpat, **İslam'ın Siyasallaşması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005, s.243.

²⁰ Hamdi Özdiş, **Osmanlı Mizah Basımında Batılılaşma ve Siyaset (1870- 1877)**, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.81.

değerlerden uzak olan şeylere eleştiri getirmektir.²¹ Dergide komik hikayeler, fıkralar, kadın, toplumsal değerlendirmeler, sosyal meseleler yer almıştır.²²

O dönemde önemli fikir dergilerinden olan Ulum Dergisi, Ali Suavi tarafından yayınlanmıştır. Derginin eki olarak bilim üzerine detaylı bilgiler içeren bir ansiklopedi vermişlerdir. Ulum Dergisi, “Vakay-i Tıbbiye”, “Mecmua-i Fünûn” gibi dergilerin ansiklopedist geleneğini devam ettirmiştir.²³ Hadika Dergisi, bu dönemde çıkan teknik ve sanayi konularına önem veren yayınlardandır. İmtiyaz sahibi, Aşır Efendi’dir. Dergideki yazıların çoğu imzasızdır. Özellikle ekonomiye dair makaleler yayımlanmasına rağmen okurlar tarafından fazla rağbet görmemesi nedeniyle bir yıl sonra kapatılmıştır.²⁴

Dağarcık Dergisi, 1872 yılında Ahmet Mithat Efendi tarafından yayınlanmıştır. Dergi on sayı yayınlanmıştır.²⁵ Dergide edebiyat, fen bilimleri, felsefe gibi konularda makaleler yayımlanmıştır. Materyalist düşünceleri halkın anlayabileceği sade bir dil kullanarak aktarmıştır.²⁶

1873 yılında Teodor Kasap tarafından çıkarılan “Çıngıraklı Tatar” dönemin önemli mizah dergilerindedir.²⁷ Dergi, Türkçe, Rumca, Ermenice, Bulgarca ve Fransızca olmak üzere beş farklı dilde yayınlanmıştır. ‘Varaka’ başlığı altında okuyuculardan gelen mektupları yayımlamış ve yanıt vermiştir. Dergide siyasi, sosyal, moda, ev hayatı gibi konularda birçok karikatür yayınlanmıştır.²⁸

1873 yılında ise ilk magazin dergisi “Cüzdan” yayınlanmıştır.²⁹ Cüzdan Dergisinde siyaset, felsefe, fen, tarih, tiyatro, hikâye, biyografi gibi konularda yayın yapan bir dergidir.³⁰

---

²¹ Cihangir Gündoğdu, “Diyojen Dergisi ve Dizini”, **Müteferrika Dergisi**, Sayı 35, İstanbul, 2009, s.54-55.

²² Hüseyin Doğramacıoğlu, “Namık Kemal’in Diyojen Gazetesindeki Mizahi Yazıları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Turkish Studies**, S.7, Kış, 2012, s.398.

²³ Toprak, s.15.

²⁴ Nesimi Yazıcı, “Hadika”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.5, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s.18.

²⁵ “Dağarcık”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.2, Dergah Yayınları, İstanbul, 1977, s.181.

²⁶ Koray Sarıdoğan, “Ahmet Mithat ve Dağarcık Mecmuası üzerine bazı tespitler”, **İdil Sanat ve Dil Dergisi**, C.3, Sayı 11, İstanbul, 2014, s.140.

²⁷ Kenan Demir, “Osmanlı’da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849- 1892)”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 9, Nisan İğdir, 2016, s.80.

²⁸ Erol Üyepazarcı, “II. Meşrutiyetin İlanı Sonrasındaki Gelişmeler Işığında Dönemin Nitelikli Mizah Dergisi: Kalem (I)”, **Müteferrika**, Sayı 33, Yaz 2008, İstanbul, s.34-36.

²⁹ Güven Büyükbaykal-Ceyda Ilgaz, “Günümüzde Türk Basındaki Magazinleşme Olgusu”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 29, İstanbul, 2007, s.53.

³⁰ Varlık, s.114.

1870’li yıllarda yayınlanan başlıca dergiler; Ravzatü’l-Maarif, Nevadirü’l-sar, Revnak, Medeniyet, Geveze, Keşköl, Mirat-ı İber, Çaylak, Bahçe, Yadigar, Derme-Çatma, Mecmua-ı Ulum’dur.

II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde, basında önceki yıllara göre sansürün şiddeti artmıştır.³¹ Fakat bu dönemde çıkan gazete ve dergilerin ömrü daha uzun olmuştur. Dil sadeleşmiş, gazete ve dergilerin tirajları artmıştır.³²

1880- 1912 yılları arasında yayımlanan “Mecmua-ı EbuZZiya”, bir edebiyat dergisidir.³³ Bu dönemde yayınlanan bir başka dergi ise, “Vasıta-ı Servet’tir”. Osmanlı’da veterinerlik ve ziraat alanında yayımlanan ilk dergidir.³⁴ İnsaniyet Dergisi ise kadınlara yönelik yayın yapan bir dergi olmuştur.³⁵ Dönemin bir diğer dergisi olan “Güneş”³⁶, bilimsel konulara ağırlık vermiş bir yayın organıdır.³⁷

1884 yılında yayınlanan Haver Dergisi, edebiyat ve fen konularına ağırlık vermiştir. Menemenlizade Mehmed Tahir ve Beşir Fuat tarafından dört sayısı yayınlanmıştır.³⁸ Menemenlizade Mehmed Tahir’in yayınladığı diğer dergi ise, “Asar”dır.³⁹

1885 yılında yayınlanan “Ziraat ve Sinaat Tercüme-i Fünûn Odaları”, dönemin önemli iktisat dergilerinden biridir.⁴⁰ 1886 yılında Mizancı Murad tarafından yayınlanan Mizan Dergisi, dönemin önemli fikir dergilerinden biri olma özelliği taşır. Dergi, içeriğindeki siyasi, ekonomik ve özgürlükçü yazılarıyla okurların rağbet ettiği bir yayın

---

³¹ Korkmaz Alemdar, “Türk Basını”, **Türk Ansiklopedisi**, C.32, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1983, s.67.

³² Enver Şapolyo, Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın, **Güven Matbaası**, Ankara, 1971, s.164-165.

³³ Alim Kahraman, “Mecmua-ı EbuZZiya”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.28, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s.268-269.

³⁴ Ferruh Dinçer, “Türkiye’de Veterinerlik ve Tarım Alanında İlk Süreli Yayın ‘Vasıta-ı Servet’ Üzerine Bir İnceleme”, **Fırat Üniversitesi Elazığ Veteriner Fakültesi Dergisi**, C.3, Sayı 1, Ankara, 1976, s.66-70.

³⁵ “İnsaniyet”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.4, Dergâh Yayınları, İstanbul,1981, s.396.

³⁶ Cüneyd Okay, “19. Yüzyılda Bir Bilim ve Edebiyat Dergisi: Güneş”, **Müteferrika**, Sayı 32, Kış İstanbul, 2007, s.163-165.

³⁷ Orhan Okay, “Güneş”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.14, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.296-297.

³⁸ Orhan Okay, “Haver”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.16, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul,1997, s. 527-528.

³⁹ Varlık, s. 115.

⁴⁰ Sevtap Kadioğlu, “Ziraat ve Sinaat Tercüme-i Fünûn Odaları Mecmuası Üzerine Bir İnceleme”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C.5, Sayı 2, İstanbul, 2004, s. 39-40.

olmuştur. Hükümetin dergiden rahatsız olması sonucu 1894 yılında kapatılmıştır.⁴¹ Dergideki yazıların çoğu Mizancı Murad tarafından yazılmıştır.

1880'li yıllar Türk dergiciliği açısından önemli bir dönemdir. Bu dönemde yayınlanan başlıca dergiler; Hazine-i Evrak, Mirat-ı Alem, Afak, Mecmua-ı Asar, Orman ve Maadin Mecmuası, Vergi ve Arazi Mecmuası, Gayret, Berk, Manzara ve Nilüfer, Eftal'dir.

Bu dönem dergiciliğinin en önemli örneklerinden biri, Servet-i Fünûn Dergisi'dir. 1891 yılında yayınlanmıştır.⁴² Avrupa standartlarında resimli yayın yapmak isteyen dergi, devletten yardım görmüştür. Yeni baskı makineleri kullanmıştır. "Servet-i Fünûn" yayınlandığı ilk zamanlarda teknik ve fen bilgilerin yer aldığı bir dergi iken, Tevfik Fikret'in yazı işleri müdürlüğünü yaptığı dönemlerde edebiyat dergisi kimliği kazanmıştır.⁴³ "Servet-i Fünûn", edebi topluluğunun yayın organı haline gelen dergi, 1901 yılında Tevfik Fikret'in yazı işleri müdürlüğünden ayrılmasıyla yeniden fen ve teknik bilgilerin ağırlıkta olduğu bir dergi olarak yayın hayatına devam etmiştir.⁴⁴

Dönemin diğer önemli edebiyat dergilerinden olan "Malumat", 1893 yılında Baba Tahir tarafından yayınlanmıştır. Malumat dergisi, "Servet-i Fünûn" ile birçok tartışmaya girmiş, eski edebiyatı savunmuştur.⁴⁵

1895 yılında yayınlanan "Hanımlara Mahsus Gazetesi" dönemin önemli kadın dergisidir. Birçok kadın yazar ilk yazılarını bu dergide yayınlamıştır. Dergi, kadınların gazeteciliği açısından okul vazifesi görmüştür.⁴⁶

"Çocuklara Mahsus Gazetesi" ise, 1896 yılında yayınlanmıştır. Gazetenin büyük çoğunluğunda içerik olarak Avrupa dergilerinden alıntı yapılmıştır.⁴⁷

Yayınlanan diğer dergiler ise Mektep, Osmanlı Terakki-i Ziraat, Mütalaa, İrtika, Musavver Fen ve Edeb, Mecmua-ı Edebiye, Resimli Ziraat Gazetesi, Çocuk Bahçesi'dir.

---

⁴¹ Baykal, s.67.

⁴² Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, s. 65.

⁴³ "Servet-i Fünûn", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.7, Dergâh Yayınları, 1990, İstanbul, s. 527.

⁴⁴ İsmail Parlatır, "Servet-i Fünûn", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.36, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 574.

⁴⁵ Atilla Girgin, **Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 76.

⁴⁶ Tunç Gülcü-Samiye Erdiç, "Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:3 (2), Çankırı, 2012, s. 160.

⁴⁷ Cüneyd Okay, **Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900**, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1998, s.152-153.

Osmanlı'da basına sansür uygulanmasının ardından yurt dışına giden gazeteciler tarafından Avrupa'da pek çok süreli yayın çıkmıştır. Jön Türkler olarak bilinen bu yazarlar Avrupa'da pek çok dergi çıkarmışlardır.⁴⁸ II. Abdülhamid döneminde Avrupa'da çıkarılan en önemli dergi Meşveret'tir. Osmanlı'nın devlet yönetimini, hükümet politikalarını eleştiren, siyasi ve ekonomi içerikli inceleme yazılarına yer veren bir dergidir.⁴⁹

Ayrıca bu dönemde Mizancı Murad, Mısır'da Mizan Dergisini tekrar yayınlamıştır. Buradan ayrılmak zorunda kalınca dergi, önce Paris'te ardından Cenevre'de yayınlanmıştır.⁵⁰

Osmanlı Dergisi, 1897 yılında Cenevre'de yayınlanan diğer önemli dergidir. Osmanlı'daki ıslahat hareketlerini Mizan ve Meşveret Dergilerine göre daha sert bir üslupla eleştirmiştir. Yazı kadrosu daha çok asker kökenli kişilerden oluşmuştur.⁵¹

Devlet politikalarını eleştiren başka bir dergi ise Şura-yı Ümmet Dergisidir. 1902 yılında Paris'te yayınlanmıştır. Merkezîyetçiliği savunan dergi, 1876 Anayasasının yeniden yürürlüğe konulmasını kendine amaç edinmiştir.⁵² Dönemin muhalif aydınlarından olan Abdullah Cevdet, 1904 yılında İçtihad Dergisini İsviçre ve Kahire'de çıkartmıştır.⁵³ 1906 yılında Prens Sabahattin tarafından Paris'te yayımlanan Terakki Dergisi, Adem-i merkezîyet düşüncesinin yayın organıdır.⁵⁴

II. Meşrutîyet dönemine gelindiğinde basın araçlarının sayısında önemli bir artış görülmüştür. Dergicilik Anadolu'da bu dönemde yaygınlaşmıştır.⁵⁵ Bu dönemde yayınlanan süreli yayınların temel özelliği kısa süreli olmalarıdır. Pek çok dergi sadece birkaç sayı yayın çıkarabilmiştir. Dergiler genellikle 2-8 sayfa aralığında yayınlanmıştır.⁵⁶

---

⁴⁸ Demir, s. 83.

⁴⁹ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.42.

⁵⁰ Muammer Göçmen, **İsviçre'de Jön Türk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri**, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1995, s.188-189.

⁵¹ Göçmen, s.1889-189.

⁵² Nuri İnuğur, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1988, s.42.

⁵³ Koloğlu, s. 122.

⁵⁴ Mehmet Alkan, "Prens Sabahattin ve Terakki'si (1906-1908)", **Müteferrika**, Sayı 26, İstanbul, 2004, s.35-36.

⁵⁵ Uygur Kocabaşoğlu, **Hürriyeti Beklerken İkinci Meşrutîyet Basını**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.8-10.

⁵⁶ Varlık, s. 116.

II. Meşrutiyetin önemli iktisadi dergilerinden biri de, “Ziraat ve Ticaret Gazetesidir”. Dönemin en önemli iktisat dergisidir. 1907 yılında yayınlanan dergi, liberalizmi reddetmiş, ılımlı bir himaye politikasının uygulanmasını savunmuştur.⁵⁷

1908’de yayınlanan “Ulum-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası” ise, liberal ekonomiyi savunan ilk iktisat dergisidir.⁵⁸ Derginin kurucuları, Ahmet Şuayb, Rıza Tevfik, Mehmed Cavid’dir. Sosyoloji içerikli makalelerin yer aldığı dergide pozitivizm, evrim, toplumcu görüşler savunulmuştur.⁵⁹

Ulum-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası, II. Meşrutiyet sonrası yayınlanan en etkili iktisadi yayınlardan biri olmuştur. Liberal düşünceler doğrultusunda yayın politikasını belirlemiştir.⁶⁰ Dergide, Osmanlı’nın 20. Yüzyıl başlarında çözmeye çalıştığı iktisadi ve mali sorunlar tartışılmış, bu sorunlara çözümler aranmıştır. İktisadi makalelerin dışında sosyoloji, psikoloji, felsefe, tarih, fikir akımları, biyografi, istatistik, eğitim ve siyaset üzerine makalelerde yer almıştır.

Dönemin diğer önemli iktisat dergilerinden olan “İktisadiyat”, 1915 yılında çıkmıştır. Milli iktisat politikasını benimseyen dergi, 69 sayı yayınlanmıştır. İttihat ve Terakki derginin yayınlanmasına destek vermiştir.⁶¹ Alman iktisat politikalarının örnek alınması gerektiğini savunan İktisadiyat Dergisi, 1917 yılında kapanmıştır.

Savaş yıllarında ekonomik konularla ilgilenen diğer bir dergi de “Ticaret-i Umumiye Mecmuası’dır”. Ahmet Hamdi’nin yayınladığı dergi, savaşla birlikte ticari çevrelerin yayın organı haline gelmiştir.⁶² Dergiye göre, sanayileşmeye ağırlık verilmeli ve milli iktisat politikası yürütülmedir.⁶³ Ayrıca Müslüman-Türk tüccarlarının desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Dergiye göre; Osmanlı’da iktisadi kalkınma ancak bir Türk tüccar grubunun oluşturulmasıyla mümkün olabilecektir.

---

⁵⁷ Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet Döneminde İktisadi Düşünce”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 636.

⁵⁸ Deniz Karaman, “**Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası**”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm** C.7, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 84.

⁵⁹ İsmail Doğan, “Sosyolojik Düşüncenin Osmanlı’daki Kaynakları: ‘Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası Örneği’”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.32, Sayı 1, Ankara, 2002, s. 49-82.

⁶⁰ Şaban Bıyıklı, “Ulum-ı İktisadiye ve içtimaiye Mecmuası”, **Müteferrika**, Sayı 20, Sonbahar, İstanbul, 2001, s.201-216.

⁶¹ Varlık, s.119.

⁶² Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet’te Fikir Dergileri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.130.

⁶³ Toprak, s.28.

Fünûn ve Sanayi Dergisi, 1910 yılında Mısırlı Mehmet Safa tarafından yayınlanmıştır. Sanayinin gelişmesi gerektiğini savunan dergide, iş ilanlarına geniş yer verilmiştir.⁶⁴

Say-u Amel Dergisi, 1910 yılında yayın hayatına başlamıştır. On beş günde bir yayınlanan dergi, toplam sekiz sayı çıkarılmıştır.⁶⁵ Yayın politikası; Osmanlı'da yirminci yüzyılın iktisadi feyziyle ihya etmek, sanatkâr ve ameleye yol göstermek olarak açıklanmıştır.

II. Meşrutiyet sonrası yayınlanan bir başka sanayi dergisi ise, “Fen ve Sanat”tır. 1913 yılında, on beş günde bir olarak yayımlanmıştır. Sanayi dergisi 1914 yılında yayınlanmıştır ve dönemin en önemli sanayi ve mesleki dergisidir. Fikir, teknik ve mesleki bir dergi olarak yayın politikasını sürdürmüştür.⁶⁶

Resimli Çiftçi Dergisi 1909 yılında Osmanlı Ziraat Cemiyeti'nin yayın organı olarak pazartesi günleri yayınlanmıştır.⁶⁷ II. Meşrutiyet sonrası yayınlanan ilk ziraat dergisidir. Toplam on altı sayı yayınlanmıştır. Ülkenin ziraat alanında ihtiyaçları ve geri kalma nedenleri irdelenmiş, bu alanda ilerlemesine katkıda bulunmak amacıyla yayınlanmıştır.⁶⁸

Ekinci ise bu dönemde yayınlanan diğer ziraat dergisidir. 1913 yılında yayın hayatına başlamıştır. Süleyman Tevfik tarafından on beş günde bir yayınlanmıştır. Zirai konular tartışılmış, çiftçilerin sorunlarına çözüm aranmıştır. Çiftçiler bilgilendirilerek, tarımın gelişmesi için neler yapılabileceği tartışılmıştır.⁶⁹

Toprak Dergisi ise 1913 yılında on beş günde bir yirmi sayı yayınlanmıştır. Toprak Dergisinde, arıcılık, sütçülük, tütüncülük, tavukçuluk, böcekçilik, bağcılık, meyvecilik, harman ve tarım makineleri, ziraat bankası, ziraat sergileri, ziraat mektepleri gibi konular tartışılmıştır.⁷⁰

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte fikir dergilerinin sayısında hızlı bir artış görülmüştür. Bunlardan biri İctihad Dergisidir. 1904 yılında yurt dışında çıkmaya

---

⁶⁴ Cüneyd Okay, “Fünûn ve Sanayi Dergisi ve İşçi Temin-i İstikbal Sandığı”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 46, Ekim 1997, s. 50-52.

⁶⁵ Hasan Duman, **İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1828-1928**, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi, 1986, İstanbul, s.349.

⁶⁶ Mehmet Şahinkoç, “Sanayi Mecmuası”, **Müteferrika**, Sayı 20, Sonbahar 2001, s. 19-40.

⁶⁷ Duman, s.327.

⁶⁸ Hüseyin Kazım, “Bir Ziraat Gazetesinin Vazifesi”, **Resimli Çiftçi Dergisi**, Sayı 1, 30 Mart 1325, (12 Nisan 1909), s. 7-8.

⁶⁹ Duman, s. 99, 100.

⁷⁰ “Toprak'ın Sözleri”, **Toprak**, Sayı 1, 1 Mart 1329, (14 Mart1913), s. 2-3.

başlamış ve II. Meşrutiyet'in ilanıyla İstanbul'da yayınlanmaya başlamıştır. Dergide Osmanlıcılık ve Batıcılık düşünceleri savunulmuştur. Dergi yazarları, Batıyı her daim ileri fikirlerin kaynağı olarak görmüştür.⁷¹ Ayrıca dergide, kadın hakları ve ailenin modernleştirilmesi savunulmuş, laiklik önerilmiştir.⁷² Yazıların içeriği, felsefe, edebiyat, siyaset ve iktisat konularından oluşmaktadır. Cumhuriyet döneminde uygulanan Latin Alfabesi, laiklik, şapka giyilmesi gibi konular ilk kez İttihat Dergisinde dile getirilmiştir.⁷³

Bağçe Dergisi 1908 yılında yayınlanan ve milli edebiyat gruplarını oluşturan isimleri barındıran önemli bir dergidir. Dergide Osmanlı devlet yönetimi sık sık eleştirilmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerini öven şiirler, makaleler yayınlanmıştır.⁷⁴

Mülkiye, 1909 yılında Mekteb-i Mülkiye mezunları tarafından İttihat ve Teavün Cemiyeti'nin yayın organı olarak yayınlanmıştır.⁷⁵ Dergide güncel siyasi gelişmeler, tarih bilimi ve Osmanlı tarihindeki eğitim sorunları, yönetim bilimleri, coğrafya, iktisat, ziraat, memurun sorunları gibi konuları işleyen yazılar yer almıştır.

Ziya Gökalp'ın yayınladığı "Yeni Mecmua", dönemin önemli fikir dergilerinden biridir. Dergi, Türkçülük düşüncesini bilime dayandırarak Türk kültürünü halka öğretmeyi amaçlamıştır. Dergide, sosyoloji, tarih, edebiyat, dil, eğitim, sanat tarihi, mimari, spor, musiki ve güzel sanatlar gibi birçok konuda yazılar yayımlanmıştır.⁷⁶

İlk felsefe dergisi ise 1913 yılında Baha Tevfik'in İstanbul'da çıkarttığı "Felsefe Mecmuası'dır". Dergide, Batılı düşünürlerin çevirileri yayımlanmıştır.⁷⁷

"Milli Tetebbular Mecmuası", 1915 yılında Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni tarafından yayımlanmıştır.⁷⁸ Dönemin önemli sosyoloji dergisi olan "Milli

---

⁷¹ Ülkü Gürsoy, "II. Meşrutiyet Dönemi Dergileri Üzerine Bir Değerlendirme", **Doğu-Batı**, Sayı 46, Ekim 2008, s.214.

⁷² Toprak, s. 22.

⁷³ Nazım Polat, "İttihat", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.21, Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, s. 446-448.

⁷⁴ Arda Odabaşı, "1908 Devriminin İttihatçı Dergisi: Bağçe (I)", **Müteferrika**, Sayı 34, Güz 2008/2, s.66-69.

⁷⁵ Ali Nezih Galitekin, "Mülkiye Mecmuası", **Müteferrika**, S 10, Kış 1996, s.143.

⁷⁶ Necdet Ekinci, "İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Bilimsel Türkçülük Çabalarına Bir Örnek: Yeni Mecmua", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 11, İstanbul, 2001, s.149-150.

⁷⁷ Mehmet Alkan, "Türkiye'nin İlk Felsefe Dergisi: Felsefe Mecmuası", **Tarih ve Toplum**, C.11, Sayı 66, Haziran 1989, s.369-376.

⁷⁸ Davud Akpolat, "II. Meşrutiyet Dönemi Türk Sosyolojisinin Kaynakları 1: Milli Tetebbular Mecmuası", **Türkiye Günlüğü**, Sayı 44, Ocak 1997, s.86-87.

Tetebular Mecmuası” beş sayı yayınlanmıştır. Dergide, Türk kültürü ve edebiyatı üzerine Köprülüzade Mehmed Fuad ile Ziya Gökalp’in önemli yazıları yer almıştır.⁷⁹

II. Meşrutiyet’ten sonra yayımlanan Genç Kalemler Dergisi dönemin önemli edebiyat ve Türkçü dergisidir.⁸⁰ Dergi, Türk milli bilincinden esinlenen bir edebiyat ortamı oluşturmayı hedeflemiştir.⁸¹ 1911 yılında yedi sayı çıkan Türk Derneği dergisi ise, Türk kültürünün toplumda yayılmasını amaç edinmiş önemli ilk Türkçü dergidir. Dergide, Türklerin tarihi, edebiyatı, dili ve coğrafyası hakkında ayrıntılı makaleler yayımlanmıştır.⁸²

1912’de yayımlanan Türk Yurdu Dergisi, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel konuların hemen her dalında yazıların yer aldığı dönemin önemli Türkçü dergilerindedir.⁸³ Türk Yurdu Dergisi, çağdaşlaşmayı Türkler için önemli bir mesele olarak belirtmiştir.⁸⁴ Anlaşılır sade bir dilin gerekliliğini savunmuştur.⁸⁵

1913 yılında Türk Yurdu Cemiyeti tarafından çıkarılan Halka Doğru Dergisi, halkçılığın önemli bir yayın organı olmuştur.⁸⁶ Milli birlik ve beraberliğin temin edilmesinde halkın eğitim seviyesinin artırılması gerektiği düşüncesiyle halk için halka faydalı olmak prensibi doğrultusunda yayım politikası yürütmüştür.⁸⁷

1913 yılında Türk Bilgi Derneği tarafından yayımlanan “Bilgi Mecmuası” ise ülkede Türklük duygusunu anlatmak amacıyla yayımlanan Türkçü bir diğer dergidir.⁸⁸ Dergide, tarih, dil, edebiyat, felsefe, sosyoloji, sanat tarihi, mimari, eğitim, pedagoji, tıp, iktisat gibi alanlarda o döneme göre oldukça birikimli ve akademik yazılar yayımlanmıştır.⁸⁹

---

⁷⁹ Nesimi Yazıcı, “Milli Tetebular Mecmuası”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 30, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s.83-84.

⁸⁰ Hüseyin Çelik, “Genç Kalemler”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 14, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 21-23.

⁸¹ Masami Arai, Jön Türk Dönemi ve Türk Milliyetçiliği, **İletişim Yayınları**, İstanbul, 1992, s.53.

⁸² Cüneyd Okay, Türk Derneği, **Akçağ Yayınları**, Ankara, 2006, s.13.

⁸³ Mustafa Gündüz, **II. Meşrutiyet’in Klasik Paradigmaları: İctihad, Sebil’ürreşad ve Türk Yurdu’nda Toplumsal Tezler**, Lotus Yayınları, Ankara, 2007, s. 366-375.

⁸⁴ Ümit Kurt, ‘**Türk’ün Büyük Biçare Irkı**’ **Türk Yurdu’nda Milliyetçiliğin Esasları (1911-1916)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 40.

⁸⁵ Yusuf Sarımay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912- 1931**, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2004, s. 40.

⁸⁶ Murat Koraltürk, “Halka Doğru ve Dizin”, **Müteferrika**, Sayı 25, Yaz 2004, s.161-162.

⁸⁷ Gürsoy, s. 212.

⁸⁸ Gürsoy, s. 212.

⁸⁹ Abdullah Uçman, “Bilgi Mecmuası Üzerine”, **Tarih ve Toplum**, Sayı 237, Eylül 2003, s. 132.

1914 yılında Türk Yurdu Cemiyeti tarafından yayınlanan Türk Sözü Dergisi, ‘Halka doğru gitmek, halk için çalışmak düsturuyla’ on altı sayı yayımlanmıştır.⁹⁰

Milli iktisat düşüncesini savunan “Müdafaa-i Maliye ve İktisadiye”, milli ve yerli sermayenin gerekli olduğunu vurgulamıştır.

1915 yılında İttihat ve Terakki Fırkası tarafından desteklenen diğer bir yayım organı ise “İslam Mecmuası”dır. İttihat ve Terakki yönetimin 1913-1918 yıllarında izlenen milli iktisat politikası, “İslam Mecmuası” yazarlarınca da benimsenmiş, bu doğrultuda destekleyici yazılar kaleme almışlardır.⁹¹ Yabancı sermayeye karşı milli sermayenin oluşturulması İslam Mecmuası’nın savunduğu önemli konulardan biri olmuştur.⁹²

Bu dönemde yayımlanan dergilerin en önemlisi 1922-1923 senelerinde Ziya Gökalp’in çıkardığı “Küçük Mecmua”dır.⁹³ Derginin etkisi dönemin basınında büyük etki yaratmış, Ziya Gökalp’in pek çok yazısı dönemin Ankara ve İstanbul basını tarafından takip edilmiştir.⁹⁴ “Küçük Mecmua”, ilk sayısından itibaren milli mücadeleyi desteklemiş, ülkedeki siyasi ve ekonomik gelişmelere uygun olarak yeni insan tipi ve toplum yapısını şekillendirecek fikirleri savunmuştur.⁹⁵ Dergide sosyoloji, felsefe, Türk medeniyet tarihi, lisan, folklor, iktisat, siyasi, ahlaki, dini konular ve çeşitli manzumeler, şiirler ve masallar gibi çeşitli konularda makaleler yayımlanmıştır.⁹⁶

Edebiyat ve magazin içerikli dergilere bakıldığı zaman, II. Meşrutiyet sonrası çıkan dergiler arasında hikâye ve şiire en fazla ağırlık veren Aşîyan Dergisidir.⁹⁷ Servet-i Fünûn akımının önemli edebi şair ve yazarlarının dergide yazması derginin Servet-i Fünûn edebi topluluğunun devamı niteliğinde olduğunu göstermiştir.⁹⁸

Rübab Dergisi ise 1911 yılında Fecr-i Ati hareketinin önemli yazarlarından Şahabettin Süleyman yönetiminde yayınlanmıştır. Dergide, şiir, hikâye, deneme,

---

⁹⁰ Varlık, s.120.

⁹¹ Tuba Çavdar, “İslam Mecmuası”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Sosyoloji Dergisi**, Sayı 10, 2005, s.163.

⁹² Toprak, s.127.

⁹³ Gürsoy, s.219.

⁹⁴ “Küçük Mecmua”, **Türk Dili ve Edebiyat Ansiklopedisi**, C.6, 1986, s. 31.

⁹⁵ Alim Kahraman, “Küçük Mecmua”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.26, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, Ankara, s. 529.

⁹⁶ Demir, s.90-91.

⁹⁷ Necmettin Turinay, “Resimli Kitap ve II. Meşrutiyet Yıllarında Dergiler”, **Milli Kültür**, Sayı 38, Şubat 1983, s. 25.

⁹⁸ Abdullah Uçman, “Aşîyan”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.4, Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, İstanbul, s. 11.

makale, biyografi gibi birçok türde yazılar görülmüştür.⁹⁹ Rübab Dergisi'ni dönemin dergilerinden ayıran en önemli özelliği edebi ve kültürel toplanmaların, yönelimlerin merkezi olmasıdır.¹⁰⁰

İştirak Dergisi, 26 Şubat 1910 yılında Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayım organı olarak yirmi sayı yayımlanmıştır.¹⁰¹ "İştirak", genellikle işçi sınıfının haklarından bahsetmiş, işçilerin içindeki buldukları sefaleti dile getirmiştir.¹⁰²

II. Meşrutiyet'ten sonra yayınlanan dergiler arasında dini nitelikte yayınlar yapan İslamcı dergiler de vardır. 1908 yılında çıkan Sırat-ı Müstakim Dergisi, devlet yönetiminde ve toplum hayatında dini esasları ön planda tutan bir yayın politikası takip etmiştir. 1912 yılından sonra yayınına "Sebilü'r-Reşad" olarak devam eden dergi, din konusunda reformcu uygulamaları istemiştir. İnsanları fakirliğe, tembelliğe ve sefalete sevk eden bu fani dünya için çalışmayı uygun görmeyen 'bir lokma bir hırka' düşüncesini öneren din anlayışını eleştirmiştir.¹⁰³ Tarım, ticaret ve sanayi gibi iktisadi teşebbüslerin İslam dini açısından önemini vurgulamıştır. Ticareti, helal kazancı ve serveti teşvik etmiş ve sanayileşmenin gerekli olduğunu aktarmıştır. "Sırat-ı Müstakim" modernizm karşıtı ve İslamî görüşlere sahip, "Sebilü'r-reşad" ise gelenekçiliğe bağlı kalarak İslam'ın sözcülüğünü üstlenmiştir. Dergi, tüm sayılarda İslamcı bir yayın politikası benimsemiştir. Bu nedenle tüm İslam coğrafyasında büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.¹⁰⁴ Dergide; tefsir-i şerif, hadis-i şerif, sosyal meseleler, felsefe, fıkıh, edebiyat, tarih, talim ve terbiye, hutbe, siyaset, biyografi, iktisat, İslam tarihi, mektuplar, matbuat, İslam dünyası ve güncel olaylar vb. konular yer almıştır.

Dini esasları savunan dergilerden bir diğeri de 1908 yılında yayımlanan İslam konularının yanı sıra güncel konulara da değinen Beyanü'l-Hak Dergisidir.¹⁰⁵ Beyanü'l-Hak Dergisindeki yazıların içeriğini daha çok dini, siyasi, edebi, fenni ve sosyal konular

---

⁹⁹ M. Halil Sağlam, "II. Meşrutiyet Dönemi Türk Basımında 'Rübab' Dergisinin Yeri ve Önemi", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.12, Sayı.21, Haziran 2009, s.435-436.

¹⁰⁰ Nazım Polat, "II. Meşrutiyet Devri Türk Kültür-Edebiyat ve Basın Hayatının Bir Yansıması Olarak Rübab Dergisi", **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 24, Güz 2003, s.20.

¹⁰¹ İrfan Karakoç, "Osmanlı Basımında Öncü Bir Sosyalist Dergi: İştirak", **Müteferrika**, Sayı 15, Yaz 1999, s. 97-111.

¹⁰² Nuri İnuğur, **Basın ve Yayım Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s.329

¹⁰³ Toprak, s.126.

¹⁰⁴ Mustafa Özçelik, "Sırat-ı Müstakim-Sebilürreşad Dergisi", **Değirmen**, C:9, Sayı 29 Ocak 2012, s.16

¹⁰⁵ Ekrem Bektaş, "Beyanü'l-hak", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.6, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s.34-35.

oluşturmuştur. Dergi, amacını dini inançların kuvvetlenmesi ve ahlakın yüceltilmesi olarak açıklamıştır.¹⁰⁶

1909 senesinde yayımlanan “Ceride-i Sufiyye” ise, 1919 senesine kadar 161 sayı çıkan dönemin önemli bir diğer dini dergisidir. Dergi, başta tasavvuf olmak üzere dini, ahlaki, edebi konulara değinmiştir. “Ceride-i Sufiyye”, “Sebilü’r-reşad” ve “Beyanü’l-Hak” gibi diğer dini dergilerden farkı ise, derginin tarikat meselelerine daha geniş yer vermesi ve tasavvuf dünyasını olumsuz etkileyen sorunlara değinmesidir.¹⁰⁷

1910 yılında Filibeli Ahmet Hilmi tarafından çıkarttırılan Hikmet, dönemin önemli İslamcı dergilerinden biridir. Derginin her sayısının ilk sayfasında görülen ‘İttihad hayattır, tefrika memattır’ yazısında İttihad-ı İslam fikrinin savunucusu olduğu ve amacının İslam âlemini birliğe davet ederek İslam birliğini oluşturmak olduğunu belirtilmiştir. Hikmet, İslam birliğini savunmakla birlikte Osmanlı devleti içinde kültür milliyetçiliği doğrultusunda yayımlar da yapmıştır.¹⁰⁸

Yayımlanan diğer dini içerikli dergiler ise: Sada-yı Hak, Ceride-i İlmiye, Mahfil, El Medaris, Cihân-ı İslâm’dır.

1913 yılında yayınlanan “Çocuk Dünyası”, Türk Yurdu Cemiyeti tarafından Türk Yurdu Dergisinin kardeş yayını olarak çıkarılmıştır. Tevfik Nureddin idaresinde yayınlanan dergi, çocuklara yönelik bir yayındır. Dergi, çocukların fikirlerin gelişmesine yardımcı olmak ve onların Türklük duygusunu benimsemelerini amaç edinmiştir. Dergide İttihad ve Terakki’nin ünlü düşünürlerinden Ziya Gökalp’in de yazıları yer almıştır.¹⁰⁹ Çocuk Dostu Dergisi ise yine Tevfik Nureddin tarafından 1914 senesinde on üç sayı yayımlanmıştır. Derginin dış kapaklarında çocuklar için bilmeceler ve okunacak kitap listeleri verilmiştir. Dergide hikâyeler, masallar, el işleri, şiirler ve tekerlemeler gibi işlenen konular çocukları eğitmek amacıyla işlenmiştir.¹¹⁰

1914 senesinde yirmi bir sayı yayımlanan “Çocuk Bahçesi”, II. Meşrutiyet dönemin önemli çocuk dergilerinden bir diğeridir. Dergi, çocukları eğlendirerek

---

¹⁰⁶ “Beyanü’l-hak”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.1, Dergâh Yayınları, Ocak İstanbul, 1977, s. 412-413.

¹⁰⁷ Mustafa Kara, “Ceride-i Sufiyye” **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 410.

¹⁰⁸ Atilla Çetin, “Hikmet”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.17, Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, İstanbul, s.520.

¹⁰⁹ Yavuz Selim Karakışla, “II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Çocuk Dünyası Dergisi (1913-1914; 1918-1919; 1926-1927)”, **Müteferrika**, Sayı 13, Yaz 1998, s.123-126.

¹¹⁰ Mehmet Azim, “Çocuk Dostu Dergisi”, **Müteferrika**, Sayı 20, Sonbahar 2001, s. 249-259.

faydalandırmayı, faydalanarak da eğlendirmeyi amaçlamış çocuklara çalıştırmaya alıştırmayı ve sevdirmenin önemini vurgulamıştır.¹¹¹

II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan diğer çocuk dergileri ise; Musavver Küçük Osmanlı, Arkadaş, Talebe, Mektepli, Çocuk Yurdu, Çocuklar Alemi, Türk Yavrusu, Çocuk Duygusu, Mekteb Müzesi, Talebe Defteri, Çocuk Dostu, Çocuk Kalbi, Mini Mini, Türk Çocuğu, Küçükler Gazetesi, Çocuk Gazetesi, Hür Çocuk'tur.

II. Meşrutiyet sonrasında ülkede pek çok alanda kalkınma sorunları yaşanmaya devam etmiştir. Bunun çözümü olarak, insanların değişmesi, gelişmesi gerektiği savunulmuş ve eğitimin önemi vurgulanmıştır. 1910 yılında yayımlanan "Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası" on sekiz sayı yayımlanmıştır ve dönemin önemli eğitim dergilerindedir. Satı Bey tarafından çıkarılan dergide, ilköğrenimle ilgili yazılar, problemler, çözüm önerileri, ayrıntılı ders örnekleri, çocuk şiir ve şarkıları, el işi örnekleri gibi konularda birçok yazı yayımlanmıştır.¹¹²

1911 yılında Ethem Nejad ve A. Ferid Bey tarafından her ayın on beşinde yayımlanan Yeni Fikir Dergisi, eğitim, terbiye ve ziraat alanında yayım yapmıştır. "Yeni Fikir" in en önemli iki özelliği tarım ve tarım eğitimine verdiği önem ile Türkçülüğü olmuştur. Dergide, Türklüğe çok fazla vurgu yapılmış, Türk'ün gücü, cesareti, başarıları sürekli ön planda tutulmuştur.¹¹³ Eğitim konusunda araştırma ve fikir yazıların yer aldığı Muallim Dergisi ise 28 Temmuz 1916'da Hüseyin Rağıp tarafından yayınlanmıştır. Dergi, muallimlerin birbirilerinden ve eğitim alandaki yeni gelişmelerden haberdar bulunmalarını sağlamak, eğitim ve terbiyeye dair haberleri eğitimcilere aktarmak amacıyla çıkarılmıştır.¹¹⁴ Bu dönemde yayınlanan diğer eğitim dergileri ise şunlardır: Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası, Mırat-ı Maarif.

II. Meşrutiyet sonrası kadın dergilerinin sayısında önemli bir artış yaşanmış, bu dönemde birçok kadın yazar ve aydın yetişmiştir. 1908 senesinde yedi sayı çıkan "Demet", kadınlara yönelik yayım yapan edebi, ilmi ve siyasi dergidir. Dergideki

---

¹¹¹ Mehmet Azim, "Çocuk Bahçeleri Dergileri", **Müteferrika**, Sayı 19, Yaz 2001, s. 143-187.

¹¹² Cüneyd Okay, "Muallim Mecmuası", **Müteferrika**, Sayı 20, Sonbahar 2001, s.131.

¹¹³ Mehmet Salih Erkek, "Osmanlı Devletinde İlk Türkçü Eğitim Dergisi: Yeni Fikir", **History Studies**, Volume 4/1, 2012, s.198-202.

¹¹⁴ Cüneyt Okay, s.123-124.

yazılarda toplum ve kadının ilerlemesi, kadının eğitim ve aile içindeki yeri gibi konular işlenmiştir.¹¹⁵

Mahasın Dergisi ise, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte 1908 yılında kadınlara yönelik yayın yapmıştır. "Mahasin", bir kadın dergisi olarak kadınların toplum içerisindeki statülerinin ancak eğitimle iyileştireceğini kendisine amaç edinmiş ve bu konularla ilgili yayınlar yapmıştır. Dergide, moda, saç bakımı, ev dekorasyonu ve sağlık alanlarında birçok yazı ve resimler bulunmaktadır.¹¹⁶

1913 yılında Kadınlar Dünyası Dergisi, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetinin yayım organı olarak Nuriye Ulviye Mevlan yönetiminde yayınlanmıştır.¹¹⁷ Dergide doğulu ve batılı kadınların giyimlerine ağırlık verilmiş, okurların görsel olarak dikkatlerinin çekilmesi amaçlanmıştır.¹¹⁸ II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan diğer kadın dergileri ise; Mefharet, Hanımlar Alemi, Kadınlar Alemi, Osmanlı Kadınlar Alemi, Genç Kadın, Musavver Kadın, Kadınlık Hayatı, Kadınlık, Kadın Duygusu, Seyyale, Türk Kadını, Siyanet, Bilgi Yurdu Işığ, Genç Kadın, Kadın.¹¹⁹

II. Meşrutiyet sonrası yaşanan basın özgürlüğünün de etkisi ile mizah dergilerinin sayısında artış görülmüştür. 1909 yılında Hüseyin Hüsnü tarafından yedi sayı yayınlanan "Püsküllü Bela" dönemin mizah dergilerinden biridir. Dergide, toplumsal ve siyasal olaylar işlenmiş ve hükümetin politikaları eleştirilmiştir.¹²⁰

II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra yayınlanan Kalem dergisi ise dönemin en önemli mizah dergilerinden biridir. Derginin yarısı Türkçe diğer yarısı Fransızca yayınlanmıştır. Kapak sayfalarında tam sayfa karikatür yer almıştır. Derginin yönetim yerinin Pera olması nedeniyle dergi, önceki mizah dergilerine göre daha Batılı daha alafranga bir çizgide yayın yapmıştır.¹²¹

1910 yılında yayın hayatına giren Cem Dergisi ise, 1912 senesine kadar kırk üç sayı çıkmıştır. Dergide tanıtım yazıları, mizahi hikâye, fıkra, şiir, atasözü, bilmece ve komedi gibi türlerde birçok yazı görülmüştür. Batılı modern mizahi dergi formatında

---

¹¹⁵ Tülay Keskin, "Demet Dergisinde Kadın ve İlerleme Anlayışı", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.24, Sayı 37, Ankara, 2005, s.290-291.

¹¹⁶ Davut, Yıldız Akpolat, "II. Meşrutiyet'te Toplumda Kadına Başat Rol Vermeyen Kadın Dergisi Mahasin", **Tarih ve Toplum**, Sayı 156, Aralık 1995, s.42.

¹¹⁷ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s.80-84.

¹¹⁸ Erdinç, Samiye-Gülcü Tunç, "Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 3 (2), 2012, s.161-163.

¹¹⁹ Demir, s.96.

¹²⁰ Seyhan, s.507.

¹²¹ Üyepazarcı, s.60-63.

olan Cem Dergisi, gerek mizah anlayışı gerekse karikatürlerdeki özgünlüğüyle dönemin mizah dergilerine göre başarılı bir dergi olmuştur. Olaylara karşı ince yaklaşımıyla Osmanlı mizahına yeni bir renk vermiştir. Derginin başyazarı Refik Halid (Karay), mizahi hikâyetüründe bir çok yazı kaleme almıştır.¹²² Dönemin diğer mizah dergileri ise; Boşboğaz, Davul, Karagöz, Geveze, Laklak, Eşek, Hoca Nasreddin, Falaka, Karikatür, Hande ve Diken dergileridir.

Osmanlı'da sinema sektöründe yayımlanan ilk süreli yayın haftada üç gün yayımlanan Sinema Gazetesidir.¹²³ 1914 senesine A. Cemil tarafından yayımlanan gazetenin sütunlarında sinema üzerine yazılar, Osmanlı'da sinema üzerine yapılan ilk düşünce ve yorumların aktarımı yer almıştır.¹²⁴ Osmanlı'da yayımlanan ilk sinema dergisi ise İbrahim Halid'in yönetimi altında 1914 senesinde yayınlanan Ferah Dergisidir. Ferah Dergisinde, sinema, tiyatro ve güzel sanatlardan bahsedilmiştir.¹²⁵

1918 senesinde yayımlanan Temaşa Dergisi bir sanat ve edebiyat dergisi olmasına karşın sinema konulara yazılara genişçe yer alması nedeniyle sinema dergisi olarak da adlandırılabilir. Dergide, özellikle Muhsin Ertuğrul'un sinemaya ilişkin yazıları sinema tarihi açısından önem taşımaktadır.¹²⁶ Yayınlanan diğer tiyatro ve sinema dergileri ise, Sahne, Musavver, Tiyatro, Tiyatro ile Temaşa'dır.

II. Meşrutiyet'ten sonra spor dergilerinde bir canlanma yaşanmış ve bu dönemde Fut Bol, Gol, İdman, İzci Gazetesi, İzmir İdman Mecmuası, Keşşaf, Maç, Sipahi Mecmuası, Spor Alemi, Terbiye ve Oyun, Türk İzciler Birliği, Türkiye İdman Mecmuası, Yarın Spor ve Yurt dergileri yayınlanmıştır.¹²⁷ Spor alanında yayınlanan ilk dergi olan Fut Bol dergisidir. Haftalık olarak yedi sayı yayınlanan dergi, genel olarak futbol konusunda bilgiler aktarmak ve ülkede oynanan futbol karşılaşmalarından haberler vermek amacıyla yayın politikası olarak belirlemiş ve sporun bireyler üzerinde olumlu etkilerini savunarak insanları spor yapmaya özendirmiştir.¹²⁸

---

¹²² Nermin Yazıcı, "Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem", **Turkish Studies**, International Periodical for the Languages, Terature and History of Turkish or Turkic, Volume: 6/3, Summer 2011, s.103-104.

¹²³ Demir, s. 97.

¹²⁴ Ali Özuyar, **Sinemanın Osmanlıca Serüveni**, Öteki Matbaası, Şubat 1999, s.41.

¹²⁵ Burçak Evren, "**Başlangıcından Günümüze Sinema Dergileri**", **Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)**, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1984, s. 136.

¹²⁶ Burçak Evren, **Başlangıçtan Günümüze Türkçe Sinema Dergileri**, İstanbul, Korsan Yayın, Ekim 1993, s.14.

¹²⁷ Sevgül Sönmez, "Eski Harfli Türkçe Spor Dergileri", **Tombak Dergisi**, Sayı 24, Şubat 1999, s. 65.

¹²⁸ Barış "Bir İlk Dergi: Fut Bol", **Müteferrika**, Sayı 33, Yaz 2008, s.120-121.

1913 yılında yayımlanan “İdman”, dönemin önemli bir spor dergisidir. Dergi her sayısını farklı bir tasarımla çıkartmış bu tasarım bazen Galatasaray ve Fenerbahçe gibi futbol takımlarının renklerini kullanılarak düzenlenmiştir. Dergi, dönemin spor olaylarını haber, fotoğraf ve yorumlarla futbolseverlere aktarmayı amaç edinmiştir.¹²⁹

---

¹²⁹ Hakan Aydın, “İdman (1913-1914): İlk Kapsamlı Spor Dergisi Üzerine Bir İnceleme”, **Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 27, 2009, Kayseri, s.155-157.

I. BÖLÜM

CEMİYETİ-İ HAYRE-İ İSLAMİYE VE CİHAN-İ İSLAM DERGİSİ

Osmanlı kültür hayatında etkili olan dergiciliğin tarihsel süreci özetlendikten sonra şimdi de, Cihân-ı İslâm Dergisi üzerinde durulacaktır. Öncelikle bu dergiyi çıkaran Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye üzerinde durulması gerekir. Çünkü inceleyeceğimiz dergi, Cemiyetin bir yayın organıdır. Derginin içeriğini anlayabilmek için, Cemiyetin kuruluş amacı ve faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir.

1.Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye

II. Abdülhamid döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu duruma çözüm olarak görülmeye başlanmış olan İslamcılık politikası, İttihat ve Terakki döneminde ideoloji halini almıştır. İslamcılık ideolojisinin amacı; Osmanlı Devletini ve diğer Müslüman devletleri Batı sömürgeciliğine karşı korumaktır. Düşünceye göre, bunu sağlamak için gerekli olan, tüm Müslümanların Batı karşısında birlik olmaları ve İslam halifesi etrafında birleşmeleridir.

II. Meşrutiyet sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türkçülük ve Batıcılık çizgisinde olsa da, İslamcılıktan tamamen uzaklaşmamışlardır. Müslüman devletlerin ve Müslüman unsurların desteğini sağlamak adına gerektiği yerde İslamcı politika izlemekten çekinmemişlerdir. O dönemde Avrupa'nın, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı saldırganlığını artırması ve özellikle Osmanlı içerisindeki Hristiyan azınlığı Cemiyete karşı kullanmaya başlaması sonucunda, Cemiyetin de İslamcı hareketlere daha ılımlı davranmasına neden olmuştur.¹³⁰

İslamcı politikanın tüm Müslüman ülkelerde etkin olabilmesi için İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından çalışmalar yapılmıştır. Cemiyet, İslamcı politikanın Müslüman coğrafyasında etkin olabilmesi için birçok çalışma başlatmıştır.¹³¹ Eğitim, basın-yayın, cemiyet ve dernekler aracılığıyla Müslümanlara birlik olmaları konusunda çağrı yapılmıştır. Yurt dışında Müslüman ülkelerde pek çok cemiyet kurulmuştur. Bu

¹³⁰ Hülya Küçük Sevil, "İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908-1914)" Yayınlanmış Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2005, s. 61.

¹³¹ Mehmet Çanlı, "I.Dünya Savaşı'nda Propaganda Amaçlı Yayınlanan Dergi: Cihan-ı İslam", **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2017 ¾, s. 81.

cemiyetler yayınladıkları dergi, gazete, bildiri gibi basın araçlarıyla buldukları bölgelerdeki Müslümanları Batı karşısında birlik olmaya davet etmişlerdir. Bu dönemde Batılı emperyalist güçlere karşı bütün Müslümanları harekete geçirmek için sivil örgütler kurulmuştur. Bu amaçla kurulmuş cemiyetlerden biri de, incelediğimiz Cihân-ı İslâm Dergisini yayınlayan Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'dir.

1908 yılında Mısırlı Mehmet Şerif Paşa tarafından Perapalas Otelinde “Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye” adında bir cemiyet kurulması kararlaştırılmıştır.¹³² Bunun hemen ardından Türkçe bir Nizamname yazılarak cemiyetin kuruluşu kamuoyuna duyurulmuştur. Fakat cemiyetin kurucuları arasındaki tartışmalar ve mevcut durumdaki belirsizlikler nedeniyle cemiyet bir türlü faaliyete başlayamamıştır. Kısa bir süre sonra cemiyetin Osmanlı dışındaki Müslüman ülkelerde faaliyette bulunması kararı alınmıştır.¹³³

Cemiyetin başına Yusuf İzzeddin Efendi getirilmiştir.¹³⁴ Cemiyet kısa bir süre sonra ciddi anlamda faal olarak çalışmalarına başlamış, kuruluş amaçları doğrultusunda önemli etkinlikler yapmıştır. İlk olarak Cemiyetin Arapçalaştırılmış Nizamnamesi Mısır gazetelerinde yayımlanmıştır. Ayrıca Arap basınında İslam'a karşı çıkan yazılara karşı savunma yazıları yazıp yayımlamaya başlamışlardır.¹³⁵

Cemiyeti Hayriye-i İslamiye'nin amacı; eğitimi Müslümanlar arasında yaygınlaştırarak aralarındaki dayanışmayı artırmaktır. Cemiyet, İslamcı politikanın Müslüman coğrafyasında etkin olabilmesi için birçok çalışma başlatmıştır. Eğitim, basın-yayın ve dernekler yoluyla Müslümanları Hristiyan dünyasına karşı birlik olmaya davet etmiştir. Bu amaç doğrultusunda Medine'de bir İslam Üniversitesi de kurmuşlardır. Bu şekilde Abdülhamit'in Hicaz Demiryolu Projesi ile oluşturmak istediği İttihad-ı İslam fikrini ve İslami dayanışmayı sağlamaya çalışmışlardır.

Cemiyete göre, İslam dünyasının geri kalmasının başlıca sebepleri; İslâm ülkelerinin sömürgeci devletlerin egemenliği altına girmesi, yönetime itaatsizlik, İslâm toplumlarının kendi kimliklerine yabancılaşmaları, ayrıca kendi doğal kaynaklarından ve hazinelerinden faydalanamayarak büyük bir ekonomik buhrana sürüklenmeleri ve

---

¹³² Ali Birinci, “Şerif Paşa, Mehmed”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, Diyanet Vakfı Yayınları, C.39, İstanbul, 2010, s.1.

¹³³ Sevil, s.378.

¹³⁴ Ali Akyıldız, “Yusuf İzzeddin Efendi”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, Diyanet Vakfı Yayınları, C.44, İstanbul, 2013, s.13-16.

¹³⁵ Sevil, s.378.

Müslümanların Batılı sömürgeci devletlere muhtaç hale gelmeleridir.¹³⁶

Cemiyetin esas kuruluş amacı, Müslümanları her konuda bilgilendirmek ve özellikle Batıya karşı birlik olunduğu taktirde başarı kazanılabileceğine inanmalarını sağlamaktır. Osmanlı toprakları dışında diğer İslâm ülkeleri içinde de bu dönemlerde birçok İslami nitelikli cemiyetler kurulmuş, siyâset ve toplum hayatında faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ayrıca İslâm uluslarının içinde bulunduğu durumu, sahip oldukları yayın organları ile bütün dünyaya duyurmaya çalışmışlardır.¹³⁷

2. Cihân-ı İslâm Dergisi

Kuruluş amacını ve kısaca tarihsel süreç içerisinde bilgisini verdiğimiz Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'nin yayın organı, Cihân-ı İslâm Dergisidir. Dergi, yayın hayatına I. Dünya Savaşının arifesinde 9 Nisan 1914 (Rumi 27 Mart 1330, Hicri 13 Cemâziye'l-evvel 1332) başlamıştır. Başlangıçta Arapça, Türkçe (Osmanlı Türkçesi) ve Urduca olmak üzere üç dilde yayınlanmıştır. Daha sonra buna Farsça eklenmiştir.

Cihân-ı İslâm Dergisi, toplam elli üç sayı çıkarılmıştır. Fakat derginin koleksiyonunun tamamı Türkiye kütüphanelerinde mevcut değildir. Türk kütüphanelerinde Cihân-ı İslâm Dergisine ait değişik tarih aralıklarında toplam yirmi beş sayı bulunmaktadır. İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesinde; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 22, 23, 24 ve 25. sayıları bulunmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda 19 ve 20. sayıları ve Ankara Milli Kütüphanede ise 50, 51 ve 52. sayıları bulunmaktadır.¹³⁸

Derginin mesul müdürü: Yusuf Şetvan,¹³⁹ imtiyaz sahibi Ebu's-Saidü'l-

---

¹³⁶ Sevil, s.377.

¹³⁷ Sevil, s.379.

¹³⁸ Ziyad EbuZZiya, "Cihân-ı İslâm", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1993, s.535.

¹³⁹ Yusuf Şetvan, 1888 yılında Adliye Nezareti'nde ilk memuriyetine başlamış, yaklaşık 16 sene çalıştıktan sonra Meclis-i Mebusan'da 1908-1912 yılları arasında Bingazi'yi temsil etmiştir. Yusuf Şetvan 1908 yılında Mecliste bir oturum sırasında hafiyelikle suçlanmış ve bu gerekçe ile mebusluğu düşürülmüştür. 23 Nisan 1909'da yapılan seçimle yeniden Bingazi mebusu olarak seçilmiştir. Mebusanlığı boyunca Libya ve Osmanlıya dair tüm oturumlarda görüşlerini bildirmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde faaliyet gösteren Yusuf Şetvan, İstanbul, Medine, Libya gibi şehirlerde yoğun olarak faaliyet göstermiştir. 31 Mart Olayı'nda İttihat ve Terakki'ye karşı mebusların oluşturduğu Mutedil Hürriyetperveran Fırkası'nda başta yer almıştır. İki yıllık bu süreçte İttihat ve Terakki üyeleri ile yakın ilişkiler kurmuştur. Ayrıca Yusuf Şetvan II. Meşrutiyet Dönemi'nde İstanbul'da kurulan bazı milliyetçi Arap cemiyetlerinde faaliyette bulunmuştur. Özellikle El- İhâü'l-Arabi ve'l- Osmanî Cemiyeti'nde faaliyet göstermiştir. Yusuf Şetvan Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'nin bir yayın organı olan Cihân-ı İslâm Dergisi'nin de mes'ul müdürlüğünü yapmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra emekliye ayrılmıştır. Sezai Balcı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Demokratik Kesitler "Panislamist Bir Mebusun Biyografisi: Bingazili Yusuf Şetvan, **Derlem Yayınları**, 2016: 77- 111.

Arabi'dir.¹⁴⁰ Derginin yazışma adresi, posta kutusu numarası 173 İstanbul olarak belirtilmiştir. Ayrıca derginin basım yeri İstanbul Çemberlitaş Matbaası şeklinde yer alırken, bunun dışında yazışma ya da iletişim adresi verilmemiştir.

Derginin 1 yıllık abone bedeli yurt içinde 50 kuruş, yurt dışı 1 yıllık abone bedeli ise 62 kuruştur. Ayrıca 1 nüshası 1 kuruştur. Urduca sayıların üzerinde fiyatının 8 ruble olduğu belirtilmiştir. Derginin her sayısında bütün nüshalarda Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'nin taht-ı himayesinde çıkarıldığı yazmaktadır.

Derginin yayınlanma amacı; İslam menfaatlerine hizmet eden edebi, siyasi, içtimai dergi olarak belirtilmiştir. Derginin her sayısının kapak kısmında yayınlandığı dillerde çıkış amacını belirten “Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'nin taht-ı himayesinde menafi'-i İslamiye'ye hadim, siyasi, edebi, içtimai risaledir.” ibaresi yer almıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasından sonra derginin çıkış amacını belirten bu ifade “Hilafet-i kübraya, İttihad-ı İslam'a, Te'aruf-i Umumiye'ye hadim ceridedir.” şeklinde değiştirilmiştir.¹⁴¹

Dergi esas itibariyle İttihad ve Terakki hükümetinin kararıyla, o sırada İngiliz işgali altında bulunan Hindistan, Mısır ve İran'daki Müslüman halkı İngilizlere karşı uyandırmak, İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne ve hilafet aleyhine giriştiği propagandaları önlemek amacıyla yayına başlamıştır. İlk sayısında yayınlanan başmakalesi “Cihân-ı İslâm” başlığını taşımaktadır ve farklı dillerdeki nüshaları ile içerik yönünden aynıdır. Tüm Müslümanları birlik olmaya davet eden bu makale, derginin yayınlanma amacını da açıkça ifade etmektedir. Ancak bu makaleden sonra Cihân-ı İslâm Dergisi'nin her nüshasında içeriğin farklılaştığı görülmektedir. Aynı sayının farklı dillerde yayınlanan nüshaları, içerik ve hatta kapak kısımlarıyla birlikte birbirlerinden farklıdır.

Cihân-ı İslâm Dergisi'nin birçok sayısının her bir nüshası -kapak kısımları hariç- 8 sayfadan oluşmaktadır. Genellikle haftalık olarak yayınlanan dergi, haftanın Perşembe günleri çıkarılmaktadır. Ayrıca derginin adres kısmının altına “yayınlanmayan

---

¹⁴⁰ Ebu Saidü'l-Arabi, Hindistan'da ticaretle uğraşmaktadır. Milli ve dinî konulara ağırlık vermiştir. Hintlileri İttihad-ı İslam'a davet eden Arabi'nin yazıları Hindistan, Türkiye, Suriye, Mısır ve İran gazetelerinde yer almıştır. Ayrıca Pencap Müslümanlarının Umum Kâtipliği ve eğitim kurumlarında yöneticilik gibi birçok görevi yaparak Müslümanlar arasında saygın bir yer edinmiştir. İngilizler aleyhine başlayan faaliyetlerin başında yer alan Ebu Saidü'l-Arabi, önce Mısır'a, daha sonra Libya'ya gitmiştir. Buralarda baskı ve şiddet gören Müslümanlarla ilgili makaleler yazmış ve onları Hindistan'a göndermiştir. Daha sonra İstanbul'a gitmiştir. Burada birçok siyasi kişilerle iyi ilişkiler kurarak Cihan-ı İslam gazetesini yayımlamaya başlayacaktır. Vahdet Keleşyılmaz, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914- 1918), **Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara,1999, s. 119-120.

¹⁴¹ Ziyad Ebuzziya,s.535.

makaleler yazarına iade edilmeyecektir.” şeklinde not düşülmüştür. Derginin kapak kısımlarında Türk- İslam büyüklerinin ve komutanların portreleri yer almaktadır.

Dergide, başlangıçta dini konularda genel bilgiler verilirken, savaşın başlamasıyla birlikte ya da Osmanlı Devletinin savaşa katılmasıyla dergideki içerik değişmiştir. Bu değişiklikle dergide, propaganda ve karşı propaganda niteliği taşıyan makaleler yer almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti henüz savaşa girmeden yayınlanmaya başlayan derginin, bu süreçte toplumu savaşa hazırlayan, bütün Müslümanları, Batı karşısında birlik olmaya çağıran bir tutum içerisinde yayın yaptığı görülmektedir.

3. Cihân-ı İslâm Dergisi'nin Fiziksel Tanıtımı

Derginin tespit edebildiğimiz nüshalarının fiziksel bir tanıtımı aşağıda verilmiştir.

Derginin birinci sayısı, 9 Nisan 1914 yılında (R. 27 Mart 1330, H. 13 Cemâziye'l-evvel 1332) yayınlanmıştır.¹⁴²Kapak kısmın Sultan Reşat'ın resmi bulunmaktadır. Derginin birinci kısmı Türkçedir. Kapak kısmında derginin çıkış amacını belirten Türkçe (Osmanlı Türkçesi), Arapça, Urduca ifadeler yer almaktadır. Cihân-ı İslâm Dergisi Osmanlı Çemberlitaş Matbaası'nda basılmıştır. Yazışma adresi; posta kutusu numarası 173 İstanbul şeklinde belirtilmiştir. Derginin adresi olarak açık bir adres belirtilmemiş, sadece yazışma adresi olarak posta kutusu numarası verilmiştir. Mesul Müdürü: Yusuf Şetvan'dır. İmtiyaz sahibi: Ebû's-Saidü'l- Arabi'dir.

Derginin çıkış amacı olarak kapak kısmında “Cem'iyet-i Hayriyye-i İslamiye'nin taht-ı himayesinde menafi-i İslamiyye'ye hadim siyasi, edebi, sosyal risaledir” ibaresi yer almaktadır. Derginin birinci sayısı Türkçe, Arapça, Urduca dillerinde yayınlanmıştır. Birinci sayının Türkçe nüshası ortalama kapak kısmı hariç sekiz sayfadan oluşmaktadır. Derginin sol üst köşesinde 1 yıllık abone bedeli yurtiçinde elli, yurt dışında ise atmış iki kuruştur ifadesi yer alır. Birinci sayının Türkçe kısmında dil ağırdır. Özellikle Farsça ifadeler yoğun olarak kullanılmıştır.

Cihân-ı İslâm Dergisi'nin başmakalesi “Cihân-ı İslâm” başlığı altında kaleme alınmıştır. Derginin başmakalesi ilk yayın olması nedeniyle beş sayfa yazılmıştır. Bu yazıdan başka yazı bulunmamaktadır. Derginin Arapça ve Urduca nüshalarında içerik

¹⁴²Cihan-ı İslam Dergisi, Sayı 1, (R. 27 Mart 1334) (9 Nisan 1914).

değiştirilmiştir. Bu içerikte, Hilafet, İslam Dünyasının ortak değerleri ve büyük kişileri hakkında bilgiler verilmiştir. Cihân-ı İslâm Dergisi, haftanın perşembe günleri yayınlanan haftalık dergidir.

Türkçe kısmında yayınlanan makale ya da haberler şunlardır:

-Cihân-ı İslâm

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

-Giriş

- Fi 23 Rebi'ü'l-âhir sene 332 Ahbâr-ı benî gâzi

- Acâib Sûret-i magan fi Brüksel Yesme'u fi Paris

- Hıtbet-i meliketübehübal ? Fi külliyyetüalıklar

- Ahbâr-ı müslimü'l-sayn

- E'l-medresetü'l-külliyeye bi'l-medinetü'l-münevver

- Ca'enâminahdü'l-füzelâ. Hâzihi'l-ebiyâd ve hiyebü hurûfihe (şiiir)

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

-Bismillahirmanirrahim (Başyazı)

-Cihân-ı İslâm

- Ze mindâr-Yâdigâr-ı şühedâ-Dârü'l-hilâfe

- Mevsim

Sayı 2: Derginin ikinci sayısı 16 Nisan 1914 tarihinde (R. 3 Nisan 1330, H. 20 Cemâziye'l-evvel 1332) yayınlanmıştır.¹⁴³ İkinci sayının ilk kısmı Arapçadır ve dış kapak kısmı hariç sekiz sayfadan oluşmaktadır. Kapak kısmında derginin bir yıllık abone bedeli yurt içinde elli yurt dışında atmış iki kuruş olarak belirlenmiştir. Derginin imtiyaz sahibi; Ebû's-Saidü'l-Arabi, mesul müdürü; Yusuf Şetvan'dır. Derginin çıkış amacı, Arapça olarak "İslam menfaatlerine hizmet eden siyasi, edebi, sosyal bir dergidir." ifadesiyle belirtilmiştir. Yazışma adresi; posta kutusu numarası 173 İstanbul'dur. Dergi Osmanlı Çemberlitaş Matbaası'nda basılmıştır.

Derginin ikinci sayısı Arapça, Urduca, Türkçe dillerinde yayınlanmıştır. Birinci sayıdan farklı olarak ikinci sayıdan itibaren Arapça, Urduca, Türkçe nüshalarının ayrı ayrı basıldığı görülmektedir. Her kısımda kapaklar farklıdır. Derginin ikinci sayısı sekiz sayfadan oluşmaktadır. Derginin kapak kısmında Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'nin himayesinde çıkartıldığı bildirilmektedir. Ayrıca ikinci sayıyla birlikte derginin adres

¹⁴³ CİD, Sayı 2, (R. 3. Nisan 1334) (16 Nisan 1914).

bilgilerinin altında “yayınlanmayan makaleler yazarına iade olunmayacaktır.” ifadesi yer almaya başlamıştır.

Türkçe kısmında yayınlanan makale ya da haberler şunlardır:

- İnneme'l-mü'minûneihvetün
- Şu'ûnü'l-İslâmiye
- Cihân-ı İslâm

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- Eyyühe'l-mü'minûn lâ-teye'üs
- Islâhü'l-ceşü'l-Osmâni
- E'l-külliyetü'l-Osmâniyetü'l-İslâmiye
- Me'süretü'l-Cemiyetü'l-hayriyetü'l-İslâmiye
- İdâretü's-sıhhiyetü'l-Hicaz
- Ahbârü'l-Mısır
- Vüzâretü'l-Mısrü'l-cedîde

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- Devr-i cedîd
- Misafirhâne
- Hindistan ki Müslüman Gursî Pe erhîn
- Ahbârü'l-bâniya
- İksüBers ki Hindiki Vefât ?
- Dârü'l-hilâfe
- Selamlık

Sayı 3: Cihân-ı İslâm Dergisi'nin üçüncü sayısı 23 Nisan 1914 tarihinde (R. 10 Nisan 1330, H. 27 Cemâziye'l-evvel 1332) yayınlanmıştır.¹⁴⁴ Üçüncü sayının ilk kısmı Urduca'dır. Derginin dış kapağında Sultan Orhan'ın resmi basılmıştır. Derginin üçüncü sayısı Türkçe, Arapça ve Urduca dillerinde yayınlanmıştır.

Urduca kısmında haber başlıkları:

- Medresetü'l-benâtü'l-yetîmi

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- E'l-Hilâfetü Vâsitü lehe. (Makale. Donanmaya yardım edilmesi hakkında)
- HâsetMüslimü'l-HindNahvü'l-Hilâfe

¹⁴⁴ **CİD**, Sayı 3, (R. 10 Nisan 1330) (23 Nisan 1914).

- Cemiyetü'l-Ticârü'l-Müslimîn fi Dâru'l-Hilâfe
- Hâdisetü Bitlis
- Ahbârü'l-bâniyâ
- E'l-Müslimûn ve Hükümetü'l-Yunan
- E'l-medresetü'l-CibiyyetüFi'l-Afgan
- E'l-Müslimûnfi'l-sayn
- Esnâü'l- Bilâdü'l-İslâmiye

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- İstikrâzdan Nasıl İstifade Etmeliyiz?
- Hindliihvân-ı dinimizin ihtisâsât-ı meşkûresi
- Kısm-ı edebi-Receb-Şaban

Sayı 4

Cihân-ı İslâm Dergisi'nin dördüncü sayısı 30 Nisan 1914 tarihinde (R.17 Nisan 1330, H.4 Cemâziye'l-âhir 1332) yayınlanmıştır.¹⁴⁵Dördüncü sayısının ilk kısmı Türkçedir. Dış kapak kısmına Sultan Murat Hüdavendigâr'ın resmi basılmıştır.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- Misyonerler
- Misyonerlere Karşı Ulemâ-yı Mısriyenin Gayret ve Hamiyeti
- Şu'ûnü'l-İslâmiye
- Cihân-ı İslâm-Bingazi'den gelen bir mektup

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- E'l-Hâletü'l-Hâzıra
- Ahbâr-ı Merakeş
- KelimetüRacül-ı Musannaf
- Ahbâr-ı Hayva
- E'l-bâniyâ
- Ahbâr-ı Rusya
- Câ'enâminahdırü'esâ'i'l-mücâhidîn fi baraka'l-kitâbü'l-âti
- Havâdis-ı şeni
- Fi Suriye
- 'ıd-ı cülûs-ı sultâni

¹⁴⁵CİD, Sayı 4, (R. 17 Nisan 1330) (30 Nisan 1914).

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- Siyâsiyât
- Bakiyye ez beyânnâme-i sıhhiye-i Hicaz silsile ki lehüdikhü....?Aded 3
- Leşker-i Mücâhidînsi ...dü-serhad ?
- Rus-ı zülm
- Leşker-i mücâhidînsi ...hat?
- Dârü'l-hilâfe
- Yunaniyun ki şerârât
- (Dârü'l-hilâfe) ta'lîm ve terbiyetşehzâdegân)
- Cihân-ı İslâm

Sayı 5

Cihân-ı İslâm Dergisi'nin beşinci sayısı 7 Mayıs 1914 tarihinde (R. 24 Nisan 1330, H. 11 Cemâziye'l-âhir 1332) yayınlanmıştır.¹⁴⁶Derginin beşinci sayısının ilk kısmı Türkçedir. Türkçe kapak kısmında Sultan II. Bayezid'in, Urduca kapak kısmında ise Enver Paşa'nın resmi bulunmaktadır.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- Servet ve Ma'rifet
- Serdar Eyüb Hân-ı Sâhib
- Cihân-ı İslâm (Şehzadelerin yetiştirilmesi ilgili talimatname haberi)
- Keülün Men'-i isti'mâlinehâkimâne bir tedbir

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- E'l-Masnü'âtü'l-vataniye
- SerdârEyyüb Hân-ı Sâhib
- Cihân-ı İslâm
- Ahvâlü'l-Müslimîn fi Selanik
- Katlü'l-İtaliyis
- E'l-Tayyâratü'l-Osmaniye
- Erbabü'l-Seyfminümerâü'l-âiletü'l-Sultâniye
- E'l-gavâsatü'l-Osmaniye
- E'l-musarrafü'l-Hindü'l-Mısri
- MüfteşvâE'l-vilâyâtü'ş-şarkiye

¹⁴⁶ CİD, (24 Nisan 1330) (7 Mayıs 1914).

-Beşeri

-Tekzib

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

-Makale

-‘Id-ı Cülûs

-E’l-Nehza-ı İslâmiye

-Min ensâri İlallah

-Şeref ve ‘izzı nefis ki ‘alâ misâli

Sayı 6:

Cihân-ı İslâm Dergisinin altıncı sayısının birinci kısmı Türkçe’dir. 14 Mayıs 1914 (R. 1 Mayıs 1330, H. 27 Cemâziye’l-âhir 1332¹⁴⁷) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁴⁸ Altıncı sayısının Türkçe kapak kısmında Çelebi Sultan Mehmet’in resmi, Urduca kısmında ise, Osmanlı Sadrazamı Talat Paşa’nın portresi yer almaktadır.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

-Uluvvü’l-himmetümine’l-imân

-Kemâl-i imtisâl

-Uhuvvet-i İslâmiye

-Cava Müslümanları

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

-Savt-ı mine’l-Kur’an

-Ahvâl-i Müslim-i Cava

-Şâhü’l-Acemü’s-sâbık

-Selâm-ı Emirü’l-Mü’minîn ilâ Müslimü’l-Hind

-Avâtıf-ı Müslim-ı Hindi

-Hafide-i Melik-i Pencab

-Enbâü’l-Hind, Vefd-ı Osmâni

-Devrü’l-ilm fi Sultânetü’l-Osmâniye

-Fezâil’ü’l-Ervâm

-Ahbâr-ı Bitlis

---

¹⁴⁷ Hicri tarih hatalıdır. Haftalık çıkan bir derginin beşinci sayısı 11 Cemâziye’l-âhir 1332’de yayınlanmış. Altıncı sayısı 18 Cemâziye’l-âhir 1333 tarihinde çıkması gerekiyor. Ancak Dergini kapağında H. 27 Cemâziye’l-âhir 1332 yazıldığını görmekteyiz. Rumi tarihlemeye her hangi bir hata görünmemektedir.

¹⁴⁸ CİD, Sayı 6, (R. 1 Mayıs 1330) (14 Mayıs 1914).

-Tenbiye ve 'itizâr

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

-Uluvvü'l-himme mine'l-iman

-Düsü zinde Celali ki gese ?

-Müslümanan Bosna Kavüfevd ?

-Fatih Deridnavet ?

-Hâne-i tevhidPertislisiCühenda ?

-Osmani Heyet

-Hoş Haberi

-Muhammed Ali Mahlu'

Sayı 7

Cihân-ı İslâm Dergisinin yedinci sayısının birinci kısmı Türkçe'dir. 21 Mayıs 1914 (R. 8 Mayıs 1330, H. 25 Cemâziye'l-âhir 1332) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁴⁹Türkçe kapak kısmında Sultan II. Murad'ın, resmi bulunmaktadır.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

-Ticâret-i bahriye

-Encümen-i Himâyet-i İslâm

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

-E't-Ticâretü'l-bahriye

-İftitâhü'l-meclisü'l-niyâbi

-Neticetü'l-intihâbâtü'l-niyâbe Fi Fransa

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

-İftitâh-ı Meclis-i Meb'usân

-Mısri Çethi ?

Sayı 8:

Cihân-ı İslâm Dergisinin sekizinci sayısının birinci kısmı Urduca'dır. 28 Mayıs 1914 (R. 15 Mayıs 1330, H. 3 Recep 1332) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁵⁰Cihân-ı İslâm Dergisinin sekizinci sayısının Urduca kapak kısmında Sultan II. Mehmet'in portresi bulunmaktadır.

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

-Ve'l-fülkilletecrîfi'l-bahri bi-mâyenfe'u'n'nâs

¹⁴⁹CİD, Sayı 7, (R. 8 Mayıs 1330) (21 Mayıs 1914).

¹⁵⁰CİD, Sayı 8, (R. 15 Mayıs 1330) (28 Mayıs 1914).

- Heyet-i Osmâni
- Taş Kışla MinAneş-i Zedki ?

Arapça sayısında çıkan haber başlıkları:

- Fi Bilâdü'l-Arnaut
- Te'ehhübü'l-Yunan
- Harik fi Kışla
- Ahbâr-ı Türkistan
- Ahbâr-ı Marekeş
- Talat Bey Fi Romanya
- E't-tayyârünü'l-Osmâniyûn fi Mısır
- Tetemme-ı ebnâü'l-Arnaut
- Herb-ı Emirü'l-bâniyâ

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- Meclis-i meb'usân
- Arnavutluğun Akibeti

Sayı 9:

Cihân-ı İslâm Dergisinin dokuzuncu sayısının birinci kısmı Türkçe'dir. 4 Haziran 1914 (R. 22 Mayıs 1330, H. 10 Recep 1332) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁵¹Dokuzuncu sayısının Türkçe kapak kısmında Sultan II. Bayezid'in resmi basılmıştır. Urduca kısmında ise, Bahriye Nazırı Cemal Paşanın resmi bulunmaktadır.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- Ticaret
- Zemindar Gazetesi diyor ki
- Arnavutluk
- Cihân-ı İslâm

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- Keyfe yetehâmelünale'l-İslam
- HâzâCevâbı Şerifi Mekketü'l-mükerremeile's-sultan Muhammed Ebu'l-fethba'devusûlkitâbüs'sultanmübâşiranbâfettetâhü'l-Kostantiniyye
- Kaside-i Şevki Bey

---

¹⁵¹CİD,Sayı 9, (R.22 Mayıs 1330) (4 Haziran 1914).

-Talat Bey Fi Romanya

-Fi Bilâd-ı Arnavut

-Risâle-mine'l-Hind

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

-Ve men yettekullâhe yec'allahü mahrecen ve yerzekahü min haysü lâ yahtesib

-Pa der yüz ki ? Medâris

-Latife

-Hemgü Tergün ki se perdgerdü?

Sayı 10

Cihân-ı İslâm Dergisinin onuncu sayısının birinci kısmı Arapça'dır. 11 Haziran 1914 (R. 29 Mayıs 1330, H. 17 Recep 1332) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁵²Derginin sol üst köşesinde nüshasının 1 kuruş olduğu yazmaktadır. Ayrıca onuncu sayının Arapça kısmında diğer sayılardan farklı olarak derginin ücretinin yurt içinde yani Osmanlı vilayetlerinde 40, yurt dışında ise 48 kuruş olduğu belirtilmiştir. Urduca nüshasının sol üst köşesinde fiyatının 6 ruble olduğu belirtilmiştir. Bir önceki sayılara göre fiyatının onuncu sayıdan itibaren düşürüldüğü görmekteyiz. Onuncu sayının Arapça kısmının kapağında Sultan I. Selim'in, Urduca kısmında Maliye Nazırı Cavit Beyin portresi yer almaktadır.

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

-Hitâb-ı E's-Seyyidü's-Sunûsi. Bi-istimrârü'd-defâ' ani'l-vatani't-Trablus

-E'l-gayretü'l-arabiyye

-İntesârü'l-müslimîn fi Bingazi

-İngiltere ve'l-İslâm

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

-Ve men yuhâciru fi sebilullâhi fi'l-arz mürâgamen kesirân ve sa'a

-Ticaret

-Tüllâba

-Yurop Ur İslam ?

-Marekeş ki Halat

-Nezâret-i Harbiye ki İlan

-Müslüman Zevargorkirin "30" Milyon firenk

---

¹⁵²CİD, Sayı 10, (R. 29 Mayıs 1330) (11 Haziran 1914).

- İmâmü'l-mücâhidîn
- Dârü'l-hilâfe

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- Cengaverlik
- Latife
- Cihân-ı İslâm

Sayı 11

Cihân-ı İslâm Dergisinin on birinci sayısının ilk kısmı Türkçe'dir. 18 Haziran 1914 (R. 5 Haziran 1330, H. 24 Receb 1332) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁵³Derginin kapağında Kanuni Sultan Süleyman'ın portresi bulunmaktadır. Türkçe nüshasının 4.5.6 ve 7. sayıları eksiktir.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- Karâin-i kirâma
- Bizde Ulûm-ı riyâziye

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- Li külli Firavn Musa
- Savtümüne'l-Hind
- Tezâyüdü adedü'l-meb'usinü'l-müslimîn fi meclis-i Duma Fi Rusya
- Mecelletü'l-Asrû'l-Hindiye
- E'l-medrestü'l-Suliyetü'l-Hindiyetü fi Mekketü'l-mükerreme
- E'l-bâniya ve Girit
- İslâm Sibiryâ ve meseletü'l-fetevâ
- Üstu'l-Bahrü'l-esvedü'l-Rusi
- Encâlû'l-ailetü'l-sultâniyetü bi-tullâbünü'l-ilmü fi Avrupa
- Müvâzeretü'l-Hindiyyün li-devletü'l-Hilâfe

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- Nâzırin-i kirâm
- Siyâsiyât
- În Nasrâni ki Nemk-i harâmi
- Rusi İnsâf ki Misal ?
- Yunan ki Şerârât

---

¹⁵³CİD, Sayı 11, (R. 5 Haziran 1330) (18 Haziran 1914).

- Dârü'l-Hilâfe
- Cühûthâ benî ?
- Zaif-i Kerim
- Hilâl-ı ahmer-i Osmâni
- Kütüphane-i Kazan

Sayı 12

Cihân-ı İslâm Dergisinin on ikinci sayısının birinci kısmı Türkçe'dir. 25 Haziran 1914 (R. 12 Haziran 1330, H. 1 Şaban 1332) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁵⁴Derginin Türkçe nüshasının kapak resminde Sultan II. Selim'in resmi bulunmaktadır.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- Zayıf ve kuvvet
- Mısırdaki Haremeyn-i Muhteremeyn Evkâfi
- Trablusgarpda İtalyanlar
- Cihân-ı İslâm

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- Savtü Mısır Fi Avrupa
- İhtifalü'l-Osmaniyyîn bi-zikr-i fethü'l- Kostantiniyye
- İhtifâlü'l-mislimîn fi Londra. Ba'îdü fethü'l-Kostantiniyye
- Hadis-i hâm. Ma'aracül-ı kebîr min ricâlü'l-Hind.
- İ'lan

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- Mektub-ı London- Müslümânünâ Vefd. (Müşir Hüseyin Kadrai tarafından yazılmış makale.)
- E'l-hilâl-ı gelge ?
- İslami Hareket (İbnü'l-hamid'in yazmış olduğu makale)

Sayı 13

Cihân-ı İslâm Dergisinin on üçüncü sayısının birinci kısmı Urduca'dır. 2 Temmuz 1914 (R. 19 Haziran 1330, H. 8 Şaban 1332) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁵⁵Sol üst kısmında yurt içinde abone bedelinin 35, yurt dışında 48 kuruş olduğu belirtilmiştir. Urduca nüshasının fiyatı 6 rubledir. Arapça kısmında ise nüshası 30 paradır. On üçüncü sayının Urduca kapak kısmında Sultan III. Murad'ın portresi bulunmaktadır. Derginin

¹⁵⁴CİD, Sayı 12, (12 Haziran 1330) (25 Haziran 1914).

¹⁵⁵CİD, Sayı 13, (R. 19 Haziran 1330) (2 Temmuz 1914).

on üçüncü sayısı Türkçe, Arapça, Urduca dillerinde yayınlanmıştır. Nüshalar içerik yönüyle birbirinden farklıdır.

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- Feth-i Kostantiniyye 'ıd
- Hindistani Cünde
- Vezâretü Cenk kâ İ'lân ?

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- E'l-uhuvvetü'l-İslâmiye
- Belag Nezâretü'l-Harbiyetü'l-Osmâniye
- Ta'mimü'l-Hizmetü'l-askeriye
- E'd-devletü'l-aliyye ve'l-Yunan

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- Uhuvvet-i İslâmiye
- Güç direnkleri
- Arnavutluk Ahvâli
- Yeni Yunan Zırhlıları, Jopanya
- Hindistan Müslümanlar nasıl tahkîr ediliyorlar !
- Hindistan Müslümanları ve Devlet-i aliyye

Sayı 14

Cihân-ı İslâm Dergisinin on dördüncü sayısının birinci kısmı Türkçe'dir. 16 Temmuz 1914 (R. 3 Temmuz 1330, H. 22 Şaban 1332) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁵⁶Haftalık olarak yayınlanan dergi bir önceki sayıda 2 Temmuz tarihinde yayınlandığına göre on dördüncü sayı bir hafta gecikmeli olarak yayınlanmıştır. Türkçe kapak kısmında Sultan III. Mehmed'in portresi bulunmaktadır.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- İstiklâl-i İslâm
- İcmâl-i siyâsi
- Harbiye Nezâretinin Beyannâmesi
- Sultan Osman Diridnavtı (büyük harp gemisi) ve derece-i ehemmiyeti

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- İstiklali'l-İslâmi

---

¹⁵⁶CİD, Sayı 14, (3 Temmuz 1330) (16 Temmuz 1914).

- Hadis Ma'a Emin Bey E'r-râfi' An Mısır ve'l-âlemü'l-İslâmi
- Ta'mîmü'l-hizmetü'l-askeriye

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- Başyazı
- Hadis-i zât-ı şân
- Ahvâl-i bâniyâ
- Nümesâ ki veliaht kakatı ?
- Yurop ki vadünkaBatlan ?

Sayı 15

Cihân-ı İslâm Dergisinin on beşinci sayısının birinci kısmı Türkçe'dir. 23 Temmuz 1914 (R. 10 Temmuz 1330, H. 29 Şaban 1332) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁵⁷ On beşinci sayının Türkçe kapak kısmında Sultan I. Ahmed'in portresi bulunmaktadır. Haftanın perşembe günleri yayınlanan dergi, kapak kısmı hariç 8 sayfadan oluşmaktadır. Derginin on beşinci sayısı Türkçe, Arapça, Urduca dillerinde yayınlanmıştır. Nüshalar içerik yönüyle birbirinden farklıdır.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- Ticâret-i bahriye(Başmakale. Yazarı Hintli Ebu Sa'idü'l-Arabi)
- Mısırdaki bir mâtem-i milli
- Hindistan havâdisi
- LordGicenrecevab

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- E't-ticâretü'l-bahriye
- E'l-hind
- E'r-reddüale'l-verdüketşener ?
- E'l-enbâ'ü'l-hind

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- E'r-reddüale'l-verdüGeçner Konsol General İngiliziBi-Mısır
- Ahvâl-i siyâsi
- Makâm-ı hilâfet ki şeb-ı berât
- E'l-bâ nevi vefd ?

---

¹⁵⁷ CİD, Sayı 15, (R. 10 Temmuz 1330) (23 Temmuz 1914).

Sayı 16

Cihân-ı İslâm Dergisinin on altıncı sayısının birinci kısmı Türkçe'dir. 30 Temmuz 1914 (R. 17 Temmuz 1330, H. 7 Ramazan 1332) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁵⁸Türkçe kapak kısmında Sultan Mustafa'nın portresi bulunmaktadır.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- 10 Temmuz. (Meşrutiyet kutlaması)
- İcmâl-i siyâsi. Devlet-i aliyye ve Yunanistan
- Avusturya- Sırbistan
- İstanbulda Hidiv-i Mısır'a suikast
- Yaraların Hiffeti
- Te'sir-i şahâne
- Ramazan-ı gufrân-ı nişân
- Petesburgda Müslümanların İctimâ'ı
- Mısırda matbu'ât Kânunu

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- İdü'l-hürriyetü'l-Osmâniye
- Hadis Emin Bey E'r-râfi' li- cerîdetü Tasvir-i efkâr. E'l-İngiliz ve'l-Mısriyyûn.
- muvâkkifü'l-hizbü'l-vatani
- Mustafa Kemal Paşa
- Takviyetü'l-rayü'l-âm
- Hâletü'l-ezher
- E'l-mısriyyun ve devletü'l-hilâfe
- Münaza'atü İtalya li Fransa Fi Tunus ve'l-Cezayir
- Müsellimü'l-yaban
- Kabrü'l-ma'ri
- E's-seyyidü'l-İdrisi
- Tahiyetü'l-Mısriyyinü'l-meclisü'l-meb'usinü'l-Osmâni

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- Hükümet-i Osmaniye ki bernâmec (Program)
- Mevcûde
- İd-ı Hürriyet

---

¹⁵⁸CİD, Sayı 16, (17 Temmuz 1330) (30 Temmuz 1914).

- Dârü'l-hilâfe
- Hadise
- Zek ve Zekat

Derginin on yedi ve on sekizinci sayılarını tespit edemedik.

Sayı 19

Cihân-ı İslâm Dergisinin on dokuzuncu sayısının birinci kısmı Türkçe'dir. 15 Ekim 1914 (R. 2 Teşrîn-i evvel 1330, 25 Zi'l-ka'de 1332) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁵⁹Cihân-ı İslâm Dergisinin on altıncı sayısının Türkçe kapak kısmında Sultan III. Ahmed'in portresi bulunmaktadır. Derginin on dokuzuncu sayısı Türkçe, Arapça, Urduca dillerinde yayınlanmıştır. Nüshalar içerik yönüyle birbirinden farklıdır.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- İngilizler yalan söyler mi ?
- İngilizler İnsanca Muameleye Başladı
- Bir Alman Esirinin Beyanâtı
- Hak Yolunda
- Memleketimizde Bulunan Muhterem Bir Hindlinin İfadesi
- İsmail Bey Gaspranski
- Mısır Ahvâli
- Hizbü'l-vatan Reisinin Beyânâtı
- İngiltere Devleti, Hükümetlerin En Hainidir

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- E'l-ahvâli fi'l-Hind
- Mu'ameletü'l-İngiliz Li-ehli'l-Hind
- Tasrihât-ı Esirü'l-Alman
- Fi Sebilü'l-Hak
- E'l-fitnetüNa'imetü li-anillahiminikazühâ
- E'l-İngiliz ve'l-müslimûnFi'l-Hind
- Fi kaydü'l-İslam. İsmail Gaspranski
- E'd-devletü'l-aliyyeve'l-âlemü'l-İslâmiye
- E'l-hükümetü'l-İngiliziyveİhvânü'l-hükümât
- HamiiyeMüslimü'l-Hind ve akibetühüm

---

¹⁵⁹CİD, Sayı 19, (2 Teşrîn-i evvel 1330) (15 Ekim 1914).

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- Siyasi Ezâdi ki Berketin ?
- Müslüman esirân Cengin gü saltanat-ı Cermen gahitâb ?
- Müslümanân-ı Hind ve Devletü'l-hilâfe
- Derdi nilbend Güya Güya ?
- Alem-i İslâm

Sayı 20

Cihân-ı İslâm Dergisinin yirminci sayısının birinci kısmı Arapça'dır. 25 Ekim 1914 (R.12 Teşrîn-i evvel 1330, H. 9 Zi'l-hicce 1332) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁶⁰Türkçe kapak kısmında Sultan I. Mahmut'un portresi bulunmaktadır. Arapça kısmında ise, Mısır Hizbü'l-vatan Reisi Sadullah Mehmet Ferit Bey'in resmi bulunmaktadır.

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- İnne's-sa'atü'l-âtiye. Bi kalemü'l-Mücâhidü'l-İslâmiyü'l-gayûrve'l-âlemü'l-kebîrSâhibü's-sa'âdeMehmedFerid Bey. Re'isü'l-hizbü'l-vataniyü'l-Mısri. (Başyazı.)
- Savtü Mısır Fi Avrupa-Re'isNadiyü'l-vataniyyînü'l-Mısıryım. Ve Re'is-i Tahrîr-i cerîdetü'l-vatanü'l-MısırıBi-hanif. Doktor Rifat. (Makale.)
- Savtümüne'l-HindİhticâcüCemiyetü'l-istiklâli fi'l-Hind- Re'isCemiyetü'l-İstiklâlü'l-Hindi. S. T. Mokerçi. (Makale.)
- E'l-ahvâlüfi'l-Hind. İngiltere ve Ümeraü'l-Hind
- Esvet-i Hasene
- İle'l-şa'abü'l-Almani

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- Siyâsiezâdeyi ki Bereketeyn ?
- Vakt-i an Penheça ?-Mehmet Ferid. (Makale)
- Yuropminsadâ-yı Mısır

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- İnne's-sa'atü'l-âtiye- MehmedFerid. (Makale)
- Avrupada Mısır'ın sadası- Cenifde Mısırlılar Klübü Reisi ve Vatan-ı Mısri Gazetesi Ser Muharriri Doktor Rifat. (Makale.)

---

¹⁶⁰CİD, Sayı 20, (2 Teşrîn-i evvel 1330) (25 Ekim 1914).

-Alman Milletine- Şark Cemiyetleri Nâ'ibleri adına Mısırlılar Klübü Reisi Vatan-ı Mısri Gazetesi Ser Muharriri Doktor Rıfat. (Makale.)

-Sadâ-yı Hindistan-Hindistan İstiklal Cemiyeti Reisi S.T.Hokerçi. (Makale.)

-Uhûd-ı atikanın İlğası ve İrlandalılar

-Hindistan Ahvâli. HindÜmerâsı ve İngiltere

-Reuter Ajansının Aracığı

Sayı 22

Cihân-ı İslâm Dergisinin yirmi ikinci sayısının ilk kısmı Arapça'dır. 3 Aralık 1914 (R. 20 Teşrîn-i sâni 1330, H. 14 Muharrem 1333) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁶¹Derginin Arapça kapak kısmında Sultan III. Mustafa'nın portresi bulunmaktadır. Derginin Türkçe nüshasına erişemedik.

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

-Vâkı'atü'l-vâki'a-Bi-kalemü'l-allâmetü'l-kebîrve's-siyâsiyyü'l-hatır.

-Sa'âdetlü Mehmed Ferid Bey. (Başmakale)

-Bismillahirrahmanirrahim-Hurrirerü'l-mu'terifbi'l-aczi ve'l-taksîrHâdimü'l-İslâm ve'l-fakirüabîde Salih Şerif E'l-Tunusi. E'l-Muhâcirü'l-hilâfe.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

-Hindistan Ahâlisine

-Cihâd-ı ekber. Mehmed Ferid. (Makale)

-Allahüazizünzüntikâm

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

-Hindistaniyûn ki Hitâbet-Pir Muhammed Member Gadr Parti. (Başmakale.)

-Cihâd-ı mukaddes kâ Eser ?-Baki Anide. (Makale.)

-Câric Ur Şahı Kîle

-London ki hayrNehin ?

Sayı 23

Cihân-ı İslâm Dergisinin yirmi üçüncü sayısının birinci kısmı Türkçe'dir. 10 Aralık 1914 (R. 27 Teşrîn-i sâni 1330, H. 21 Muharrem 1333) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁶²Türkçe kapak kısmında Sultan I. Abdülhamid'in portresi bulunmaktadır.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

¹⁶¹CİD, Sayı 22, (R. 20 Teşrîn-i Evvel 1330) (2 Aralık 1914).

¹⁶²CİD, Sayı 23, (27 Teşrîn-i sâni 1330) (10 Aralık 1914).

- Ağa Han. Ebu's-Sa'idü'l-Arabi. (Başmakale.)
- İttihâd-ı İslâm
- Londra Bombardımanı. Hintli Ebu Sa'idü'l-Arabi.
- Alem-ı İslâmda cihâd

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- Ağa Han. Ebu Sa'idü'l-Arabi. (Başmakale)
- E'l-câmiatü'l-İslâm
- E'l-cihâdü'l-âlemü'l-İslâmi. (Arap Şeyhlerinin bildirisi.)
- Tunus
- Marekeş
- E'n-nasrû'l-mübinü'l-ceyşü'l-hilâfe
- E'l-cihâdü fi Marekeş

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- İngirizun ki Mekariyi ?
- E'l-câmiatü'l-İslâmiye
- Esbâb-ı teferreku'l-İslâm
- Hindi Müslüman Ur Osmânira'iyet

Sayı 24

Cihân-ı İslâm Dergisinin yirmi dördüncü sayısının birinci kısmı Arapça'dır.17 Aralık 1914 (R. 4 Kânun-ı evvel 1330, H. 28 Muharrem 1333) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁶³ Arapça kapak kısmında Sultan III. Selim'in portresi bulunmaktadır. Derginin yirmi dördüncü sayısı Türkçe, Arapça, Urduca dillerinde yayınlanmıştır. Nüşhalar içerik yönüyle birbirinden farklıdır.

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- Türkiye Ve'l-Hind-Ebu Sa'idü'l-Arabi. (Başmakale)
- Va'tesimûbi-hablillâhicemi'anelâteferrekû. İle'l-melâyînmîne'l-müslimîn
- E'l-ilmü'n-nebeviyyü's-şerîf

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- Türkiye ve Hindistan. Hintli Ebu Said Arabi
- Halas Muhârebesi ve Mısır
- Medine-i münevvere de muazzam bir ihtifâl

¹⁶³ CİD, Sayı 24, (4 Kanun-ı evvel 1330) (7 Aralık 1914).

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- Bismillahirmanirrahim. On Hindistan İslam aliminin cihat ile ilgili beyannâmesi
- Cihâd-ı mukaddes ki eser
- Lentedünper güle ?
- Mevlevi Zafer Ali Han
- Şabaş Müslümani İskanam hey ?

Sayı 25

Yirmi beşinci sayının dış kapağı derginin tespit edebildiğimiz nüshasında bulunmamaktadır. Bundan dolayı bu sayının hangi tarihte yayınlandığını görememekteyiz. Muhtemelen dergi, haftalık olması nedeniyle 24 Aralık 1914 tarihinde yayınlanmış olabilir.¹⁶⁴

Cihân-ı İslâm Dergisinin yirmi beşinci sayısının birinci kısmı Türkçe'dir.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- Halas Muhârebesi ve Mısır
- Cihâd-ı İslam ve Harb-ı umûmi
- Hindistan
- Afganistan
- Meclîs-i Meb'usânın küşâdı
- Tebliğât-ı resmiye
- Saraya duhûl
- Ukbada

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- Mısır ve Harb-ı Halas
- Hatm-ı sahîh-ı Buhâri
- Hutbetü'l-arş
- E'l-Sunusiyyûn Ala Hudûd-ı Mısır
- Desâis-i İngiliz Fi İnan

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- Cihâd ki hakikat
- Cihâd fi sebilüllah ki garzı ve gayet ?
- İngirizin ki za ge- ki keyfiyet Hindistan meyın ?

---

¹⁶⁴CİD, Sayı 25, (24 Aralık 1914).

- Sevdan min eser-i cihad
- Petesburgmin be gavet ?
- İngirizini Çor ?
- Hükümet ki mevta

Cihan-ı İslam Dergisi'nin Türk kütüphanelerinde erişebildiğimiz sayıları sınırlıdır. Toplamda elli üç sayı çıkarılmış olan derginin yirmi beşinci sayısından sonra elimizde bulunan sayısı ellinci sayıdır.

Sayı 50

Cihân-ı İslâm Dergisinin ellinci sayısının birinci kısmı Türkçe'dir. 23 Eylül 1915 (R. 10 Eylül 1331, H. 14 Zi'l-ka'de 1333) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁶⁵ Derginin 1 senelik abone bedeli posta parası yurt içinde 65 kuruştur. Derginin Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye tarafından 10 günde bir yayımlandığı belirtilmiştir. Derginin çıkış amacı "Hilafet-i Kübraya, İttihad-ı İslama, Te'aruf-i umumiyeye hadim ceridedir." şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca dergi ile ilgili işler için cemiyete müracaat olunacağı ifadesi not düşülmüştür. Derginin mes'ul müdürü Yusuf Şetvan, imtiyaz sahibi Ebû's-Saidü'l-Arabi'dir. Cihân-ı İslâm Dergisinin ellinci sayısı Türkçe, Farsça, Arapça, Urduca dillerinde yayınlanmıştır. Nüshalar içerik yönüyle birbirinden farklıdır. Ellinci sayının Türkçe ve Urduca kısmı kapak bölümü hariç 10, Arapça kısmı 12 sayfadan oluşmaktadır.

Dergi, ellinci sayıdan itibaren şekilsel olarak değiştirilmiştir. Kapak kısmında resim konulmamıştır. Bunun yerine ay yıldız konulmuştur. Dergiye daha resmi bir görünüm kazandırılmıştır.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- İttihâd-ı İslâm
- Hâl-ı harbîrâde-i seniyyesi-Kısm-ı şer'i- fetevâ-yışerîf
- Havâdis-İtalyanınTrablusgarb ve Bingazideki Hal ve Mevki'i
- Mücâhidin-i Arabânın Bir Telgrafnâmesi
- Tebliğât-ı resmi. Savaşın genel durumu hakkında

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- Vücûbü'l-ittihâdüale'l-müslimîn
- E'l-intibâh-ı Fi'l-İslâm

---

¹⁶⁵ CİD, Sayı 50, (10 Eylül 1331) (23 Eylül 1915).

- E'l-irâdetü's-seniyyetü's-sâdıra Fi hâl-ı harb
- E'l-havâdis. Telgraf-ı mücâhidinü'l-urban
- Hâl-i İtalyan Fi Trablusü'l-garb ve mevkı'uhâ
- Almanya
- Muhârebetü'l-OsmâniVe'l-ıtilâfü'l-mürebbi'u't-teblig-ı resmi

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- İslami birâderi ki ittihâd
- İngirizun ki bitre gark ?
- Lü Müslüman utemgü mübarek hu ?
- Arabmücâhidin ki telgraf

Sayı 51

Cihân-ı İslâm Dergisinin elli birinci sayısının birinci kısmı Türkçe'dir. 3 Ekim 1915 (R. 20 Eylül 1331, H. 24 Zi'l-ka'de 1333) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁶⁶Derginin çıkış amacı "Hilafet-i Kübraya, İttihad-ı İslama, Tearuf-i umumiyyeye hadim ceridedir." şeklinde ifade edilmiştir. Cihân-ı İslâm Dergisinin elli birinci sayısı Türkçe, Farsça, Arapça, Urduca dillerinde yayınlanmıştır. Nüshalar içerik yönüyle birbirinden farklıdır. Elli birinci sayı kapak kısmı hariç sekiz sayfadan oluşmaktadır.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- Cihâd Farz-ı ayn olmuş idi
- Fetevâ-yışerîf
- Hülâsa-ı vuku'ât-ı harbiye

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- İsbâhu'l-cihâd farz-ı ayn)
- İhtikârü'd-dinü'l-İslâmi Fi sufûfü'l-Fransevi
- E'l-fetevâ-yışerîfe
- Hülâsetü'l-vuku'âtü'l-harbiye

Farsça kısmında çıkan haber başlıkları:

- Cihâd-ı farz-ı aynşüddübüd ?
- Seyf-ı mübârek

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- Cihâd ki hükm-ı Ur eski fazilet

---

¹⁶⁶CİD, Sayı 51, (20 Eylül 1331) (3 Ekim 1915).

- Şer-i fetvâ
- Cengin ki hülâsa
- Cihad ki cuş ?

Sayı 52

Cihân-ı İslâm Dergisinin elli ikinci sayısının birinci kısmı Türkçe'dir. 13 Ekim 1915 (R. 30 Eylül 1331, H. 4 Zi'l-hicce 1333) tarihinde yayınlanmıştır.¹⁶⁷ Derginin elli ikinci sayısı kapak kısımları hariç sekiz sayfadan oluşmaktadır.

Türkçe kısmında çıkan haber başlıkları:

- Şer'-i şerîfin Nazarında Şehâdetin Şerefi (Başyazı- M. Mahir.)
- Hakâyık-ı ahvâl-ı hazıra-Enver Paşa'nın Meclis'te yaptığı Konuşma.
- Kısm-ı şer'-i-Fetevâ-yışerîf. (Nikah ile ilgili.)
- Havâdis (Çanakkale Savaşı günlük cephe durumları.)

Arapça kısmında çıkan haber başlıkları:

- Şerefü'ş-şehâde fi nazarü'ş-şer'-i şerîf
- Hakâyıku'l-ahvâlü'l-hâzıra
- Hülâsatü'l-vuku'âtü'l-harbiye

Farsça kısmında çıkan haber başlıkları:

- Şehâdet der nazar-ı şer'-i şerîf
- Nutm-ı mühim ve belend-i Enver Paşa
- Kısm-ı şer'-i

Urduca kısmında çıkan haber başlıkları:

- Cihad ki farziyet
- Tadrîr-i dilbezir Enver Paşa
- Şer'-i kısım.Şer'-ifetevâ

---

¹⁶⁷CİD, Sayı 52, (20 Eylül 1331) (13 Ekim 1915).

II. BÖLÜM

CIHAN-I İSLAM DERGİSİ VE PROPAGANDA

Çalışmamızda incelemiş olduğumuz Cihân-ı İslâm Dergisi, Birinci Dünya Savaşı'ndan yaklaşık dört ay önce (Miladi 9 Nisan 1914) yayınlanmaya başlamıştır. İlk yayınlandığı zamanlarda derginin içeriğini, dini konularda yayınlanan makaleler ve Müslümanların birlik olmaları konusunda yapılan çağrılar oluşturmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılmasının ardından dergideki makalelerin içeriği değişmeye başlamıştır. Derginin çıkış amacını belirten ifadeler, "hilafet-i kübraya, İttihad-ı İslam'a, terarüf-i umumiyyeye hadim ceridedir" şeklinde değişmiştir. Makalelerin çoğunda İngilizlerin Hindistan, Mısır ve İran'daki Müslüman halka karşı kötü muamelelerinden bahsedilmiş, İngilizlerin bu bölgelerdeki halkı kandırmaya yönelik propaganda ve yalanlarının doğrusunu anlatan yazılara yer verilmiştir.¹⁶⁸Cihân-ı İslâm Dergisi, yapılan İngiliz propagandalarına karşı Müslüman ülkelerde kamuoyu oluşturmak ve karşı propaganda yapmak amacıyla yayınlanmıştır. Özellikle Osmanlı'nın savaşa dahil olmasıyla dergide karşı propaganda niteliği taşıyan makalelere ağırlık verilmiştir.

İncelediğimiz Cihân-ı İslâm Dergisi'nin karşı propaganda niteliği taşıyan bir yayın olması nedeniyle propaganda ve karşı propaganda kavramlarının açıklanmasında fayda vardır.

Propaganda Latince "yayılması gereken şey" anlamına gelmektedir. Hedef kitleyi fikren etki altına almak, sistemli ve düzenli çalışmalarla mevcut düşünce ve davranışları istenilen yönde şekillendirmek anlamlarına gelmektedir.¹⁶⁹ Propaganda, bir grup ya da şahıs tarafından karşı tarafı istenilen yönde etkilemek amacıyla her türlü iletişim ve haberleşme araçlarını kullanarak kontrol altına almaya ya da değiştirmeye çalışmaktır.¹⁷⁰ Propaganda hem psikolojik olaylara hem de sosyolojik olaylara dayanan bir tekniktir.¹⁷¹ Devletler cephede ve cephe gerisinde askerinin ve halkının morallerini

---

¹⁶⁸ Ziyad Ebuzyiya, s.535.

¹⁶⁹ Cafer Ulu, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, Çanakkale, Bahar 2012, Sayı: 12, s.62.

¹⁷⁰ Terence H. Qualter, **Propaganda ve Psikolojik Harp**, Özel Harp Dairesi Yayınları, s.26.

¹⁷¹ Hamit Pehlivanlı, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt VII, İstanbul 1991, Sayı 21, s. 536.

yüksek tutma amacıyla da propaganda taktiklerini kullanmışlardır.¹⁷² Savaş zamanlarında kendi milli bütünlüklerini korumaya ve kendi halkının moral değerlerini üst seviyede tutmaya çalışırken aynı zamanda karşı tarafın da milli bütünlük ve moral değerlerini hedef almışlardır. Propaganda kavramı günümüzde farklı yorumlanarak tüm etik değerlerden uzak bir manipülasyon metodu olarak da kullanılmaktadır.¹⁷³ Özellikle savaş dönemlerinde devletlerin çok sık başvurduğu bir yöntemdir.

Propagandanın farklı çeşitleri vardır:

- Beyaz propaganda
- Gri propaganda
- Kara propaganda
- Silahlı propaganda
- Karma propaganda

Beyaz Propaganda: Açıktan yapılan propagandadır. Kaynağı bellidir ve propaganda yapan taraf kendisini karşıya tanıtır. Beyaz propagandada doğrular önem taşımaktadır ve propaganda yapılacak kitlenin öncelikle güvenini kazanmak esastır. Beyaz propagandanın silahlı haberlerdir.¹⁷⁴ Düşmanın hataları, zayıflıkları malzeme olarak kullanılır. Etkilenmek istenen kitle üzerinde başarı sağlanıncaya kadar planlı ve sürekli olarak propaganda faaliyetleri sürdürülür.

Gri Propaganda: Gri propagandada kaynak belli değildir. Haberlerin doğruluğu ya da yalan olduğu kanıtlanamaz. Gri propagandanın ana malzemesi "rivayetler" dir. Haberler muhatabı tarafından çabuk kabul görür. Çünkü kaynak belli değildir ve propaganda hissi uyandırmaz. Gri propagandada doğru bir olaya fazlaca yalan bilgi eklenerek karşı tarafın küçük düşürülmesi ve güçsüzleştirilmesi amaçlanır.¹⁷⁵

Kara Propaganda: Kara propagandada bilgi kaynağı belli olmasına rağmen bilgiler farklı kaynaklardan çıkıyor gibi gösterilir. Başka kaynaktan gelen kapalı bir propaganda türüdür.¹⁷⁶ Hile, entrika, yalan ve sahte delil kullanmak serbesttir. Burada esas önemli olan gizliliklerdir. Çünkü gerçek kaynak ortaya çıkarsa propaganda etkisini kaybeder. Kara propaganda, gerçekleri değiştirmeyi, inançları sarsmayı ve fikirleri karıştırmayı

¹⁷² Nevzat Tarhan, **Psikolojik Savaş- Gri Propaganda**, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 21-23.

¹⁷³ Servet Avcı, "Çanakkale Savaşlarında İstihbarat ve Propaganda", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, Sayı 1, Çanakkale, 2003, s. 64-65.

¹⁷⁴ Tarhan, s.28-29.

¹⁷⁵ Tarhan, s.38.

¹⁷⁶ Münir Güneri, **Psikolojik Savaşın Önemi ve Yöntemi**, K.K.K. Askeri Basımevi, İstanbul 1967, s.10.

amaçlamaktadır. Var olmayan şeyler varmış gibi gösterilir. Gerçek olmayan şeylere insanlar inandırılmaya çalışılır. Kara propagandanın asıl amacı, yerleşmiş bir inancı yıkmaktır. Halkı kendi liderlerinden soğutmak, ordu ve devlete karşı var olan güveni sarsmak, sosyal ve ekonomik dayanışmayı yıkarak insanları şüpheli, kaygılı, mutsuz ve zihinleri karışık bırakmayı hedeflemektedir.¹⁷⁷

Silahlı Propaganda: Terör örgütlerinin kullandığı bir yöntemdir. Terör örgütleri, var olduklarını ve etkili olduklarını kanıtlamak adına silahlı propaganda yöntemini kullanırlar. Silahlı eylemleriyle medyanın haber yapma ilgisinden faydalanırlar. Silahlı propaganda ile halkı ve devlet otoritesini bıktırmak amaçlanmıştır.¹⁷⁸

Karma Propaganda: Bazı grupların çıkarları birbiriyle uyduğunda tüm propaganda türleri birlikte kullanılabilir. Hedef kitlenin tutumu göz önüne alınarak ve ileri teknoloji kullanılarak planlanmış propaganda örneklerine günümüzde sıkça rastlanmaktadır.¹⁷⁹

Propagandanın kullanılış yönüyle farklı çeşitleri vardır:

- Stratejik Propaganda
- Taktik Propaganda
- İşgal Propagandası
- Karşı Propaganda

Stratejik Propaganda: Uzun vadeli, kıtalar arası bir propaganda türüdür. Propaganda faaliyetlerine çok erken başlanılarak savaş için zemin oluşturulur. Bir tür beyin yıkama yöntemidir. Halkın inanma isteğine ve ihtiyaçlarına hitap eder.¹⁸⁰ Stratejik propagandanın başlıca amaçları; dost güçlerin morallerini yüksek tutmak, tarafsız olan milletlerin desteklerini sağlamak, düşman milletlerin morallerini bozmak, manevi anlamda onları yıkmak, din, ırk, sosyal ve politik geçimsizlikleri kullanmak, önemli şahıs ya da devlet adamlarını kötüleyerek onları toplumun gözünde itibarsızlaştırmak, gerekirse de çıkarları için diğer propaganda yöntemlerini uygulamaktır. Stratejik propagandada kullanılacak araçlar iç ve dış basındır. Doğru konular seçilerek, uygun hale getirilip, abartılarak, sürekli tekrar edilerek, insanların istenilen bilgiye inanmalarını sağlanmaktadır.¹⁸¹

---

¹⁷⁷ Tarhan, s.42.

¹⁷⁸ Tarhan, s.45.

¹⁷⁹ Tarhan, s.46.

¹⁸⁰ Tarhan, s.48.

¹⁸¹ Tarhan, s.48-49.

Taktik Propaganda: Taktik propagandada cephedeki askerler hedef alınmış ve cephe gerisinden gelen kötü haberler yaygın şekilde kullanılmıştır. Düşmanın geçmiş yenilgileri, hataları, silah-malzeme eksiklikleri askere hatırlatılır. Muharebeye zorla sokulan azınlıklar hedef seçilmiştir. Taktik propagandanın başlıca hedefleri; düşman kuvvetlerinin moralini bozmak, düşmanın kendi liderlerine olan güveni sarsmak, düşmanı korkutmak ve gerektiğinde karşı tarafın kendilerine sığınabilecekleri duygusunu uyandırmaktır.¹⁸²

İşgal Propagandası: İşgal propagandasının amacı, işgal edilen yerlerde itaati sağlamaktır. İşgal güçlerine karşı gelişen kin ve nefreti dağıtmak için halkı rahatlatıcı mesajlar verilir. Halkın güven duygusu kazanılmaya çalışılır. Kullanılan propaganda araçları; radyo, hoparlör, el ilanları, beyannameler, afişler, hediyeler, pankartlar, TV, gazete, tiyatro gibi iletişim araçlarıdır.¹⁸³

Karşı Propaganda: Düşman tarafının propagandasının yalan olduğunu kanıtlamaya yönelik yapılan propagandadır. Karşı propagandanın amacı, düşmanın propagandasında bahsedilen yalanların doğrularını anlatmak, suçlamaları, iftiraları reddedip karşı savunmaya geçmektir. Karşı propaganda farklı yollardan yapılabilir; erken karşı propagandada, düşman tarafın kullanacağı konu sezildiğinde o konu ele alınarak istismara başlanır. Doğrudan düşman propagandasına önem verildiği belli edilerek ya da dolaylı yollardan düşman propagandasına önem verilmiyormuş gibi yapılarak da karşı propaganda yapılır.

İncelemiş olduğumuz Cihân-ı İslâm Dergisi'nde de Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin Mısır, Hindistan, İran gibi Müslüman halkın yaşadığı bölgelerde yapmış oldukları propagandalardan bahsedilmiştir. Dergide İngiliz propagandalarının asılsız oldukları yönünde makaleler yayınlanarak karşı propaganda yapılmıştır.

1. Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşına Girmeden Önceki Dönemde Cihân-ı İslâm Dergisinde Propaganda İçerikli Çıkan Haberler

Cihân-ı İslâm Dergisinin, yayınlanan dört dildeki nüshalarında farklı propaganda içerikli haberler yayınlanmıştır. Bu nüshaları Osmanlıca (Türkçe), Arapça, Urduca ve Farsça dillerinde yayınlanmıştır. Dergide çıkan her türlü haber ve yorum, dönemin Osmanlı yöneticilerinin (İttihatçı) fikir süzgecinden geçirilerek çıkmıştır. Biz burada bu

---

¹⁸² Tarhan, s.49-50.

¹⁸³ Tarhan, s.50-51.

dillerde yayınlanmış olan haberlerin tamamını ele almayacağız. Bizim ele alacağımız haber ve yorumlar, Osmanlıca (Türkçe) kısmında yayınlanmış olanlardır.

Dergide çıkan haberleri iki bölümde ele alabiliriz. Bunlardan birinci bölümü, Derginin çıkış tarihi olan Nisan 1914 tarihinden, Ağustos 1914 tarihine kadar olan kısım. İkinci bölüm ise Ağustos 1914'ten Ekim 1915'e kadar olan dönemdir. (Bu bölümü ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz.) Birinci bölüm, Osmanlı Devletinin savaşa girmeden önceki olan süreçtir. Bu dönemde Dergi, on altı sayı yayınlanmıştır. Yayınlanan haber ve makalelerin genel başlıklarına baktığımızda hilafet ve İslam'ın birleştiriciliği ile ilgili konular ön plana çıkmıştır. Bu haber ve makalelerin başlıkları aşağıdadır:

- Cihân-ı İslâm¹⁸⁴
- İnneme'l-mü'minûnehvetün¹⁸⁵
- Şu'ûnü'l-İslâmiye¹⁸⁶
- Cihân-ı İslâm¹⁸⁷
- İstikrâzdan Nasıl İstifade Etmeliyiz?¹⁸⁸
- Hindliihvân-ı dinimizin ihtisâsât-ı meşkûresi¹⁸⁹
- Kısm-ı edebi-Receb-Şaban¹⁹⁰
- Misyonerler¹⁹¹
- Misyonerlere Karşı Ulemâ-yı Mısriyenin Gayret ve Hamiyeti¹⁹²
- Şu'ûnü'l-İslâmiye¹⁹³
- Cihân-ı İslâm¹⁹⁴
- Servet ve Ma'rifet¹⁹⁵
- Serdar Eyüb Hân-ı Sâhib¹⁹⁶
- Cihân-ı İslâm¹⁹⁷

---

¹⁸⁴ CİD, Sayı 1, s.1.

¹⁸⁵ CİD, Sayı 2, s.1.

¹⁸⁶ CİD, Sayı 2, s.5.

¹⁸⁷ CİD, Sayı 2, s.7.

¹⁸⁸ CİD, Sayı 3, s.1.

¹⁸⁹ CİD, Sayı 3, s.5.

¹⁹⁰ CİD, Sayı 3, s.6.

¹⁹¹ CİD, Sayı,4 s.1.

¹⁹² CİD, Sayı 4, s.2.

¹⁹³ CİD, Sayı 4, s.7.

¹⁹⁴ CİD, Sayı 4,s.7.

¹⁹⁵ CİD, Sayı 5,s.1.

¹⁹⁶ CİD, Sayı 5, s.5.

¹⁹⁷ CİD, Sayı 5, s.7.

- Keülün Men’-i isti’mâlinehâkimâne bir tedbir¹⁹⁸
-Uluvvü’l-himmetümine’l-imân¹⁹⁹
-Kemâl-i imtisâl²⁰⁰
-Uhuvvet-i İslâmiye²⁰¹
-Cava Müslümanları²⁰²
-Ticaret-i bahriye²⁰³
-Encümen-i Himâyet-i İslâm²⁰⁴
-Meclis-i meb’usân²⁰⁵
-ArnavutluğunAkibeti²⁰⁶
-Ticaret²⁰⁷
-Arnavutluk²⁰⁸
-Cengaverlik²⁰⁹
-Latife²¹⁰
-Karâin-i kirâma²¹¹
-Bizde Ulûm-ı riyâziye²¹²
-Zayıf ve kuvvet²¹³
-Mısırdâ Haremeyn-i Muhteremeyn Evkâfı²¹⁴
-Uhuvvet-i İslâmiye²¹⁵
-Güç direnkleri²¹⁶
-Arnavutluk Ahvâli²¹⁷
-Yen, Yunan Zırhlıları²¹⁸

---

¹⁹⁸CİD, Sayı 5, s.8.

¹⁹⁹CİD, Sayı 6, s.1.

²⁰⁰CİD, Sayı 6, s.5.

²⁰¹CİD, Sayı 6, s.6.

²⁰²CİD, Sayı 6, s.7.

²⁰³CİD, Sayı 7, s.1.

²⁰⁴CİD, Sayı 7, s.7.

²⁰⁵CİD, Sayı 8, s.1.

²⁰⁶CİD, Sayı 8, s.6.

²⁰⁷CİD, Sayı 9, s.1.

²⁰⁸CİD, Sayı 9, s.6.

²⁰⁹CİD, Sayı 10, s.1.

²¹⁰CİD, Sayı 10, s.7.

²¹¹CİD, Sayı 11, s.1.

²¹²CİD, Sayı 11, s.1.

²¹³CİD, Sayı 12, s.1.

²¹⁴CİD, Sayı 12, s.7.

²¹⁵CİD, Sayı 13, s.1.

²¹⁶CİD, Sayı 13, s.3.

²¹⁷CİD, Sayı 13, s.5.

- Jopanya²¹⁹
- Hindistan Müslümanlar nasıl tahkîr ediliyorlar!²²⁰
- Hindistan Müslümanları ve Devlet-i aliyye²²¹
- İstiklâl-i İslâm²²²
- İcmâl-i siyâsi²²³
- Sultan Osman Diridnavtı (büyük harp gemisi) ve derece-i ehemmiyeti²²⁴
- Ticâret-i bahriye. Başmakale. Yazarı Hintli Ebu Sa'idü'l-Arabi²²⁵
- Mısrda bir mâtem-i milli²²⁶
- Hindistan havâdisi²²⁷
- LordGicenrecevab²²⁸
- 10 Temmuz²²⁹
- İcmal-i siyasi²³⁰
- Avusturya- Sırbistan²³¹
- İstanbulda Hidiv-i Mısır suikast²³²
- Yaraların Hiffeti²³³
- Te'sir-işahâne²³⁴
- Ramazan-ı gufrân-ı nişân²³⁵
- Petesburgda Müslümanların İctimâ'i²³⁶
- Mısrda matbu'ât Kânunu²³⁷

---

²¹⁸ CİD, Sayı 13, s.6.

²¹⁹ CİD, Sayı 13, s.6.

²²⁰ CİD, Sayı 13, s.7.

²²¹ CİD, Sayı 13, s.8.

²²² CİD, Sayı 14, s.1.

²²³ CİD, Sayı 14, s.4.

²²⁴ CİD, Sayı 14, s.8.

²²⁵ CİD, Sayı 15, s.1.

²²⁶ CİD, Sayı 15, s.3.

²²⁷ CİD, Sayı 15, s.5.

²²⁸ CİD, Sayı 15, s.6.

²²⁹ CİD, Sayı 16, s.1.

²³⁰ CİD, Sayı 16, s.3.

²³¹ CİD, Sayı 16, s.4.

²³² CİD, Sayı 16, s.4.

²³³ CİD, Sayı 16, s.5.

²³⁴ CİD, Sayı 16, s.5.

²³⁵ CİD, Sayı 16, s.6.

²³⁶ CİD, Sayı 16, s.6.

²³⁷ CİD, Sayı 16, s.8.

1.2.Hilafet ve İslam'ın Birleştiriciliği ile İlgili Dergide Çıkan Propaganda İçerikli Haber Örnekleri:

Yukarıdaki haber ve makale başlıklarına baktığımızda, genel olarak İslam'ın ve İslam Dünyasının genel özelliklerinden ve birleştirici unsurlarından söz edilmiştir. Bu başlıklardan bazı örneklerin transkripsiyonunu ve özetini aşağıda vereceğiz. Ele aldığımız örneklerden biri derginin altıncı sayısında yayınlanmış olan “Cava²³⁸ Müslümanları” başlıklı yazıdır.

Yazıda genel olarak Cava'da Müslümanların siyasi, ticari ve eğitim durumları ele alınmıştır. Burada yaşayan Müslümanların, hilafete bağlılıkları ve Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri üzerinde durulmuştur.²³⁹

İnceleyeceğimiz örneklerden bir diğeri de, Derginin on üçüncü sayısında yayınlanmış olan “Arnavutluk Ahvali” başlıklı yazıdır. Yazıda, bu dönemde Arnavutluk'ta iktidar olan gayrimüslim Prens David Hükümetinin son günlerini yaşadığını belirtmektedir. Ecnebi prensin kaçacağı yönünde haberlerin alındığı ifade edilmektedir. Haberde, Arnavutluk gibi Müslüman halkın yaşadığı bölgeye, Hristiyan bir prensin tayin edilmesinin akıl ve mantık dışı olduğuna değinilmektedir. Habere devamlı Arnavut halkının, Hristiyan prene karşı ayaklandığı, bu durumda prensin tacını tahtını bırakıp kaçması beklenirken, bunu yapmayıp direndiğinden ve ayaklanmada çok kan döküldüğünden bahsedilmektedir. Prens bundan sonra ne yapacağı bilinmese de, artık Arnavutluk'ta hükümdarlık hayatı süremeyeceği belirtilmektedir. Dergi olarak yegâne temennilerinin Arnavutluğun Müslüman bir prene ve kuvvetli bir hükümete bağlı kalması olduğu vurgulanmıştır.

Bu habere içeriğine baktığımızda Arnavutluk'taki Müslüman halkın yaşadığı bir bölgenin Hristiyanlar tarafından yönetilmesine tepki gösterilmiştir. Bu duruma karşı bölgedeki halkın ayaklandığı ve ayaklanma sonucunda ecnebi hükümetin o bölgede artık eskisi gibi hüküm süremeyeceği vurgulanmıştır. Yani bu haber ile yabancı

---

²³⁸ Cava, Endonezya'nın en kalabalık ve en önemli adasıdır.Borneo ve Sumatra'nın güney ve güneydoğusunda; Hint Okyanusu ile Cava Denizi arasındadır. Endonezya'nın 126.400 km²'lik küçük bir bölümünü oluşturmakla birlikte, 206 milyon olan genel nüfusun 105 milyonu burada yaşar. Dünyanın ortalama nüfus yoğunluğu en yüksek yörelerinden biridir. Dağlık ve volkanik bir adadır. Birçok doruklar 3.000 metreyi geçer (Slamet Doruğu 3.430 m.). Yönetim bakımından üç bölgeye ayrılır. Cava, Budist ve Hindu tapınaklarının zenginliği nedeniyle turizm bakımından da önemlidir.*Dersimiz.com*, “Cava Adası”, Kaynak:<https://www.dersimiz.com/bilgibankasi/CAVA-ADASI-HAKKINDA-BILGI-5337.html> (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2018).

²³⁹ “Cava Müslümanları”, *CİD*, Sayı 6, s. 7-8.

devletlerin boyunduruğu altındaki Müslüman ahaliye ve diğer İslam Dünyasına düşmana karşı koymanın önemi anlatılmaya çalışılmıştır.²⁴⁰

Diğer bir haber örneği ise, Derginin on dördüncü sayısında yayınlanmış olan “İstiklal-i İslam” başlıklı yazıdır. Bu haberde bir milletin daima ilerleyebilmesi, başka devletlerin etkisi altında kalmadan ve kimseye muhtaç olmadan yaşayabilmesi için, bağımsızlık fikrinin öncelikle o milletin dimağında yerleşmesi gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü bir milletin ilerleyebilmesi, ekonomik ve siyasi bağımsızlığına sahip olabilmesi için öncelikle bağımsızlık düşüncesinin gelişmesi gerekmektedir. Bu yazıda, Avrupa'nın Müslüman devletlerinin ticaret ve sanayilerine zarar verdiğiinden, kendilerine muhtaç olmaları için ellerinden geleni yaptıklarından ve zaman içerisinde başarılı olduklarından bahsedilmiştir. Buna engel olunmazsa zaman içerisinde hem ekonomik hem de siyasi bağımsızlıklarını kayıp edeceklerine değinilmiştir. Müslümanların birlikleri ve ilerlemeleri adına ilk görevleri bağımsızlık fikrine inanarak ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını korumalarıdır. Ayrıca İslam ulemasına da Müslümanlara bu yönde çağrı yapmaları konusunda görevler düşmektedir.

Bu haber ile Müslümanlara birlik olmaları ve yabancı devletlerin ekonomik ve siyasi boyunduruğundan kurtulabilmelerinin ancak kendi özgürlüklerine inanmaları ve bunu korumalarıyla mümkün olabileceğine değinilmiş, Müslümanlara bu yönde mesaj verilmek istenmiştir.²⁴¹

Başka bir haber örneği ise, Derginin on altıncı sayısında yayınlanan “İcmal-i Siyasi Devlet-i Aliye ve Yunanistan” adlı haber başlığıdır. Bu haberde, Derginin yayınlandığı dönemde o hafta pek mühim hadiselerin yaşandığına ve bunlardan birinin de Osmanlı Sadrazamı ile Yunan Başvekilinin Avrupa şehirlerinden birinde gerçekleşecek olan görüşme olduğuna değinilmiştir. Osmanlı Devleti'nin, Akdeniz Adalarına sahip olması gerektiğinden bahsedilirken, yapılacak olan görüşmenin hayırlı bir şekilde sonuçlanması temenni edilmiştir.²⁴²

Diğer bir haber örneği de, derginin ikinci sayısında yer alan “Misyonerler” adlı haber başlığıdır. Bu haberde, Protestan Misyonerlerin, Afrika'da ve özellikle Mısır'da İslam dini aleyhinde kötü yayınlar yapmakta olduğunu gazetelerden öğrendiklerinden bahsedilmektedir. İslam dini aleyhinde yayın yapan misyonerleri ikaz etmeyi reddeden

---

²⁴⁰ “Arnavutluk Ahvali”, **CİD**, Sayı 13, s.5.

²⁴¹ “İstiklâl-i İslâm”, **CİD**, Sayı 14, s.1.

²⁴² “İcmâl-i Siyâsi Devlet-i Aliye ve Yunanistan”, **CİD**, Sayı 16, s. 3-5.

bazı din adamlarının yeterli derecede olmamasından dolayı üzüntü duyduklarını belirtilmiştir. Beyrut'ta 12 Rebiü'l-evvel 1332 (8 Şubat 1914) tarihinde yayınlanan El-Belag Gazetesinde, misyonerlerin İslam dini aleyhinde yayın yaptıkları hakkında manidar bir makale kaleme alınmıştır.

Bu makalede, Süveyş'te bulunan misyoner mektebinde üç Müslüman kızın Hıristiyanlaştırıldıkları ve bu kızlara Hıristiyanlığı talim etmekte güçlük çektiklerini, onları kendi dinlerini inkâra zorladıkları beyan edilmiştir. Ayrıca bu duruma İslam ulemasının sessizliğine ve bu kızların Hıristiyan edilmesi eğer gerçek ise, ebeveynlerinin buna nasıl müsaade ettiklerini merak ve teessüf ile karşıladıklarından bahsedilmiştir. Cihân-ı İslâm Dergisi de bu makalede yazılanlara aynen katıldıklarını yazmaktadır. Burada Mısırda İslam aleyhine yapılan bu tür faaliyetlere İslam ulemasının sessiz kalmasının son derece üzücü olduğunu, her zaman sessiz kalınmasa da daha fazlasının yapılması gerektiğinden bahsedilmiş ve bu konuda ulemanın dikkatini çekmesi rica edilmiştir.

Bu haber ile İslam dünyasına özellikle İslam alimlerine, Müslüman halkın yaşadığı topraklarda yapılan misyonerlik faaliyetlerine karşı tepki gösterilmesi konusunda duyarlı olunmasına yönelik bir çağrı yapılmıştır.²⁴³

Diğer bir örnek ise, Derginin altıncı sayısında yayınlanmış olan "Uhuvvet-i İslamiye" adlı haber başlığıdır. Bu haberde Hindistan'ın yegane gazetesi olarak çıkarılan "Zemindar" adlı gazetenin hükümet aleyhinde yayın yaptığı gerekçesiyle tatil edilmesinden ve gazeteye para cezası verilmesinden bahsedilmiştir. Ayrıca dergide bahsi geçen gazete için "Ceride-i güzide" ifadesini kullanarak derginin tatil edilmesinden, Hint Müslümanlarının gördüğü şiddet ve muameleden ötürü büyük üzüntü duyduklarını belirtmiştir.²⁴⁴

İnceleyeceğimiz diğer bir örnekteki haber başlığı ise, Derginin on beşinci sayısında yayınlanan "Mısırda Bir Matem-i Milli"dir. Bu habere 11 Temmuz 1882 senesine ait bir hatıra ile başlanılmıştır. Hatırada, 11 Temmuz 1882 yılında İngiltere donanmasının İskenderiye üzerine toplarını çevirerek emperyalizm siyaseti uğruna İslam'ın kalelerini yıkması ve masum halkı katletmesinden, bu sıralarda bab-ı alinin vaziyetinin Fransa'nın hareket hattından dolayı kötü olduğundan ve İngilizlerin bunu fırsata çevirdiklerinden bahsedilmiştir. İngilizlerin Mısır Meclisine bir ultiatom

²⁴³ "Misyonerler", **CİD**, Sayı 4, s.1-2.

²⁴⁴ "Uhuvvet-i İslamiye", **CİD**, Sayı 6, s.6.

vererek kalelerden vazgeçmelerini ve çekilmelerini ihtar ettiğinden, bu hareketleriyle İngilizlerin kanunlara aykırı davrandığı bahsedilmektedir.

Ültimeatolarını öncelikle Osmanlı hükümetine takdim etmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Bunun üzerine Mısır Meclisi İngiliz amiraline bu durumu ihtar eden bir cevap göndermiştir. Mısır Meclisinden giden cevap İngiliz amiralinin hoşuna gitmemiştir. Derhal toplarını ateşleyerek İskenderiye'yi ateşe vermişlerdir. İşte o gün Mısır tarihinde çok üzücü bir gün yaşandığından ve bütün Mısır'ın siyah bir mateme büründüğünden bahsedilmiştir. 12 Temmuzda gerçekleşen bu hadisenin vahşice olduğuna vurgu yapılmıştır. Cihân-ı İslâm Dergisinde bu hadiseye yer verildikten sonra, bu üzücü günün hatırasını yazıyorken Mısır halkının milli yas tuttuklarına, mahsuniyet içerisinde olduklarına ve Mısır halkının küskün çehrelerinin ecnebi boyunduruğundan son derece üzgün olduklarını gösterdiğine değinilmiştir.

Bu haber Cihân-ı İslâm Dergisi'nin on beşinci sayısında yer almaktadır. Derginin on beşinci sayısı Rumi 10 Temmuz 1330 tarihinde yayınlanmıştır. Geçmişte Mısır'da yaşanan bu hadise ile aynı tarihe denk gelen sayıda Mısır'daki milli yasa değinilerek insanların dini ve milli duyguları canlandırılmak istenmiştir.²⁴⁵

2. Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşı Döneminde Cihân-ı İslâm Dergisinde Propaganda İçerikli Çıkan Haberler

Yukarıda ikinci bölüm olarak belirttiğimiz dönem, Derginin Ağustos 1914'ten Ekim 1915'e kadar olan süreçte çıkan sayılarıdır. Osmanlı Devletinin Savaşa girdiği günlerde, derginin on yedi ve on sekizinci sayılarına ulaşamadık. Bu dönemde dergide yayınlanan haber ve makaleleri kendi içerisinde dört gruba ayırabiliriz. 1. İngiliz Sömürgesi altındaki Müslümanlar. 2. Rus sömürgesi altındaki Müslümanlar. 3. Fransız sömürgesi altındaki Müslümanlar. 4. İtalyan sömürgesi altındaki Müslümanlar.

On dokuzuncu sayıdan itibaren Derginin Türkçe (Osmanlıca) sayısında yayınlanan haber ve makaleler aşağıda verilmiştir.

-İngilizler yalan söyler mi?²⁴⁶

-İngilizler İnsanca Muameleye Başladı²⁴⁷

-Bir Alman Esirinin Beyanatı²⁴⁸

²⁴⁵ "Mısırdaki Bir Matem-i Milli", CİD, Sayı 15, s.3-5.

²⁴⁶ CİD, Sayı 19, s.1.

²⁴⁷ CİD, Sayı 19, s.2.

- Hak Yolunda²⁴⁹
- Memeleketimizde Bulunan Muhterem Bir Hindlinin İfadesi²⁵⁰
- İsmail Bey Gaspranski²⁵¹
- Mısır Ahvâli²⁵²
- Hizbü'l-vatan Reisinin Beyânâtı²⁵³
- İngiltere Devleti Hükümetlerin En Hainidir.²⁵⁴
- İnne's-sa'âtü'l-âtiye- Mehmed Ferid. Makale²⁵⁵
- Avrupada Mısır'ın sadası- Cenifde Mısırlılar Klübü Reisi ve Vatan-ı Mısri Gazetesi Ser Muharriri Doktor Rıfat. Makale²⁵⁶
- Alman Milletine- Şark Cemiyetleri Nâ'ibleri adına Mısırlılar Klübü Reisi Vatan-ı Mısri Gazetesi Ser Muharriri Doktor Rıfat. Makale²⁵⁷
- Sadâ-yı Hindistan-Hindistan İstiklal Cemiyeti Reisi S.T.Hokerçi. Makale²⁵⁸
- Uhûd-ı atıkanın İlğası ve İrlandalılar²⁵⁹
- Hindistan Ahvâli. HindÜmerâsı ve İngiltere²⁶⁰
- Reuter Ajansının Aracısı²⁶¹
- Hindistan Ahvali²⁶²
- Cihâd-ı ekber. Mehmed Ferid. Makale²⁶³
- İngiltere Kralı Kaçmış²⁶⁴
- Ağa Han. Ebu's-Sa'idü'l-Arabi. Başmakale.²⁶⁵
- İttihâd-ı İslâm²⁶⁶
- Londra Bombandımanı. Hintli Ebu Sa'idü'l-Arabi²⁶⁷

---

²⁴⁸CİD, Sayı 19, s.3.

²⁴⁹CİD, Sayı 19, s.3.

²⁵⁰CİD, Sayı 19, s.4.

²⁵¹CİD, Sayı 19, s.5.

²⁵²CİD, Sayı 19, s.5.

²⁵³CİD, Sayı 19, s.7.

²⁵⁴CİD, Sayı 19, s.8.

²⁵⁵CİD, Sayı 20, s.1.

²⁵⁶CİD, Sayı 20, s.3.

²⁵⁷CİD, Sayı 20, s.5.

²⁵⁸CİD, Sayı 20, s.6.

²⁵⁹CİD, Sayı 20, s.7.

²⁶⁰CİD, Sayı 20, s.8.

²⁶¹CİD, Sayı 20, s.8.

²⁶²CİD, Sayı 22, s.1.

²⁶³CİD, Sayı 22, s.4.

²⁶⁴CİD, Sayı 22, s.8.

²⁶⁵CİD, Sayı 23, s.1.

²⁶⁶CİD, Sayı 23, s.3.

- Alem-ı İslâmdacihâd²⁶⁸
- Türkiye ve Hindistan. Hintli Ebu Said Arabi²⁶⁹
- Halas Muhârebesi ve Mısır²⁷⁰
- Cihâd-ı İslam ve Harb-ı umûmi²⁷¹
- Hindistan²⁷²
- Afganistan²⁷³
- Meclîs-i Meb'usânın küşâdı²⁷⁴
- Tebliğât-ı resmiye²⁷⁵
- Saraya duhûl²⁷⁶
- Muvaffakiyetimiz Tevâli ediyor²⁷⁷
- Ukbada²⁷⁸
- İttihâd-ı İslâm²⁷⁹
- Hâl-ı harb İrâde-i seniyyesi-Kısm-ı şer'i- fetevâ-yışerîf²⁸⁰
- Kısm-ı şer'i²⁸¹
- Havâdis-İtalyanın Trablusgarb ve Bingazi'deki Hal ve Mevki'i²⁸²
- Mücâhidin-i Arabânın Bir Telgrafnâmesi²⁸³
- Tebliğât-ı resmi. Savaşın genel durumu hakkında²⁸⁴
- Cihâd Farz-ı ayn Olmuş idi²⁸⁵
- Fetevâ-yışerîf²⁸⁶
- Hülâsa-ı vuku'ât-ı harbiye²⁸⁷

---

²⁶⁷ CİD, Sayı 23, s.6.

²⁶⁸ CİD, Sayı 23, s.7.

²⁶⁹ CİD, Sayı 24, s.1.

²⁷⁰ CİD, Sayı 24, s.6.

²⁷¹ CİD, Sayı 25, s.3.

²⁷² CİD, Sayı 25, s.5.

²⁷³ CİD, Sayı 25, s.5.

²⁷⁴ CİD, Sayı 25, s.6.

²⁷⁵ CİD, Sayı 25, s.6.

²⁷⁶ CİD, Sayı 25, s.8.

²⁷⁷ CİD, Sayı 25, s.8.

²⁷⁸ CİD, Sayı 25, s.8.

²⁷⁹ CİD, Sayı 50, s.1.

²⁸⁰ CİD, Sayı 50, s.5.

²⁸¹ CİD, Sayı 50, s.6.

²⁸² CİD, Sayı 50, s.8.

²⁸³ CİD, Sayı 50, s.8.

²⁸⁴ CİD, Sayı 50, s.9.

²⁸⁵ CİD, Sayı 51, s.1.

²⁸⁶ CİD, Sayı 51, s.5.

²⁸⁷ CİD, Sayı 51, s.6.

- Şer’-i şerîfin Nazarında Şehâdetin Şerefi-Başyazı- M. Mahir²⁸⁸
- Hakâyık-ı ahvâl-ı hazıra-Enver Paşa’nın Meclis’te yaptığı Konuşma²⁸⁹
- Kısm-ı şer’-i-Fetevâ-yışerîf. Nikah ile ilgili²⁹⁰
- Havâdis-Çanakkale Savaşı günlük cephe durumları.²⁹¹

2.1. İngiliz Sömürgesindeki Müslümanlarla İlgili Çıkan Haberler

Cihân-ı İslâm Dergisi’nde yer alan haberlerin içeriğine baktığımızda özellikle Osmanlı Devleti savaşa katıldıktan sonra yayınlanan sayılarında İngilizler ile ilgili çıkan haberlerin ağırlıkta olduğunu görürüz. Bunun nedeni Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na katılmasıyla birlikte İngiltere ile doğrudan yoğun bir savaş içerisine girmesidir. Derginin yayınlanmaya devam ettiği yıllarda Osmanlı Devleti en çok İngiltere ile savaşmıştır. Bu nedenle derginin on dokuzuncu sayısından itibaren haberlerin içeriğinde daha çok İngilizlerden bahsedilmiş, İngilizlere yönelik propaganda içerikli makaleler yer almıştır

Derginin Türkçe nüshasında İngiliz sömürgesi altında bulunan İslam Dünyası ile ilgili çıkan haber ve yorumların bazıları şunlardır:

-İngilizler İnsanca Muameleye Başladı²⁹²

Bu haberin içeriğinde İngilizlerin, Hindistanlılar ile aynı tren vagonuna binmeye tenezzül etmediklerinden bahsedilmektedir. I. Dünya Savaşı başlamasıyla birlikte trenlerde İngilizlerin aynı vagona binmeye başladığını ve Müslümanlara karşı iyi muameleye başladıkları görülmektedir. Yine bu haberde, bu dönemde Hindistan’da vefat eden bir imamın, cenazesinde İngilizlerin üzgün ve cenaze töreni için yardımsever bir tutum içinde görünmelerine değinilmiştir.

Derginin yorumuna göre, İngilizler iyi niyetli görünmeye çalışsalar da, asla öyle olmadıklarını ve Müslümanları küçük düşürmeye devam ettiklerinden bahsedilmiştir. Kısaca savaş dönemindeki İngilizlerin kibar davranışlarına Müslümanların kanmamaları gerektiği anlatılmaktadır.

Derginin on dokuzuncu sayısının başka bir haber içeriğinde “Memleketimizde Bulunan Muhterem Bir Hintlinin İfadesi”²⁹³ özetle şunlar ifade edilmektedir.

---

²⁸⁸ CİD, Sayı 52, s.1.

²⁸⁹ CİD, Sayı 52, s.4.

²⁹⁰ CİD, Sayı 52, s.7.

²⁹¹ CİD, Sayı 52, s.8.

²⁹² CİD, Sayı 19, s.2.

Haberde, İleri gelen Hintli bazı Müslümanların, Hükümet-i Osmaniye'ye bir telgraf göndererek, Bâb-ı ali'nin daima tarafsız kalmasını istihdam etmektedir. Dergi olarak bu duruma hiç şaşırmadıklarından bahsedilmektedir. Çünkü Hindistan Müslümanlarının ne büyük bir baskı altında olduklarını iyi bildiklerini, İngilizlerin bölgedeki Müslümanları birkaç küçük muzafferiyet ile aldatmışlar ve korkutmuşlardır. Dergi ayrıca Osmanlı Hükümetinin, Hindistan Müslümanlarının hayır ve faydasına çalışıp, Bâb-ı ali'nin her daim kendilerinin yanlarında olduklarını ve bunu Hint ahalisinin çok iyi bildiğini vurgulamıştır. Telgrafı çeken ileri gelen bazı Müslümanların mazur görülmesi gerektiğini savunan dergi editörü, esas sorumlunun İngilizler olduğunu ifade etmektedir.

Başka bir haberde ise; “Sada-yı Hindistan”²⁹⁴ Hindistan'daki olaylar ele alınmaktadır. Haberde Hindistan İstiklal Cemiyeti tarafından Amerika'da İngilizce olarak yayınlanan “Father Land” Gazetesinde geçen bir protesto yazısı aynen tercüme edilmiştir. Burada Hindistan ahalisinin İngilizler tarafından uğradığı tüm kötü muameleleri, Almanlar ve Avusturyalılar ile birlikte kalben tasdik ettiklerini beyan etmişlerdir. İngilizlerin Hindistan'ı sömürmesini göz ardı edenlerin Hindistan'ın idaresi konusunda söz sahibi olamayacaklarını, aksi takdirde sözlerinin yalandan ibaret olacağından bahsedilmiştir. Ayrıca Hindistan'ın bir zamanlar dünyanın en zengin devleti olduğuna ve İngilizlerin gelmesiyle bir harabeye döndüğüne değinilmiştir. Hintli bir zenginin ifadesine göre, İngilizlerin hırsızlığı meşrulaştırdıklarına dair beyanına yer vermiştir. Haberde, Hint askerlerinin Almanlar ile muharebe etmesinden dolayı son derece üzgün olduğu belirtilmiştir. Devamla Almanların, Hindistanlıların edebiyat ve medeniyetlerini hakkıyla takdir ettiği ifade edildikten sonra, Almanların Hintlerin felaketine karşı üzüntü duyduklarından bahsedilmiştir. Son olarak da tüm Hintli müttefiklerin kalplerinin Almanlarla birlikte olduğuna değinilerek onlara muzafferiyet dileğinde bulunmuşlardır.

Bu haberde, bir yandan Hintli Müslümanların Osmanlıya bağlılığının yanında Almanlarında Hintlilere karşı şirin gösterme eğilimi içerisine girildiği görülmektedir.

Yine Hintli Müslümanların İngilizlere karşı nefret duygusunu arttırmak veya düşmanca tavır takınmasını sağlamak amacıyla farklı bir haberin yapıldığını

---

²⁹³ CİD, Sayı 19, s.4.

²⁹⁴ CİD, Sayı 20, s.6.

görmekteyiz. Haber, derginin yirminci sayısında çıkan “Hindistan Ahvali Hind Ümerası ve İngiltere”²⁹⁵ başlıklı yazıda, özetle şunlar bahsedilmektedir.

Haberde, İngiltere’nin Hindistanlıların kendilerine olan sadakatlerini tüm dünyaya inandırmak için Hindistan yöneticilerini savaşa sevk etmek için her türlü yolu denediklerinden bahsedilmiştir. İngilizler, baskı ve parlak vaatlerle onları ikna etmeye çalışmışlardır. Fakat hiçbir zaman muvaffak olamamıştır. Savaşta mahrumiyet ve işkence gören Hint ahalisinin yaşadığı sıkıntılardan bahsedilirken, Hint askerlerinin, İngiliz askerlerine göre çok daha düşük bir ücret aldıkları belirtilmiştir.

Benzer başka bir haberde ise; “Hindistan”²⁹⁶ İngilizlerin Hindistan’da yaptığı baskı ve zulümlerden söz edilmiştir. Derginin yirmi beşinci sayısında çıkan “Hindistan” başlıklı yazıda, Delhi’de yayınlanan bir gazetenin “Osmanlılar Hangi Tarafı Tercih Ediyorlar ?” başlıklı bir makale yayınlaması nedeniyle iki bin ruble cezaya tabi tutulduğundan bahsedilmektedir. Hindistan’da yayınlanan istiklal-i amiz beyannameleri karşısında İngiliz memurlarının büyük bir acziyet yaşadıklarından bahsedilmektedir.

Haberin doğru olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak bu haberde işlenen konu İngilizlerin Hintli Müslümanlara baskı yaptığı ve sindirmeye çalıştığını ortaya koymaktır.

Derginin yirmi dördüncü sayısında çıkan başka bir haberde, Mısır’daki İngilizlerin entrikaları ele alınmıştır. “Halas Muharebesi ve Mısır”²⁹⁷. Haberde, ecnebi hükümetlerin boyunduruğu altında yaşayan ve o hükümetleri yenmeye azim etmiş milletlerin oldukça buhranlı dönemler geçirebileceğinden bahsedilmiştir. Devamla İngiltere’nin, Mısır’ı yalan ve entrikalarla otuz üç yıl yönetmeye muvaffak olduğu belirtilmiştir. Haberde İngilizlerin en kuvvetli silahının yalan ve riyakârlık olduğu vurgulanmıştır. Mısırlıların bir gün istiklallerini kazanabilmek için birlik olmanın ve hür olmanın ehemmiyetini anlayacaklarına değinilmiştir. Dergiye göre, artık İngilizler Mısır’da son günlerini yaşamakta olduklarından ve Osmanlı Devletine savaş ilan ettiklerinden dolayı pişmanlık duyduklarından bahsedilmiştir. Çünkü Mısır’da milli ayaklanma başlamıştır. Her tür baskıya rağmen devam etmiş ve edecektir.

Dergide çıkan bazı haberlerin özetlerini yukarıda vermeye çalıştık. Şimdi de bazı haberlerin orijinallerini vereceğiz. Bu haber başlıklarının bazıları şunlardır:

---

²⁹⁵ CİD, Sayı 20, s.8.

²⁹⁶ CİD, Sayı 25, s.5.

²⁹⁷ CİD, Sayı 24, s.6.

“İngiltere Devleti Hükümetlerin En Hainidir.”²⁹⁸

Son günlerde gazetelerde böyle bir telgraf intişâr etmiş idi.

(Allseterdaakedilen bir içtimada MösyöGars muhârebeden sonra Home Rollün feshini talep edeceğini beyan etmiştir. E'l-yevm Meydan-ı Harbte bulunan Allseterli gönüllüler bu teklifin tatbikini talebe haklı olacaklardır.

Nazzâr-ı sâbıkadan Mr. LongAllseter Meclisine bir mektub göndererek İngiltere Hükümetinin İngilizlerin bile itirafı vecihle hükümetlerin en haini olduğunu ve siyâset-i hâriciyede olduğu gibi Home Roll Meselesinde dahi kendi va'adini encâz etmediğini beyân etmiştir.)

Cihân-ı İslâm: Bunu yüzbinlerce defa tekrar ettik. Bugün bizzat İngilizlerin dahi itiraf ettiklerinden memnundur ve Müslümanların bunu cidden takdir edeceklerinden eminiz.

Bu haberin içeriğine baktığımızda özetle haberin kaynağı net olarak bildirilmemektedir. Sadece... gazetelerde böyle bir telgraf yayınlanmıştı denilmektedir. Yine bu haberin içeriğinde İngiltere'de geçmişteki bir olay örnek verilerek İngiliz Hükümetine ve politikalarına asla güvenilmeyeceğini ve bunu bir daha bütün Müslümanların dikkate alması istenilerek İngilizlere karşı tepki gösterilmesi istenmektedir.

İkinci örnekteki haberde ise;

“Londra Bombardımanı”

İngilizler memleketimizi hile ve nifak ile istila ettiler. Servetimizi, meşhur gevenurelmasını, bütün mücevheratımızı çaldılar ve dünyanın en mülevves parçası olan Londra'ya naklettiler. İngilizlerin vahşet ve zulmetinden tüylerimiz ürperdiği gibi yüreklerimiz parça parça oldu. Biz ve bizim gibi binlerce evlâd-ı vatan o şanlı eslâfımızın kanıyla seyrâb olan ve koynunda muazzam ecdâdımızın kemiklerini saklayan Hindistan'ımızdan firar etmeye mecbur ve kal'ay-ı muvahhidin ve melce-i Müslimin olan Dârü'l-Hilâfeye iltica ettik. Bugün Hak te'alâ duamızı kabul etti.

Bi ters-i âz Allah mazluman ki hengâmı dua kerden

İcâbet azdır akbeher istikbal mi ayed

Allah, bu gaddar milletten ahımızı çıkarmak ve intikamımızı almak için onu Harb-i Umumi'nin dehşetli ateşine attı. Ve hilâfetin emr-i muazzamınca İngilizlerle

---

²⁹⁸ CİD, Sayı 19, s.8.

pençeleşmek farz oldu. Lehü'l-hamd bugün İngiltere'nin başına yerin dininden başının üstünden kahrvehezimet ateşleri yağıyor ve mahvoluyor. Hintli şairlerin dediği pek doğrudur.

İbtidai aşk hey rütahikisün âb-ı gibi dikhihütahi güya yani bugün “daha henüz aşkın ilk ateşini diyorsunuz. Devrin bakalım sonunu görün.Yani daha hala harbin ibtidâsındayız. Nihâyetinde ne olacağımızı görürsünüz.

İnşallah, bizim medeniyetimizin iktizâsıyla tamir edilen Londra'nın harabını pek yakında vaki olacak ve bizde şadan ve handan olacağız. Bizim ceride-i fakirimiz ki seksen milyon Müslümanın lisân-ı hâlidir. Gerek tayyare gerek donanmadan Londra üzerine ilk bombayı atacak olana bir nişâne-i teşekkür olmak üzere altun bir madalya takdim edecektir. Bedihidir ki madalyanın kıymeti zehit olacaktır çünkü biz varı yoğu çalınmış, harab edilmiş bir memleketin evladıyız. Aynı zamanda garib vatan olduğumuzdan gazetemiz daha henüz halet-i ibtidâiyededir. Yani takdim edeceğimiz madalyanın kıymet-i maddiyesi değil bizim ihlas ve samimiyetimizin takdir edilmesini talep ederiz. Böylece Hilafet-i Muazzama'dan sonra en ziyade sevdiğimiz Almanya devletine karşı ihtisasâtımızı da ispat etmiş olacağız. Almaya bizim iki cihette dostumuzdur. Evvela düşmanımızın düşmanı saniyen hilâfet-i İslâmiye dostu olduğundan dostumuzdur. Yazarı: Hintli Ebu's-Said'ül Arabi

Bu haber yorumunun derginin kurucusu olan Ebu's-Saidü'l- Arabi'nin yazdığını görüyoruz. Yorumda İngiltere'nin Hindistan'ı ve diğer İslam Dünyasını işgal ederek bütün servetini çaldığını söylemektedir. Bu nedenle İslam Dünyasından birçok kişi Anadolu'ya doğru göç etmiştir. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İngilizlerden intikam almanın zamanının geldiğini belirtmektedir.

Bütün Müslümanlara seslenen Ebu's-Saidü'l-Arabi, Müslümanlardan çalarak imar edilen Londra'nın gerek uçaklarla ve gerekse donanma ile Almanlar tarafından bombalanmasını isteyerek intikam alınması gerektiğini belirtmektedir. Bombalayacak olan Almanya'ya dergi tarafından madalya verileceğini söylemektedir. Aynı zamanda bütün Müslümanların da Londra'yı bombalaması yönünde teşvik ettiğini görmekteyiz.

Üçüncü örnekteki haberde ise;

“Uhud-ı atikanın İlgası ve İrlandalılar”²⁹⁹

---

²⁹⁹CİD, Sayı 20, s.7.

New York'ta İrlanda'nın İstiklali için uğraşan "Zıçaylık Amerikan" gazetesinde okuduğumuz atideki fıkrayı aynen tercüme ediyoruz:

Türkler Avrupa diplomatlarının ayaklarına bağladıkları bir zincirden başka bir şey olmayan uhud-ı atikayı ilga ettiler ve istiklal-i hakikilerini ilan ettiler.

Uhud-ı atika Türkler ile Avrupalılar arasında daimi bir ihtilaf menbaı idi. Türkler bir şeyi yapamıyordu. Vaziyetleri pek vahim idi. İş o dereceye vardı ki Hükümet-i Osmaniye'nin vazifesi, ahaliden vergi toplamak ve topladığı paraları da ecnebilere olan borcunu eda etmeye münhasır kaldı.

1908 senesi inkılabını müteakib Trablus ve Balkan Harpleri vuku'a geldi ve bu iki Harp Türklerde yeni bir Halet-i ruhiye, ahalide kendi memleketlerine sahip olmak hissini uyandırdı. Bu hissini neticesi olarak Osmanlılar ecnebi istibdadı aleyhine galeyana geldiler. Ve Harb-i Umumiye fırsatından istifade ederek istiklallerini ilan ettiler. Tabiidir ki Türklerin bu merdane hareketleri Avrupalıları sima itilaf-ı müselles devletlerini muğber etti. Çünkü Türklerin İstiklal ve haysiyetlerine doğrudan doğruya kasteden onlar idi. Ve bilfiil ihtilaf-ı müselles devletleri protestoya başladılar ve hatta Amerika'yı bile Türkiye aleyhinde yürümeye teşvik ve Türklerin hareket-i vakalarını İslamiyet'in Hıristiyanlığa bir hücumu diye tasvir ettiler. Böylece Amerikalıların hiss-i diniyelerini galeyana getirmek istiyorlardı. Ve hatta bununla iktifa etmeyerek memalik-i Osmaniye'de katliamların nehb ve garetlerin başlayacağını işe'a ile Amerika hükümetinden Sefain-i harbiyesini hemen darsa'adete göndermesini ve Türkiye'ye ilan-ı harp etmesini istediler. Bütün bu teşvikât ve tahrikât İngiliz menâbi'ından geliyordu. Ve bu vesile ile İngiltere Amerika'yı kendi tarafına celp etmek istiyordu. Fakat muvaffak olamadı.

Türkler dünyanın en mühimmannüas, en vefaperver, en ahd-i şinas, en namuslu adamlarıdır. Hıristiyanlar hiçbir memlekette Türkiye'de olduğu gibi her müsaade ve müsâbehaya nâil olamazlar. Türkiye bir vakit cihanın en büyük merkezi-i siyâsiyesi idi. Türklerin ilan-ı istiklallerini Hıristiyanlığa bir hücum olarak tasvir edenler ancak hezeyanlar savuruyorlar.

Yukarıdaki haberde "Zıçaylık Amerikan" gazetesinde çıkan bir haber yorumlanmaktadır. Habere göre Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasını daha önce Avrupalıların Türklere karşı yapmış olduğu baskılarının bir sonucu olarak görüldüğünü yazmaktadır. Türklerin 1908 İkinci Meşrutiyet ve 1912 Balkan Savaşları ile Türklerin

milli duygularının uyandığını ve bu duygu ile Birinci Dünya Savaşı'na girdiğini belirtmektedir. Buna karşı İtilaf Devletlerinin ise, Amerika'yı kışkırttığını ve savaşa girmesi için her türlü yola başvurduğunu dile getirmektedir. Yine bu haberle verilmek istenen mesaj Türklerde milli duygunun uyandığını ve psikolojik olarak iç kamuoyuna bir mesaj verme olarak algılanabilir.

2.2. Rus Sömürgesindeki Müslümanlarla İlgili Çıkan Haberler

Bu başlıkta ele alacağımız konu Rus sömürgesindeki Müslümanlarla ilgilidir. Ancak dergide Ruslarla ilgili haberler fazla yer almamıştır. Yer almamasının nedeni olarak öncelikle Osmanlı Devleti'nin, Ruslar ile I. Dünya Savaşı'nda başlangıçta direkt savaşmamış olmasıdır. I. Dünya Savaşı'nda Rusya ile Osmanlı Devleti, sadece Doğu cephesinde 1916 yılında savaşmıştır. İncelediğimiz Cihân-ı İslâm Dergisi ise, Nisan 1914'te başlayıp, Ekim 1915 Yılında yayını durmuştur. Bu yüzden dolayı dergi, Rusya ile haberlere başlangıçta fazlaca yer verilmediğini görmekteyiz.

Dergide, tespit edebildiğimiz kadar Rusya ile ilgili çıkan haberler iki adettir. Bunlar, “Petersburgda Müslümanların İctima'ı”³⁰⁰ ve “İsmail Bey Gaspranski”³⁰¹dir. Bunların orijinallerini burada vereceğiz.

“Petersburgda Müslümanların İctima'ı”

Rusya Müslümanları milli ve dini birçok hususat hakkında müzakeratta bulunmak üzere Petersburg'da geçenlerde sekiz gün devam eden bir içtima akd edilmiştir. Bu meclise Rusya Tatarlarından Türkistan ve Kafkasya, Sibiry ve Kırgızlardan oluşan murahhaslar gelmiştir. Meclis-i Umum devre-i ictimaiyesi zarfında mevad-ı atiyeyi kabul ile atideki kararları ittihadederek tatil-i müzakerat etmiştir.

1. Hükümetin Müslümanların dini hususatını nazar-ı itibara alarak onlara Hristiyan bayramlarında dükkan kapatıp kendi bayramlarında açmayı mecbur etmemesi (Kazan'da olduğu gibi)

2. Kafkasya'da 1913 senesi Müslüman idare-i ruhaniyelerinden alınıp adliye mahkemelerine teslim edilmiş Müslümanların nüfus tezkereleri yine de Müslüman idare-i ruhaniyelerine verilmesi çünkü adliye mahkemeleri bu işi büsbütün bakmıyorlar ve bunlardan nüfus tezkeresi almakta büyük müşkülât his olunuyor.

---

³⁰⁰CİD, Sayı 16, s.6.

³⁰¹CİD, Sayı 19, s.5.

3. Nikahta evlenecek erkeğin hastalıktan masuniyeti tasdik eden bir doktor şahadetnamesi lüzumu
4. Müslüman muallimler hazırlamak için hususi Dar'ül mualliminler tesis olunsun. Bu hususta hükümete birkaç defalar müracaat olunmuş idi. Mevcut medreselerde dahi birer muallimler sınıfı açılması
5. Türkistan ve Dağla vilayeti Kızgızlık Müslümanlarına devlet dumasına vekiller intihab etmek hakkın verilmesi.
6. Askerde hizmet eden Müslümanların dini işleri hakkında muayyen bir nizamname vücuda getirilmesi
7. Kırgız ve Başkurduların mescitlerine mahsus toprak ayrılıp verilmesi
8. Ku'an ve haftin basmak hukukunun kamilen idare-i diniyeyeler nezaretine verilmesi
9. Kafkasya Müslümanlarına resmi yerlere girdikleri vakit serpuştlarını çıkarmak mecburiyetinin ilgası
10. Hariç memleketlerde ilim tahsil edenlerin Rusya'da Müslüman mektep ve medreselerinde muallim ve müderrislik etmelerine müsaade olunması
11. Müslüman şakirtlerin çok bulunan hükümet mekteplerinde Müslüman dini muallimlerin tayin olunması
12. Kırgızların urneburg idare-i ruhaniyesine tabi olmaları
13. Müslümanlara kendi dini itizasınca hayvan boğazlamayı men eden nizamın ilgası.

Bu mesele hususunda meclise 500 den ziyade telgraf geldiğini reis tefkilif söyledi. Meclis nihayetinde topçubaşif uzunca siyasi bir nutuk irad etmiş ve ezcümle şu sözleri söylemiştir: Mebus Caferuf meclise hitaben dediki: kaza ve bahtsızlık insanları birleştiriyor. Eğer şimdi bizim ile birlikte bizim gibi bahtsızlıklar görmüş sair kavimler ve milletlerin vekilleri dahi buluna idi, şüphesiz onlarda bizim ile bir ağızdan söyleşirler idi. Hükümet kendisinin uzak görmeyen siyasetiyle Müslümanları hilafkir eyledi. Ben ise hükümetin bu irticaikarane siyasetini tebrik ediyorum. Çünkü bu siyasiyede ağırlık çeken milletler birleşiyorlar.

“İsmail Bey Gaspranski”

Enbüyük mücahidini İslamiyeden İsmail Gaspranski Bey'in haber-i vefatiyle müteessir olduk. Bu azimkar mücahidin ebediyen ziyamakabil telafidir. İsmail Bey Şimal Müslümanlarının pek derin bir uykuya daldıkları hareketin canhıraş tesiriyle

izmihlal gayerine sürüklendikleri esnada mücahedesine başlamış ve karşısına duran her maniayı cansiperane bir azim ile iktiham etmiştir. İsmail Beyin karşısında mutasib ve cahil bir kitle, müstebid ve zalim bir hükümet, her muavenetten mahrumiyet gibi pek müthiş düşünler duruyordu. Fakat o bunların hepsiyle mübareze etti ve muzaffer oldu. İsmail Bey Şimal Müslümanlarının dimağlarına katre katre nur-ı isale etdi. Onlara hakayı-ı İslamiye'yi gösterdi. Onlara ilm ve fen telakki etmeye, mektep ve medreseye girmeye, ticaret ve sanat ile meşgul olmaya sevk etti. Şimal Müslümanları arasında gördüğümüz bütün enva-ı terakki hep o mücahidin mahsulüdür. Şimdi artık İsmail Bey huzur-u Rabb'ülAleminine çıktı. Bir nam bırakarak İslamiyet payidar oldukça baki kalacak bir zikr-i cemil bırakarak Allah'ına kavuştu.

İslamiyetin duçar olduğu bu ziya-ı elimden pek müteessir hak teala merhuma rahmet ve aile-i kederidesine sabır ve tesliyet ihsan eylesin Amin.

2.3. İtalyan Sömürgesindeki Müslümanlarla İlgili Çıkan Haberler

-Havadis – İtalyanın Trablusgarb ve Bingazi'deki Hal ve Mevki'i³⁰²

Şu günlerde Trablusgarp'ta hareket ve İtalya tarihiyle Dersaadetemuvasalet eden mevsukul kelim bir zat- ali diyorki İtalya'nın Afrika'daki hal ve mevki adem denecek derecede fenalaştı. İtalya orduları gerek Trablus cihetinden ve gerek Bingazi kıt'asından tamamen tard edilip sahile indirildi. Hatt-ı cihad-ı İskenderiye hududundan Tunus hududuna kadar imtidat edip, dahildeterhunagaryan fesat-ı aziziye zenzur gazalarıyla sair bilcümle kasabat ve cebel garbı ve fizan sancakları ve sahilden sert-i tacura Mısrata kazalarıyla hıms sancağı mücahidinin yedine geçip liva-ı Osmani reğz edildi, ve Şeyh Sunusi Hazretleri tarafından memuriyn-i lazıme tayin olunarak cibayet-i emvale ibtidar olundu elyevm İtalya'nın daire-i işgali sahilde bulunan Trablusgarp ve Bingazi ve Derne şehirlerine inhisar etti ve kuvva-ı umumiyesini bu üç şehir dahiline çekip hatt-ı müdafası dahi şehir kenarında tesis edildi. Mücahidinin hedefini şaşırtmak için geceleri şehirlerde ışık yakmamakta olduğundan şehir dahili zindan kesildi, Trablusgarp ve Bingazi şehirleri o kadar izdihama maruz kaldı ki emraz-ı sariye korkusuyla askerinin bir kısmını müddet-i medidede vapurlarda tutmaya mecbur oldu. Dahilinmevaraddesi kesilmeyle ihtiyacat İtalya sahilinden celb olunmakta olduğu

---

³⁰²CİD, Sayı 50, s.8.

cihetle ekmeğın kıyyesi beş kuruş ve yağın kıyyesi kırk kuruş fırladı. İhtiyacat-ı saire dahi buna mukıyesdir. Şu hal ile İtalya'nın Afrika'daki mevki adem demektir.

SONUÇ

Türk Basın hayatı, Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval ve Tasfir-i Efkar gibi yayınlar ile başlamıştır. Dergicilik ise, Batı'dan çok daha sonraları Osmanlı'da görülmeye başlanmıştır. Osmanlı'da yayınlanan ilk dergi, 26 Mart 1849 yılında yayınlanan Vaka-yi Tıbbiye Dergisi'dir. Zaman içerisinde Osmanlı'da dergicilik gelişim göstererek edebiyat, fikir, sanat, ekonomi, siyasi, askeri ve mizah gibi farklı alanlarda yayınlanmaya ve çeşitlilik göstermeye başlamıştır.

İncelemiş olduğumuz dergi, Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'nin bir yayın organıdır. Cihân-ı İslâm Dergisi siyasi, ictimai, edebi, askeri nitelikte yayın yapan propaganda amaçlı bir dergidir. Dergi Arapça, Urduca, Türkçe (Osmanlı Türkçesi) ve Farsça olmak üzere dört farklı dilde yayınlanmıştır. Cihan-ı İslam dergi ölçülerinde yayınlandığı için isimlendirme olarak da dergi şeklinde adlandırılmıştır. Ancak, sonraki sayılarında kapağında ceride (gazete) ifadesiyle yazıldığını görmekteyiz.

Cihan-ı İslam Dergisi İttihat ve Terakki Hükümetinin kararıyla çıkarılmış bir dergidir. Ayrıca istihbarat teşkilatı olarak faaliyet gösteren Teşkilat-ı Mahsusa tarafından maddi olarak desteklenmiştir. Derginin imtiyaz sahibi olan Ebu Said'ül-Arabî Hindistan Müslümanlarının ileri gelenlerinden bir tüccar ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli kişilerindedir. Yazılarında dini ve milli konulara ağırlık veren Said'ül-Arabî, bulunduğu çeşitli görevlerde Müslümanlar arasında saygın bir yer edinmiştir. İngilizler aleyhinde faaliyetlerde bulunarak, Mısır ve Libya'da baskı gören Müslümanlar hakkında makaleler yazmış, bunları Hindistan'a göndermiştir. Daha sonra İstanbul'a giderek burada pek çok siyasi kişilerle iyi ilişkiler kurup Cihan-ı İslam dergisini yayınlamıştır.

Derginin mes'ül müdürü olan Yusuf Şetvan, Bingazi (Trablusgarp) milletvekili ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli isimlerindedir. Bingazi'de çeşitli propaganda faaliyetlerinde bulunarak, 1.Dünya Savaşı süresince Teşkilat-ı Mahsusa tarafından Yakın Doğu ve Kafkasya'da görevlendirilmiştir.

Cihân-ı İslâm Dergisi'nin ilk sayısı, Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girmeden yaklaşık dört ay önce 9 Nisan 1914 tarihinde yayınlamıştır. Dergi, Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na katılana kadar geçen sürede on altı sayı yayınlamıştır. Bu on altı sayıda, dergideki haber ve makalelere içerik olarak bakıldığında, İslam'ın ve

hilafetin birleştiriciliği, Müslümanların birlikte hareket etmeleri gerektiği konularında vurgu yapıldığı görölmektedir.

Örneğin, derginin altıncı sayısında yer alan “Cava Müslümanları” adlı makalede bu bölgede yaşayan Müslümanların siyasi, ticari ve eğitim durumları ele alınarak hilafete bağlılıkları ve Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri üzerinde durulmuştur.

Derginin on dördüncü sayısında yer alan “İstiklâl-i İslam” adlı makalede ise bir milletin daima ilerleyebilmesi, ekonomik ve siyasi bağımsızlığa sahip olabilmesi için bağımsızlık düşüncesini geliştirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Müslümanlar birlikte hareket etmeli, gelişmeleri adına ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarını korumalıdır. Ayrıca İslam uleması da Müslümanlara bu yönde çağrı yapmalıdır. Dergide yer alan bu yazı ile Müslüman devletlere, yabancı devletlerin boyunduruğundan kurtulmanın ancak kendi özgürlüklerine inanmaları ile mümkün olacağı mesajı verilmiştir.

Dergideki farklı bir başlık ise, ikinci sayıda yer alan “Misyonerler” adlı haberdur. Bu haberde, Protestan Misyonerlerin, Afrika’da ve özellikle Mısır’da İslam dinini kötüleyici yayınlar yapmakta olduğundan söz edilmiştir. İslam aleyhine yapılan bu tür faaliyetlere İslam ulemasının sessiz kalmasının son derece üzücü olduğundan bahsedilmiştir. Bu haber ile İslam dünyasına özellikle İslam âlimlerine, Müslüman halkın yaşadığı topraklarda yapılan misyonerlik faaliyetlerine karşı tepki gösterilmesi konusunda duyarlı olunmasına yönelik bir çağrı yapılmıştır

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na katıldıktan sonra yayınlanan sayılarında ise, dergide içeriğin farklılaştığını görmekteyiz. Osmanlı Devleti’nin aktif olarak o dönemde savaştığı İngilizler aleyhinde haberler dergide geniş yer bulmuştur. Cihân-ı İslâm Dergisi, özellikle İngiltere’nin sömürgesi altında bulunan Müslüman halkın yaşadığı bölgeleri ilgilendiren haber ve makaleler yayınlayarak o bölgelerdeki Müslümanlar üzerinde etki yaratmaya çalışmış, propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur.

Örneğin derginin Osmanlı Devleti 1.Dünya Savaşı’na katıldıktan sonraki tarihte yayınlanan 19.sayısında “İngilizler İnsanca Muameleye Başladı” başlıklı bir yazı bulunmaktadır. Bu yazıda İngiliz faaliyetlerine karşı Müslümanlar uyarılmaktadır. İngilizlerin Hindistanlı Müslümanlara karşı savaş döneminde iyi davrandıklarından söz edilmiş ve Müslümanların İngilizlerin samimi olmayan iyi davranışlarına kanmamaları gerektiği konusunda uyarı yapılmıştır.

Derginin yirmi beşinci sayısında yayınlanan “Hindistan” başlıklı bir haberde ise, İngilizlerin Hindistan’da yaptığı baskı ve zulümlerden söz edilmiştir.

Yirmi dördüncü sayıda çıkan bir haber başlığı ise “Halas Muharebesi ve Mısır”dır. Bu haberde, yabancı hükümetlerin hakimiyeti altında yaşayan milletlerin oldukça buhranlı dönemler geçirebileceğinden bahsedilmiştir. Haberin devamında İngilizlerin Mısır’ı yalanlarla ve entrikalarla uzun bir süre yöneteceğinden ve İngilizlerin en güçlü silahlarının yalan ve riyakârlık olduğundan söz edilmiştir. Mısırlıların bağımsızlıklarını kazanabilmek için birlik içerisinde olmaları gerektiğine vurgu yapılmıştır.

On dokuzuncu sayıda yayınlanan bir başka haberin başlığı ise “ İngiltere Devleti Hükümetlerin En Hainidir” şeklindedir. Haberin içeriğinde İngiltere’de geçmişteki bir olay örnek verilerek İngiliz Hükümetine ve politikalarına asla güvenilmeyeceği söylenmiştir. Ayrıca bunu bütün Müslümanların dikkate alması istenilerek İngilizlere karşı tepki gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Cihân-ı İslâm Dergisi dini içerikli bir dergi olarak görülse de askeri ve propaganda amaçlı yayınlanmıştır ve toplam elli iki sayı çıkarılmıştır. (52. Sayı Miladi 13 Ekim1915) Türk kütüphanelerinden erişebildiğimiz belli bazı sayıları ise, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 50, 51, 52 ‘dir.

I. Dünya Savaşı’nın ilerleyen dönemlerinde değişen politikalar sonucunda derginin kurucusu Ebu Said’ül- Arabî ile İttihatçılar arasında fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Dergi, Said’ül Arabî’nin elinden alınmaya çalışılmış ancak başarılı olunamamıştır. Bu tür fikir ayrılıkları nedeni ile dergi yayın hayatına Ocak 1916’dan itibaren Bağdat’ta devam etmiştir. Derginin işlevini 1915 yılından itibaren Uhuvvet Gazetesi yerine getirmiştir.

Cihan-ı İslam Dergisi 1. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere’nin Osmanlı Devleti’ne yönelik propagandalarına ve Müslüman devletler üzerinde etki yaratma çabalarına karşı yayınlanmıştır. Amacı, Müslüman coğrafyaların İngiltere gibi dış güçlere karşı birlikte hareket etmelerini sağlamaktır. İngiltere’nin propaganda faaliyetleriyle amaçladıklarını açığa çıkartarak Müslüman devletlerin bu konuda daha bilinçli olmaları konusunda uyarılarda bulunmuştur. Dergi, izlediği yayın politikasında amacına ulaşmış ve başarılı olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları:

Cihan-ı İslam Dergisi, Sayı 1-16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 50, 51, 52

Kitaplar:

ARAI, Masami, **Jön Türk Dönemi ve Türk Milliyetçiliği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

BAYKAL, Hülya, **Türk Basın Tarihi 1831- 1923**, Afa Matbaacılık, İstanbul, 1990.

ÇAKIR, Serpil, **Osmanlı Kadın Hareketi**, 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.

DOĞAN, İsmail, “Sosyolojik Düşüncenin Osmanlı’daki Kaynakları: ‘Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası Örneği’”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.32, Sayı 1, Ankara, 2002.

ERTUĞ, Hasan Refik **“Türk Basını Nasıl Doğdu ve Gelişti?” Yeni Türkiye**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1959.

EVREN, Burçak, **Başlangıçtan Günümüze Türkçe Sinema Dergileri**, İstanbul, Korsan Yayım, Ekim 1993.

GİRGİN, Atilla, **Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2001.

GÖÇMEN, Muammer, **İsviçre’de Jön Türk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri**, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1995.

GÜNDÜZ, Mustafa, **II. Meşrutiyet’in Klasik Paradigmaları: İctihad, Sebilü’r-reşad ve Türk Yurdu’nda Toplumsal Tezler**, Lotus Yayınları, Ankara, 2007.

GÜNERİ, Münir, **Psikolojik Savaşın Önemi ve Yöntemi**, K.K.K. Askeri Basımevi, İstanbul 1967.

İNUĞUR, Nuri, **Basın ve Yayım Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 1999.

İNUĞUR, Nuri, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1988.

KARAMAN, Deniz, **“Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm C.7**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

KARPAT, Kemal, **İslam’ın Siyasallaşması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005.

KELEŞYILMAZ, Vahdet, **Teşkilat-ı Mahsusa’nın Hindistan Misyonu (1914- 1918)**,

- Atatürk Araştırma Merkezi**, 1999.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, **Hürriyeti Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı Dönemi Basının İçeriği**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006.
- KURT, Ümit, **"Türk'ün Büyük Biçare Irkı" Türk Yurdu'nda Milliyetçiliğin Esasları (1911-1916)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- NÜZHET, Selim, **Türk Gazeteciliği**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- OKAY, Cüneyd, **Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900**, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1998.
- OKAY, Cüneyd, **Türk Derneği**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.
- ÖZDİŞ, Hamdi, **Osmanlı Mizah Basımında Batılılaşma ve Siyaset (1870- 1877)**, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- SARINAY, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.
- ŞAPOLYO, Enver, **Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın, Güven Matbaası**, Ankara, 1971, s.164-165.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **On dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergah Yayınları, 20. baskı, İstanbul, 2012.
- TARHAN, Nevzat, **Psikolojik Savaş- Gri Propaganda**, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- TOPRAK, Zafer, **"Fikir Dergiciliğinin Yüzyılı", Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849- 1984)**, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1984.
- TOPUZ, Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- ZİYAOĞLU, Rakım, **Propaganda ve Sanatı**, Halk Basımevi, İstanbul 1963.

Makaleler:

- AKPOLAT, Davud, "II. Meşrutiyet Dönemi Türk Sosyolojisinin Kaynakları 1: Milli Tettebular Mecmuası", **Türkiye Günlüğü**, Sayı 44, Ocak 1997.
- AKPOLAT, Davut, "II. Meşrutiyet'te Toplumda Kadına Başat Rol Vermeyen Kadın Dergisi Mahasin", **Tarih ve Toplum**, Sayı 156, Aralık 1995.
- AKYILDIZ, Ali, "Yusuf İzzeddin Efendi", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, Diyanet Vakfı Yayınları, C.44, İstanbul, 2013.
- ALEMDAR, Korkmaz, "Türk Basını", **Türk Ansiklopedisi**, C.32, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1983.
- ALKAN, Mehmet, "Prens Sabahattin ve Terakki'si (1906-1908)", **Müteferrika**, Sayı 26, İstanbul, 2004.
- ALKAN, Mehmet, "Türkiye'nin İlk Felsefe Dergisi: Felsefe Mecmuası", **Tarih ve Toplum**, C.11, Sayı 66, Haziran 1989.
- ALTINTAŞ, Ayten, "Basılı Tıp Yayınları Alanının Öncülerinden Biri: 'Tuhfetü'l-Tıb', **Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı:10, Haziran İstanbul, 2001.
- AVŞAR, Servet, "Çanakkale Savaşlarında İstihbarat ve Propaganda", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Sayı 1, Çanakkale, 2003.
- AYDIN, Hakan, "İdman (1913-1914): İlk Kapsamlı Spor Dergisi Üzerine Bir İnceleme", **Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 27, Kayseri, 2009.
- AZİM, Mehmet, "Çocuk Bahçeleri Dergileri", **Müteferrika**, Sayı 19, Yaz 2001.
- AZİM, Mehmet, "Çocuk Dostu Dergisi", **Müteferrika**, Sayı 20, Sonbahar 2001.
- Barış "Bir İlk Dergi: Fut Bol", **Müteferrika**, Sayı 33, Yaz 2008.
- BALCI, Sezai, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Demokratik Kesitler "Panislamist Bir Mebusun Biyografisi: Bingazili Yusuf Şetvan, **Derlem Yayınları**, 2016.
- BEKTAŞ, Ekrem, "Beyanü'l-hak", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.6, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.
- "Beyanü'l- hak", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.1, Dergâh Yayınları, Ocak İstanbul, 1977.
- BIYIKLI, Şaban, "Ulum-ı İktisadiye ve içtimaiye Mecmuası", **Müteferrika**, Sayı 20, Sonbahar, İstanbul, 2001.
- BİRİNCİ, Ali, "Şerif Paşa, Mehmed", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, Diyanet Vakfı

- Yayımları, C.39, İstanbul, 2010.
- BÜYÜKBAYKAL, Güven, ILGAZ, Ceyda, “Günümüzde Türk Basındaki Magazinleşme Olgusu”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 29, İstanbul, 2007.
- ÇANLI, Mehmet, “I.Dünya Savaşı’nda Propaganda Amaçlı Yayımlanan Dergi: Cihan-ı İslam”, **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2017.
- ÇAVDAR, Tuba, “İslam Mecmuası”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Sosyoloji Dergisi**, Sayı 10, 2005.
- ÇELİK, Hüseyin, “Genç Kalemler”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 14, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.
- ÇETİN, Atilla, “Hikmet”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.17, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- “Dağarcık”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.2, Dergah Yayınları, İstanbul, 1977.
- “Dergi” **Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık, C.10, İstanbul, 1994.
- DEMİR, Kenan, “Osmanlı’da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849- 1892)”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 9, Nisan Iğdır, 2016.
- DİNÇER, Ferruh, “Türkiye’de Veterinerlik ve Tarım Alanında İlk Süreli Yayın “Vasıta-ı Servet” Üzerine Bir İnceleme”, **Fırat Üniversitesi Elazığ Veteriner Fakültesi Dergisi**, C.3, Sayı 1, Ankara, 1976.
- DOĞRAMACIOĞLU, Hüseyin, “Namık Kemal’in Diyojen Gazetesindeki Mizahi Yazıları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Turkish Studies**, S.7, Kış, 2012.
- DUMAN, Hasan, **İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1828-1928**, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi, 1986, İstanbul.
- EBUZZİYA, Ziyad, “Cihân-ı İslâm”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1993.
- EKİNCİ, Necdet, “İkinci Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Geçiş Sürecinde Bilimsel Türkçülük Çabalarına Bir Örnek: Yeni Mecmua”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 11, İstanbul, 2001.
- EMRE, İsmet, “Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı 1, 1995.

- ERKEK, Mehmet Salih, “Osmanlı Devletinde İlk Türkçü Eğitim Dergisi: Yeni Fikir”, **History Studies**, Volume 4/1, 2012.
- EVREN, Burçak, “**Başlangıcından Günümüze Sinema Dergileri**”, **Türkiye’de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)**, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1984.
- GALİTEKİN, Ali Nezh, “Mülkiye Mecmuası”, **Müteferrika**, S 10, Kış 1996.
- GÖNENÇ, Özgür, “Türk Basınında Fransız Modeli ve Etkileri”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 20, İstanbul, 2005.
- GÖNENÇ, Aslı Yapar, **Türkiye’de ve Fransa’da Dergicilik ve Kadın Dergileri** İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- GÜLCÜ, Tunç, ERDİNÇ, Samiye, “Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:3 (2), Çankırı, 2012.
- GÜNDOĞDU, Cihangir, “Diyoben Dergisi ve Dizini”, **Müteferrika Dergisi**, Sayı 35, İstanbul, 2009.
- GÜRİSOY, Ülkü, “II. Meşrutiyet Dönemi Dergileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Doğu-Batı**, Sayı 46, Ekim 2008.
- “İnsanîyet”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.4, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981.
- KADIOĞLU, Sevtap, “Ziraat ve Sınat Tercüme-i Fünun Odaları Mecmuası Üzerine Bir İnceleme”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C.5, Sayı 2, İstanbul, 2004.
- KAHRAMAN, Alim, “Küçük Mecmua”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.26, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.
- KAHRAMAN, Alim, “Matbuat”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.28, Ankara, 2003
- KAHRAMAN, Alim, “Mecmua-ı Ebuzziya”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.28, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003.
- KARA, Mustafa, “Ceride-i Sufiyye” **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.
- KARAKIŞLA, Yavuz Selim, “II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Çocuk Dünyası Dergisi (1913-1914; 1918-1919; 1926-1927)”, **Müteferrika**, Sayı 13, Yaz 1998.
- KARAKOÇ, İrfan, “Osmanlı Basınında Öncü Bir Sosyalist Dergi: İştirak”, **Müteferrika**, Sayı 15, Yaz 1999.

- KAZIM, Hüseyin, “Bir Ziraat Gazetesinin Vazifesi”, **Resimli Çiftçi Dergisi**, Sayı 1, 30 Mart 1325, (12 Nisan 1909).
- KESKİN, Tülay, “Demet Dergisinde Kadın ve İlerleme Anlayışı”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.24, Sayı 37, Ankara, 2005.
- KORALTÜRK, Murat, “Halka Doğru ve Dizin”, **Müteferrika**, Sayı 25, Yaz 2004.
- KORALTÜRK, Murat, “Sanayi Mecmuası ve Dizini” , **Müteferrika**, Sayı 20, Sonbahar 2001.
- “Küçük Mecmua”, **Türk Dili ve Edebiyat Ansiklopedisi**, C.6, 1986.
- KÜÇÜK SEVİL, Hülya, “İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908-1914)” Yayınlanmış Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2005.
- “Mecmua-ı Fünun”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.6, Dergah Yayınları, İstanbul, 1986.
- ODABAŞI, Arda, “1908 Devriminin İttihatçı Dergisi: Bağçe (I)”, **Müteferrika**, Sayı 34, Güz 2008/2.
- OKAY, Cüneyd, “19. Yüzyılda Bir Bilim ve Edebiyat Dergisi: Güneş”, **Müteferrika**, Sayı 32, Kış İstanbul, 2007.
- OKAY, Cüneyd, “Fünun ve Sanayi Dergisi ve İşçi Temin-i İstikbal Sandığı”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 46, Ekim 1997.
- OKAY, Cüneyd, “Muallim Mecmuası”, **Müteferrika**, Sayı 20, Sonbahar 2001.
- OKAY, Orhan, “Güneş”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.14, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.
- OKAY, Orhan, “Haver”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.16, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.
- OKAY, Orhan, “Mümeyyiz”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.31, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998; BAYRAM, Yavuz, “Türk Edebiyatının İlk Çocuk Dergisi: Mümeyyiz”, **Hece Yayınları**, Sayı 104-105, 2005, Ankara.
- ÖZÇELİK, Mustafa, “Sırat-ı Müstakim-Sebilürreşad Dergisi”, **Değirmen**, C:9, Sayı 29 Ocak 2012.
- ÖZUYAR, Ali, **Sinemanın Osmanlıca Serüveni**, Öteki Matbaası, Şubat 1999.
- PARLATIR, İsmail, “Servet-i Fünun”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.36, Diyanet

- Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.
- PEHLİVANLI, Hamit, “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt VII, Sayı 21, İstanbul 1991.
- POLAT, Nazım, “II. Meşrutiyet Devri Türk Kültür-Edebiyat ve Basın Hayatının Bir Yansıtıcısı Olarak Rübap Dergisi”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 24, Güz 2003.
- POLAT, Nazım, “İçtihad”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.21, Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- SAĞLAM, M. Halil, “II. Meşrutiyet Dönemi Türk Basınında ‘Rübap’ Dergisinin Yeri ve Önemi”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.12, Sayı.21, Haziran 2009.
- SAMİYE, Erdiñ-GÜLCÜ, Tunç, “Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 3 (2), 2012.
- SARIDOĞAN, Koray, “Ahmet Mithat ve Dağarcık Mecmuası üzerine bazı tespitler”, **İdil Sanat ve Dil Dergisi**, C.3, Sayı 11, İstanbul, 2014.
- “Servet-i Fünun”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.7, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990.
- SÖNMEZ, Sevgül, “Eski Harfli Türkçe Spor Dergileri”, **Tombak Dergisi**, Sayı 24, Şubat 1999.
- ŞAHİNKOÇ, Mehmet, “Sanayi Mecmuası”, **Müteferrika**, Sayı 20, Sonbahar 2001.
- TOPRAK, Zafer, “II. Meşrutiyet Döneminde İktisadi Düşünce”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- TOPRAK, Zafer, “II. Meşrutiyet’te Fikir Dergileri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- “Toprak’ın Sözleri”, **Toprak**, Sayı 1, 1 Mart 1329, (14 Mart1913).
- TUNALI, Aytan “Ceride-i Askeriyenin Tarih Araştırmalarındaki Yeri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.23, Sayı 36, Ankara, 2005.
- TURİNAY, Necmettin, “Resimli Kitap ve II. Meşrutiyet Yıllarında Dergiler”, **Milli Kültür**, Sayı 38, Şubat 1983.

- UÇMAN, Abdullah, “Aşıyan”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.4, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- UÇMAN, Abdullah, “Bilgi Mecmuası Üzerine”, **Tarih ve Toplum**, Sayı 237, Eylül 2003.
- ULU, Cafer, “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Sayı:12, Çanakkale, 2012.
- ÜYEPAZARCI, Erol, “II. Meşrutiyetin İlanı Sonrasındaki Gelişmeler Işığında Dönemin Nitelikli Mizah Dergisi: Kalem (I)”, **Müteferrika**, Sayı 33, Yaz 2008, İstanbul.
- VARLIK, Bülent, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- YAPAR, Aslı, “Türk Dergiciliğinin Sorunları”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 10, İstanbul, 2000.
- YAZICI, Nermin, “Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem”, **Turkish Studies**, International Periodical for the Languages, Terature and History of Turkish or Turkic, Volume: 6/3, Summer 2011.
- YAZICI, Nesimi, “Hadika”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.5, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.
- YAZICI, Nesimi, “Milli Tettebbular Mecmuası”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 30, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

Elektronik Kaynaklar:

Dersimiz.com, “Cava Adası”, Kaynak:<https://www.dersimiz.com/bilgibankasi/CAVA-ADASI-HAKKINDA-BILGI-5337.html>.

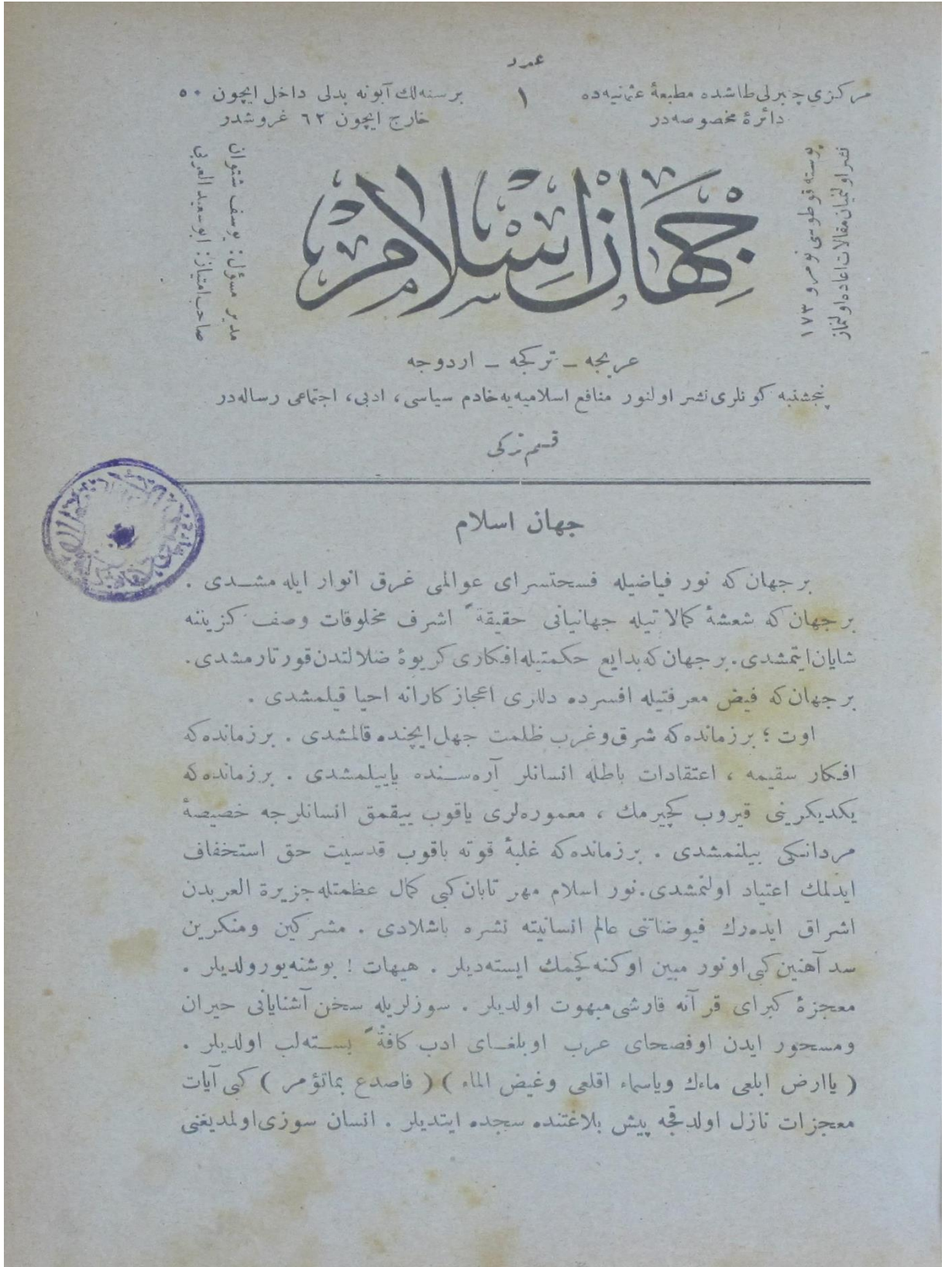

EKLER

Ek 1: Cihan-ı İslam Dergisinin Birinci Sayısı

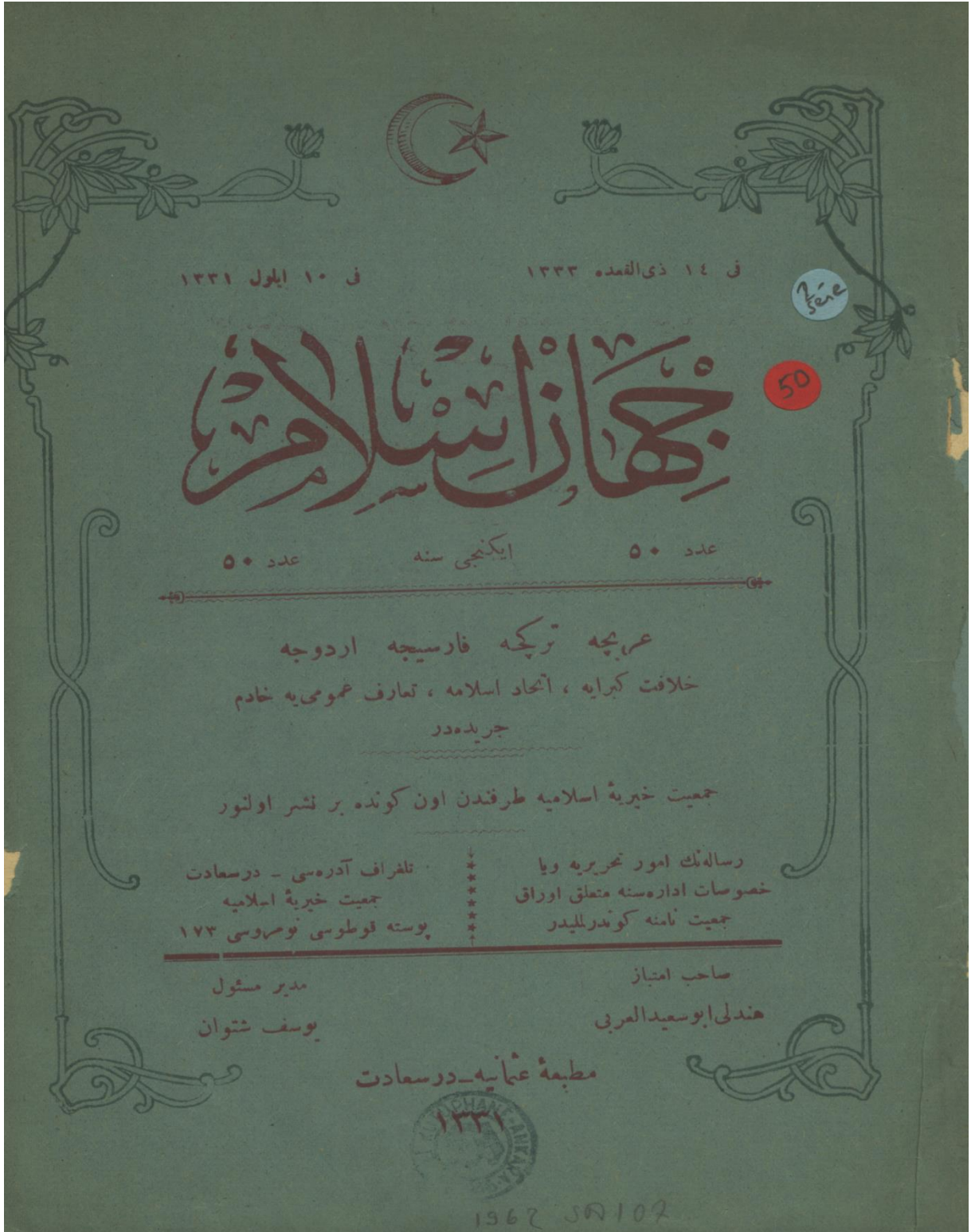

Ek 3: Cihan-ı İslam Dergisinin On Dokuzuncu Sayısı

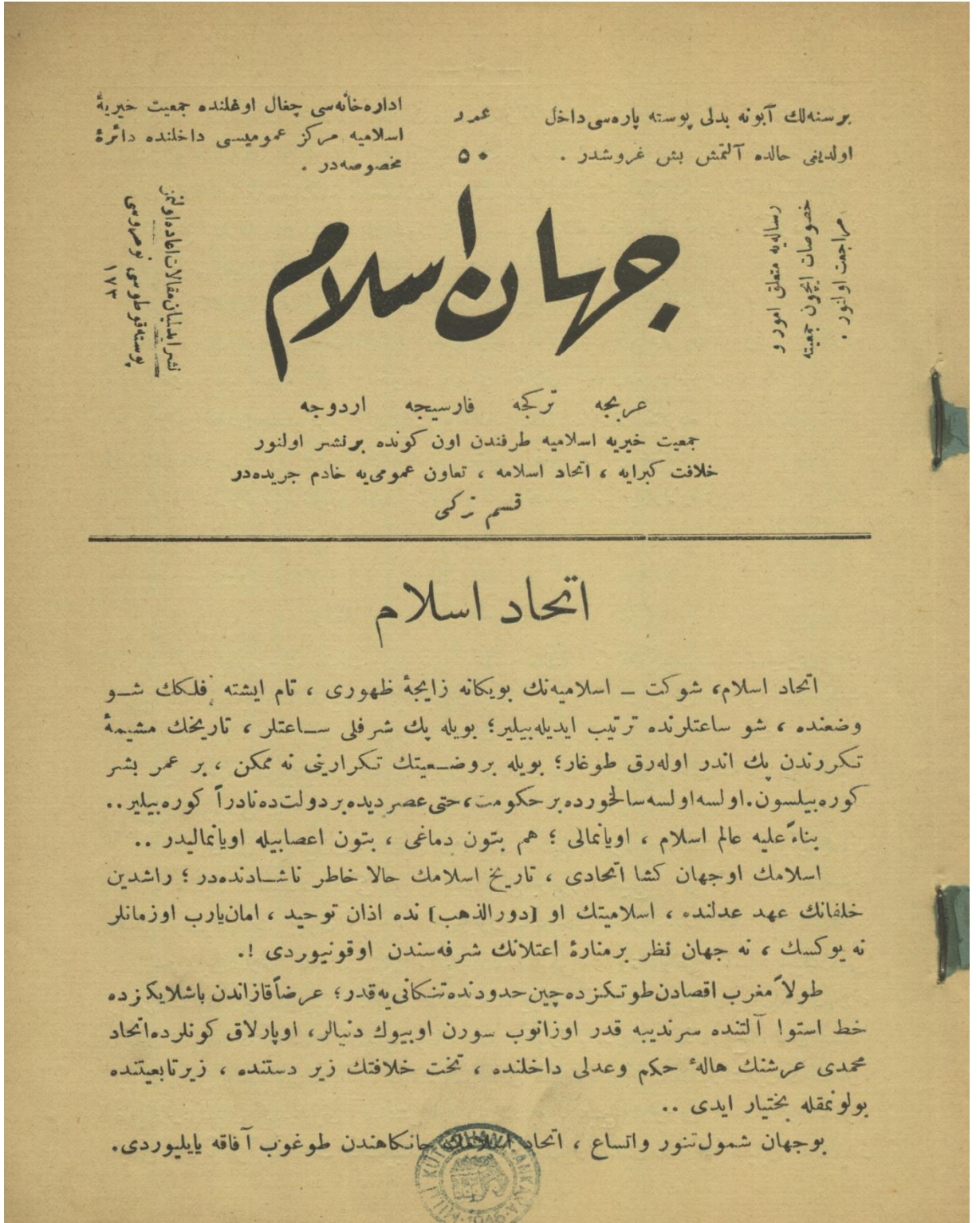

Ek 4: Cihan-1 İslam Dergisinin Ellinci Sayısı

Ek 5: Cihan-ı İslam Dergisinin Türkçe Kısmının İlk Sayfası

حوادث

ایتالیانک طرابلس غرب وبنغازیده که حال و موقعی

شو کونلرده طرابلس غربدن حرکت وایتالیا طریقیه درسعادتہ مواصلت اپدن موثوق الکلم برذات عالی دیپورکه ایتالیانک افریقاده که حال و موقعی عدم دینهجک درجهده قبالبشدی ایتالیا اردولری ، کرک طرابلس جهتندن وکرک بنغازی قطعہ سنندن تماماً طرد ایدیلوب ساحله ایندیرلدی ، خط جهاد اسکندریه حدودندن تونس حدودینه قدر امتداد ایدوب ، داخلده ترهونه غریان فساطو عزیزیه زتور قضالریله سائر بالجمله قصبات وجبل غربی وفیزان سنجاقلری وساحلندن سرت تاجوره مصراطه قضالریله خمس سننجاغی مجاهدینک یدینه کچوب لوای عثمانی رکز ایدلدی ، وشیش سنوسی حضرتلری طرفندن مأمورین لازمه تعیین اولنهرق جبایت امواله ابتدار اولندی ایوم ایتالیانک دائره اشغالی ساحلده بولنان طرابلس غرب وبنغازی ودرنه شهرلرینه انحصار ایتدی وقوای عمومیه سنی بو اوچ شهر داخلنه چکوب خط مدافعه سی دخی شهر کنارنده تأسیس ایلدی مجاهدینک هدفنی شاشرتمق ایچون کیجهلری شهرلرده ایشق یاقلمامقده اولدیغندت شهر داخلی زندان کسادی ، طرابلس غرب وبنغازی شهرلری اولقدر ازدحامه معروض قالدی که امراض ساریه قورقوسیه عسکرک برقسمنی مدت مدیده واپورلرده طومغه مجبور اولدی داخلک مواردسی کسلمکله احتیاجات ایتالیا ساحلندن جلب اولنمقده اولدینی جهتله اکمکک قیه سی بش غروشه ویاغک قیه سی قرق غروشه فرلادی احتیاجات سائرہ دخی بوکا مقیسدر شو حال ایله ایتالیانک افریقاده کی موقعی عدم دیمکدر

Ek 7: Cihan-ı İslam Dergisinin Elli Birinci Sayısı

